

**İMAM-HATİPLİLİK KİMLİĞİ VE
DEĞERLERİ:
ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ**

Sinem Nur ÇETİN
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ
Temmuz, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İMAM-HATİPLİLİK KİMLİĞİ VE DEĞERLERİ:
ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Hazırlayan
Sinem Nur ÇETİN

Danışman
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**İmam-Hatiplilik Kimliği ve Değerleri: Eskişehir Örneği**” adlı çalışmanın tüm hazırlama süreçlerinde bilimsel etik kurallarına uyduğumu ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti halinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

10/07/2023

İmza

Sinem Nur ÇETİN

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Sinem Nur ÇETİN
	Numarası	200642107
	Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Sosyoloji
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	İmam-Hatiplilik Kimliği ve Değerleri: Eskişehir Örneği	
Tez Savunma Sınav Tarihi	10.07.2023	
Tez Savunma Sınav Saati	15:00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

İMAM-HATİPLİLİK KİMLİĞİ VE DEĞERLERİ: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Sinem Nur ÇETİN

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Temmuz, 2023

Danışman: Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ

Bu çalışmada Türkiye’de en önemli eğitim kurumlarından biri olan imam-hatip liselerinde eğitim gören öğrencilerin, imam-hatip kimliği ve değerlerinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada daha detaylı veriler elde etmek için, nitel araştırma deseni ve olgu bilim yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Eskişehir il merkezinde bulunan 2 Anadolu imam-hatip lisesinde 9., 10., 11. ve 12. sınıf seviyelerinde öğrenim gören, 10 kız ve 10 erkek toplamda 20 öğrenci ile yapılmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak, 20 öğrenciye toplamda 16 açık uçlu soru yöneltilmiştir. Öğrencilerin görüşleri doğrultusunda elde edilen veriler betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Bulgularda katılımcıların konu üzerine ilişkin ifadelerine doğrudan alıntı yapılarak yer verilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların imam-hatip kimliğini benimsediği ve kabul ettiği, bu kimliğin, dini dersler, okul ortamı, çevresel faktörler tarafından oluştuğu, imam-hatipte kazanılan dini, ahlaki/sosyal değerler olduğu, imam-hatip kimliğinin bu değerlere bakışı etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İmam-hatip lisesi, kimlik, imam-hatip kimliği, değer, imam-hatip değerleri

ABSTRACT

İMAM-HATİPLİK İDENTİTY AND VALUES: EXAMPLE OF ESKİŞEHİR

Sinem Nur ÇETİN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY**

July, 2023

Advisor: Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ

In this study, it is aimed to investigate the identity and values of imam-hatip students studying in imam-hatip high schools, one of the most important educational institutions in Turkey. In order to obtain more detailed data, qualitative research design and phenomenology method were used. The research was conducted with a total of 20 students, 10 female and 10 male, studying at the 9th, 10th, 11th and 12th grade levels in 2 Anatolian imam-hatip high schools in Eskişehir city centre affiliated to the Ministry of National Education in the 2022-2023 academic year. In the study, a total of 16 open-ended questions were asked to 20 students using semi-structured face-to-face interview technique. The data obtained in line with the opinions of the students were subjected to descriptive and content analysis. In the findings, the statements of the participants on the subject were included by direct quotation. As a result of the research, it was determined that the participants adopted and accepted the imam-hatip identity, that this identity was formed by religious lessons, school environment, environmental factors, that there are religious, moral / social values gained in imam-hatip, and that imam-hatip identity affects the view of these values.

Keywords: Imam-hatip high school, identity, imam-hatip identity, values, imam-hatip values

ÖN SÖZ

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini hep hissettiren ve bu süreçte bana destek olan canım babam Zafer ÇETİN'e, bana hep inanan, güvenen, umudunu hiç kaybetmeyen ve hep destekleyen canım annem Aysun ÇETİN'e, bana sadece kardeş değil dost, arkadaş olan ve her koşulda yardımcı olan kardeşlerim, Mustafa ÇETİN ve Furkan ÇETİN'e en içten kalbi duygularıyla teşekkür ederim. Hem lisans hem de yüksek lisans dönemimde gerek desteği ve yardımları ile gerekse bilgi birikimi ve tecrübesiyle bana kattığı her şey için çok değerli hocam; Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ'a saygılarımla teşekkür ederim. Lisans ve yüksek lisans eğitim sürecimde her zaman yardımcı olan ve değerli bilgiler aktaran bölüm hocalarıma bana kattığı her şey için ayrı ayrı en derin teşekkürlerimi sunarım. Gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitim sürecimde beni destekleyen bana yardımcı olan burada ismini sayamadığım değerli, canım arkadaşlarıma en derin teşekkürlerimi sunarım.

Sinem Nur ÇETİN
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KİMLİK	4
1.1. KİMLİK TANIMI	4
1.2. KİMLİĞİN TARİHÇESİ VE OLUŞUM EVRELERİ	6
1.3. KİMLİK İFADE ETME BİÇİMLERİ.....	10
1.3.1. Bireysel/Kişisel Kimlik.....	10
1.3.2. Toplumsal/ Kolektif Kimlik.....	12
1.3.3. Milli/Ulusal Kimlik	14
1.3.4. Dini Kimlik.....	15
1.4. İMAM-HATİPLİLİK KİMLİĞİ	17
1.4.1. İmam Hatip Kimliğini Oluşturan İç ve Dış Faktörler	18
1.5. İMAM-HATİPLİLİK ALGISI	20
2. SOSYAL BİLİMLERDE DEĞER KAVRAMI	21
2.1. DEĞER.....	21
2.2. DEĞER SINIFLAMALARI.....	25
2.2.1. Eduard Spranger Değerler Sınıflandırması.....	25
2.2.2. Milton Rokeach Değerler Sınıflandırması	26
2.2.3. Shalom Schwartz Değerler Sınıflandırması	26
2.2.4. Gordon Allport, Vernon ve Lindzey Değer Sınıflandırması	27
2.2.5. Gordon Nelson Değer Sınıflandırması.....	28
2.3. SOSYAL BİLİMLER AÇISINDAN DEĞER	28
2.3.1. Felsefe Açısından Değer	28
2.3.2. Psikoloji Açısından Değer	30
2.3.3. Sosyoloji Açısından Değer	32
2.4. İMAM HATİPLİLİK DEĞERLERİ	35

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İMAM HATİP OKULLARININ KURULUŞU

1. ERKEN CUMHURİYETTEN TEK PARTİ DÖNEMİNİN SONUNA: İMAM- HATİP MEKTEPLERİ	38
2. ÇOK PARTİLİ DÖNEM İMAM-HATİP OKULLARI	42
3. 28 ŞUBAT DÖNEMİ İMAM HATİP OKULLARININ KAPATILMASI	46
4. BİTMİYEN TARŞIŞMA 2002 SONRASI İMAM HATİP OKULLARI	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARIN YORUMLANMASI

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	51
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ.....	52
2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	52
2.2. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ.....	53
3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	54
4. BULGULARIN YORUMLANMASI.....	54
4.1. SOSYO-DEMOGRAFİK PROFİL	55
4.2. İMAM-HATİP KİMLİĞİNE VE DEĞERLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	55
4.3. İMAM-HATİPLİLİK DUYGUSU	56
4.4. BİR KİMLİK OLARAK İMAM-HATİPLİLİK	65
4.5. İMAM-HATİPLİLERE BAKIŞ	72
4.6. İMAM-HATİPTE ÖNE ÇIKAN DEĞERLER	77
4.7. ÖĞRENCİLERİN İMAM-HATİPTE KAZANDIĞI DEĞERLER	83
4.8. İMAM-HATİP KİMLİĞİNİN DEĞERLERE ETKİSİ.....	93
4.9. BİR İMAM-HATİPLİLDE OLMASI GEREKEN DEĞERLER	97
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
KAYNAKÇA.....	109
EKLER	117

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri.....	55
Tablo 2. İmam-Hatiplilik Kimliğine ve Değerlerine Yönelik Ana Kategoriler.....	56
Tablo 3. İHL öğrencilerine göre İmam-Hatiplilik Duygusu.....	56
Tablo 4. İmam-Hatiplilik Kimliğinin Oluşumu.....	65
Tablo 5. İmam-Hatipli Öğrencilere Göre Toplumun Bakış Açıları.....	72
Tablo 6. Öğrencilere Göre İmam-Hatipte Öne Çıkan Değerler.....	77
Tablo 7. Öğrencilerin İmam-Hatipte Kazandığı Değerler	83
Tablo 8. İmam-Hatip Kimliğinin Değerlere Etkisi	93
Tablo 9. Öğrencilere Göre Bir İmam-Hatiplide Olan veya Olması Gereken Değerler .	97

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt.: Aktaran
AP: Adalet Partisi
CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.: Çeviren
DP: Demokrat Parti
Ed.: Editör
İHL: İmam-Hatip Lisesi
MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
MGK: Milli Güvenlik Kurulu
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP: Milli Selamet Partisi
ÖSYM: Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK: Türk Dil Kurumu
Vb.: Ve benzeri
Vd.: Ve diğerleri
YÖK: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Din, insanoğlunun varoluşundan bu yana, toplumlar ve kültürler içerisinde hep önemli bir yer edinmiştir. Toplumsal ve kişisel hayatı düzenleyen, insanların bir arada uyum içerisinde yaşamasını sağlayan önemli bir kurum olmuştur. Aynı şekilde Türk toplumunda din, asırlardır önemli bir konuma sahip olmakla birlikte hayatın her alanında kendini hissettirmiştir. Selçuklu döneminde başlayan, medreseler aracılığıyla verilen dini eğitim, Osmanlı dönemi ile devam etmiş hatta Osmanlı döneminde medreseler ile beraber tekkeler, camiler, sıbyan okulları, Enderun Mektepleri gibi birçok kurum aracılığıyla dini eğitim verilmiştir. Dolayısıyla Türk toplumlarında din eğitimi ve dini değerler, tarih boyunca çeşitli yollarla nesillere aktarılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte modernleşme hareketleri kapsamındaki düzenlemeler, dini eğitim alanına da yansımıştır. Cumhuriyet döneminde devlet, medreseler aracılığıyla verilen dini eğitim modelinde dönüşümlere gitmiş ve bunun neticesinde İmam-Hatip Okulları'nı kurmuştur. Dolayısıyla bugün, İmam-Hatip Okulları/Liselerinin altyapısı medreselerin reformuna dayanmaktadır. İmam-Hatip Okulları, Cumhuriyet döneminde devlet kontrolünde özgün bir dini eğitim modeli olmuştur. Bu dini eğitim modeli aynı zamanda, eğitim sistemi içerisinde bir ayna işlevi görmektedir. Kuruluşundan itibaren müfredatı, mezunları ve öğrencileriyle tartışmaların odağında yer almış ve eğitim politikalarının en fazla değiştiği kurum olmuştur. Süreç içerisinde siyasi gündemde sürekli yer edinmesi, bazen duraklamaları bazen de yükselmeleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemlerde yaşanan zorlu süreçler, halkın bu okullara karşı sahiplenme ve bu okullara farklı anlamlar, değerler yüklemesine sebep olmuştur (Terlemez, 2019: 2). Halk bu okullara bir adanmışlık, bir dava misyonu yüklemiştir ve böyle bir anlam yükleme beraberinde imam-hatip nesli, imam-hatipli ruhu yâda imam-hatipli gibi adlandırabileceğimiz; bu okullara ve öğrencilerine özgü bir kimlik oluşturmuştur. Oluşan bu kimlik, aynı zamanda toplumsal/kollektif bir kimliktir ve çok geniş bir alana yayılmaktadır. İmam-Hatip Liseleri, diğer lise türlerine göre Türk eğitim sisteminde oluşturduğu bu kimlikle beraber ayrı bir yer edinmiştir. Günümüzde halen bu okulların kimliği, verdiği eğitim, oluşturduğu değerler, tartışılmaya devam etmektedir.

Bu okulları türevlerinden ayıran bir diğer nokta ise yüklendiği misyon ve değerlerdir. Özellikle son yıllarda bütün dünyada değerler önemli bir konu haline

gelmiştir. Toplumlar modernleşme, küreselleşme, sekülerleşme gibi süreçler sonucunda yaşadıkları değişimlere bağlı olarak daha çok bireyselleşmeye ve yabancılaşmaya başlamıştır. Bu durum toplumlarda yıkıcı etkilere sebep olmuştur. Çünkü yaşanan süreçler ve özellikle dünyevileşme, toplumların temelini oluşturan bazı değerlerin önemini yitirmesine sebep olmuştur. Aynı durum Türkiye için de geçerlidir, ahlaki anlamda toplumda bozulmalar ve yozlaşmalar fazlalaşmıştır. Eğitim sistemi içerisinde, son yıllarda müfredat aracılığıyla öğrencilere önemli değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Oysa İmam-Hatip Okulları bu değerleri açıldığı günden bu yana dini eğitimle özleştirerek vermeye gayret etmiştir. Bu noktada İmam-Hatip Okulları hem doğu kültürünün hem de batı kültürünün değerlerini sentezleyerek öğrencilere aktaran bir kurumdur. Dolayısıyla bu okullarda verilen dini eğitim ile birlikte, öğrencilere dini, ahlaki, toplumsal değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda İmam-Hatip Okullarının, dini bilgisi olan, dini değerlere sahip çıkan, insanlara hoşgörölü ve merhametli olan, sorumluluklarının bilincinde olan, sorgulayabilen, yeniliklere açık, toplumla uyum içerisinde yaşayan öğrenciler yetiştirme gibi bir gayesi vardır.

Her ne kadar bu okullar köklü bir geçmişe ve özgün bir dini eğitim modeline sahip olsa da daima siyasi boyutları üzerinden araştırılmış ve bu okulların öğrencilerinin beklentileri, kazandığı değerler, ne tür özelliklere sahip öğrenciler yetiştirdiği ya da yetiştirmesi gerektiği üzerine yeterince bilimsel çalışma yoktur. 2010 sonrası süreçte bu okullar ile ilgili yapılan çalışmalar yoğunlaşmaya başlamış olsa da yeterli değildir (Karmış, 2019: 2). Literatürde imam-hatip okullarının değerleri ve kimliği üzerine yapılan araştırmalar da yeterli değildir. Bu çerçevede eğitim sisteminde önemli bir yere sahip olan İmam-Hatip Okullarının kimliği ve sahip olunan değerleri üzerine yapacağımız bu çalışma, bu okulların kimliğinin ve değerlerinin birbirine etkisini anlamak açısından önemlidir. Bu doğrultuda çalışma üç bölüm üzerine kurgulanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeveden bahsedilerek, kimlik ve değerler kavramları tanımlanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde imam-hatip okullarının tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırmanın, yöntemi ve teknikleri ile elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Çalışmasının sonuç kısmında ise araştırma bulgularının alan literatürüyle ilişkilendirildiği; tartışma, değerlendirme ve önerilere yer verilmiştir. Çalışma ile ulaşılan temel çıkarımlar bu kısımda yer almaktadır. Özellikle mülakatlarda ulaşılan

yorumlar ve araştırma için uygun görülen kuramsal zemin bu bölümde iç içe verilerek çeşitli tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırma deneyiminden yola çıkarak araştırmaya ve uygulamaya dönük öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KİMLİK

1.1. KİMLİK TANIMI

Kimlik terimi, aynılığı ve sürekliliği içeren Latince ‘idem’ kökünden türetilmiştir. Türkçede ise ‘kim’ soru kökünden türetilen kimlik, zorunlu bir mensubiyet, aynı olmayı, tek olmayı, hangi kişi olmayı ifade etmektedir (Aydoğdu, 2004: 117). İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan kimlik kavramı, oldukça karmaşık bir kavramdır. Bu nedenle kavram üzerinde yoğun tartışmalar yapılmakta ve belirli bir tanım da bulunmamaktadır (Polat, 2016: 169). Bunun nedeni sosyal bilimlerin kendine has özelliğinden kaynaklanmaktadır. Sosyal bilimlerde evrensel geçerliliği olan büyük teoriler geliştirmenin güçlüğü ve kimliğin söz konusu güçlükten en fazla etkilenmeye müsait bir konu olması bu sıkıntının başlıca nedeni olmaktadır (Anık, 2012: 23).

Yakın sayılabilecek bir geçmişte kimlik, kişiyi belirli açılardan tanımlayan bir sözcüktü. Dilimizde hüviyetten kimlik kartına geçiş bile yeni sayılır. Sonrasında farkında olmadan kimlik belgeleri çeşitlendi ve çoğaldı. Aynı şekilde kavram da her alana yayıldı. Ulus, etnik, kent, kurum ve kuruluş kimliklerinden de söz edilmeye başlandı (Zıllıoğlu, 2008: 13). Yaşanılan süreçler ve değişimler kimliğin farklı boyutlarını ortaya çıkarırken aynı zamanda kimliğin sosyal bilimler tarafından da sorgulanmasına yol açtı. 1990’lar boyunca sosyal bilimlerin birleştirici konularından biri haline geldi (Jenkins, 2016: 24). Dolayısıyla ortak bir tanımdan bahsetmek mümkün olmasa da her bir bilim dalı kimliği birçok açıdan tanımlamaya çalışmaktadır. Bundan dolayı sayısız kimlik tanımından bahsetmek mümkündür.

En yalın tanımıyla kimlik, kişilerin, grupların, toplum veya toplulukların ‘ben kimim’ yada ‘kimsiniz’ sorularına verdikleri yanıt veya yanıtlardır (Güvenç, 1995: 3). Guibernau’ya göre (2007: 10), kimliğe ilişkin anahtar sorular, ‘Ben kimim?’ ‘Biz Kimiz?’ kimlik, kişinin hem sosyal hem de psikolojik açıdan ne ve nerede olduğunu belirleyen bir benlik tanımı, yorumudur. Tüm kimlikler bir toplumsal ilişkiler ve temsiller sistemi içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bilgin’e (1996: 1) göre ise bir insanın veya insan grubunun kimliği, esas olarak onun kendini tanımlama ve dünya üstünde konumlama sorununa göndermektedir. Bu bağlamda kimlik, insan ilişkileri içerisinde

şekillenen dinamik ve değişken bir yapı gibi görülebilir. Kimlik eşyanın tabiatına değil, eşyanın algılanışına bağlıdır. Türk Dil Kurumu (2022: 1) kimliği, toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren nitelik, belirti ve özelliklerin tümü olarak tanımlamaktadır.

Giddens'a (2005: 29) göre, kimlik insanların kim oldukları ve neyin onlar için anlamlı olduğuna dair benimsedikleri anlayışlarla ilişkilidir. Türkdogan'a (2016: 23) göre, kimlik kişiye ve topluma nitelik kazandıran ve ne olduğunu belirleyen, öteki konumundan ayıran bir karakter yapısıdır. Bauman'a (2001: 112-113) göre, tıpkı yaşam kalitesi gibi kimlik de modern bir icattır. Kişi kendisinin nereye ait olduğundan kuşku duyarsa kimlik üzerine o zaman düşünmeye başlıyor. Davranış kalıpları ve biçimleri arasında kendisinin nerede durduğundan ve çevresinin bu duruşunu/yerini doğru ve uygun kabul edip etmeyeceğinden emin olmadığında, kimlik işte bu belirsizlikten kaçış arayışına verilen isimdir. Dolayısıyla bir ad olarak görülen kimlik, yüklem gibi davranmaktadır. Çoğu zaman maddi bir varlığın bir sıfatı olarak görülse de aslında kimlik bir proje ve bir koyutun ontolojik statüsüne sahiptir.

Connolly'ye (1995: 92-93) göre, kimliğimiz seçtiğimiz, istediğimiz ya da rıza gösterdiğimiz şeylerden çok ne olduğumuz ve nasıl tanındığımızla alakalıdır. Bir kimlik, toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıkla olan ilişkisi yoluyla oluşturulur. Bu farklılıklar sayesinde kimlik var olmaktadır. Eğer onlar farklılık olarak birlikte var olmasaydı, kimlik de onların farkı sayesinde ve kendi sağlamlığı içinde var olamazdı. Çünkü kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duymaktadır ve kendi kesinliğini güvene almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür.

Karakas'a (2015: 97) göre, insan toplulukları kendilerini tanımlamak için çeşitli farklılaştırıcı ve ayırmalayıcılarla ifade etme çabasında olmuştur. Bireyler ve topluluklar bu çaba sayesinde farklılık ve benzerliklerin olduğu kategorik düzeyde bir konum kazanmaya çalışır. Bu kategorik konumda bulunmak bireylerin ve toplumların kendi ve öteki ayrımını belirleyebilme ve sınırlandırabilme zeminini oluşturur. Böylelikle kimlik bilincinin de inşası kolaylaşmış olur ve bireyler kimlik ile hem psikolojik hem de toplumsal anlamda ne ve nerede olduklarını tanımlamaktadır. Jenkins (2016: 22-23), kimlik olmadan, kim olduğumuzu ve diğerlerinin kim olduğunu bilmeden rutin yaşamlarımızı yaşayamayacağımızı söyler. Nerede olduğumuzun yada yerel yaşam biçiminin ya da dilin ne olduğunun önemi yoktur. Kimlik repertuarı olmadan,

birbirimizle anlamlı ya da tutarlı bir ilişki kuramayız. Kimlik olmadan insan dünyası var olamaz.

Modern sosyoloji içerisinde de berrak bir kimlik tanımı yoktur. Kimlik geniş kapsamda ve esnek biçimde, insanın kendi benlik duygusuna, kendisi hakkındaki duyguları ve fikirlerine, örneğin toplumsal kimlik terimi gibi atıf yapılarak kullanılmaktadır. Bazen kimliğimizin, içinde bulunduğumuz ve daha sonra içselleştirdiğimiz ve toplumsallaşma süreciyle şekillenmiş olan toplumsal rollere atfedilen beklentilerle oluştuğu varsayılmıştır. Başka bir ifadeyle kimliklerimiz daha etkin bir biçimde toplumsal süreç içerisinde çeşitli rollerde bize sunulan malzeme ile oluşmaktadır (Marshall, 1999: 407-408).

Genel olarak diyebilirizki kimlik, yapılan tanımlamalardan anlaşılacağı üzere kişilerin kendilerini tanımlama ve tanıtmaya aracıdır. Kişiler ve toplumlar kimlik ile kim ve kimler, ne ve nerede olduklarını tanımlarlar. Küreselleşme, modernleşme hatta postmodernizm gibi dönemlerle beraber kimlik çok farklı boyutlara da yayılım göstermiştir. Dolayısıyla bugün birçok kimlikten bahsetmek mümkündür. Örneğin, kişisel kimlik, etnik kimlik, sosyal kimlik gibi birçok kimlik vardır. Bununla beraber bu kadar yayılım göstermesi ve belirli bir tanımının olmaması da kimliği bir karmaşa içerisine sokmaktadır. Psikoloji, antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi gibi bir çok alan kimlik kavramını tanımlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

1.2. KİMLİĞİN TARİHÇESİ VE OLUŞUM EVRELERİ

19. yüzyılda meydana gelen ve yaşanan olaylar kimlik konusunda önceki dönemlere göre önemli bir zemin oluşturmuştur. Bunun sebebi Aydınlanma ile yaşanan fikri düzeltme, şaşırtıcı teknolojik gelişmeler ve Fransız İhtilalinin oluşturduğu sosyal değişimlerdir (Üzümlü, 2019: 290). Kimlik kavramı, her ne kadar modernlikle birlikte gündeme gelmiş olsa da tarih boyunca varolan ama farklı biçimlerde ifade edilen bir şeydir. Çünkü insanoğlu tarih boyunca kendisini tanımlama ihtiyacı ve çabası içerisinde olmuştur. Giddens'in (2010: 103) belirttiği gibi, geleneksel dönemde birey yoktur ve bireysellik ödüllendirilmez ama modern toplumların ortaya çıkışıyla ve daha özelde iş bölümünde farklılaşmayla birey ilgi odağı haline gelmiştir. Geleneksel dönemde bireyler bir kimliğe sahip olsa da bu kimlik modern toplumdaki kadar ön plana çıkmamıştır. Çünkü geleneksel dönemde bireysel yaşamlardan öte toplumsal yaşama önem verilmektedir.

Yani ben duygusu yerine biz duygusu ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde kimliğin karşılığı olarak özellikle belli zümreler veya topluluk aidiyetlerini ifade eden kavramlar kullanılmıştır (Anık, 2017: 17). Örneğin, modern öncesi dönemde en kesin ve temel olan kimlik ifade etme araçlarından birisi dindir. Modernleşme ile geleneksel bağlardan koparak insanlar toplum düzenini yeniden inşa etmişlerdir. Modernleşme ile yeni yasalar, yeni düzenler, imparatorlukların yıkılıp ulus devletlerin oluşması, sanayileşme ve insanların kentlerde yaşamaya başlaması gibi değişimler yeni kimlikler oluşturmuştur (Özata, 2021: 55). Dolayısıyla II. Dünya Savaşı, Küreselleşme, Modernleşme, Postmodernizm vb. aracılığıyla toplumlarda yaşanan değişim ve dönüşümlerle birlikte kimlik sosyal bilimlerde ortak bir konu haline gelmiştir. Kavramın ilk olarak kullanıldığı ve tanımlanmaya çalışıldığı alan da psikoloji alanı olmuştur.

Psikoloji bilimi içerisinde toplumsal benlik (self) olarak ilk defa William James tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Daha sonra Freud'un geliştirdiği, bilinç dışı kuramla insan bilincinin bilinmeyen boyutları üzerinde durularak aslında dolaylı olarak insan yapısında alt-kimlik ve üst-kimlik bulunduğu ortaya konulmuştur. Freud kimlik kavramını kullanmasa da dolaylı yoldan kimliği açıklamıştır. Mead, Cooley, Wallon, Husserl, Allport gibi psikologlar benlik, kişilik, bireysellik, özdeşlik gibi kavramlarla kimliği tanımlamaya çalışsalar da kavramı ilk defa 1950'ler de Erik Erikson kullanmıştır. Freud'den aldığı özdeşleşme gibi kavramlarla saha çalışmalarındaki gözlemlerinin sentezi olarak kimlik sorunsalını ele alır. Kimlik ve kişilik kavramlarını ayrı kavrayış biçimleri olarak inceleyen Erikson, kimliğin temellerinin doğumdan sonra özdeşleşme ile aşama aşama atıldığını ve ergenlik döneminde oluşan bunalımlarla, krizlerle birlikte oluştuğunu ileri sürer (Zıllıoğlu, 2008: 14-18).

Kavramın kullanımı 1960 yıllarında hem literatürde hem de sosyal gündelik yaşamda kullanılmaya başlanmasıyla yaygınlaşmıştır. II. Dünya Savaşı'yla ortaya çıkan evrensel düzeyli sonuçlar, kendisini 1960'lardan itibaren göstermeye başlayınca kimlik konusundaki algılama şekilleri de bu dönemde yeni biçimler kazanmıştır (Karakaş, 2015: 96). Erken modern dönemde kimlikle ilgili bir gelişme olmasa da 1960'lar modernliğin tarihinde bir dönemeçtir. Bireyler artık merkez haline gelmiştir, kendi yaşamlarına anlam vermek artık onların işidir. Bu ikinci modernitedir ve bunun karakteristiği ile bireyler her şeyi sorgulamakta aynı zamanda kendileri olmayı istemektedirler. Kaufmann'a göre işte bu noktada kimlik devreye girerek parçaları

yapıştırmaktadır (Bilgin, 2007: 50). 1960 yıllarıyla başlayan kimlik arayışları ve sorunları 1970’li yıllara gelindiğinde ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler doğrultusunda kimliğin özellikle siyasal ve kültürel boyutun da önemli değişiklikler yaşanmıştır (Karakaş, 2015: 96). 1970 yıllarında kimlik kavramı oldukça yaygınlaşmış hatta Mackenzie, bu yaygınlaşmanın kavramın esprisini kaybetmesine neden olduğunu söyler (Altunoğlu, 2009: 21).

1970’li yıllara kadar kimlik çalışmalarında sosyal psikoloji, sembolik etkileşimcilik ve bireye odaklanan bakış açıları hakimdi. 1970’li yıllardan itibaren kimlik çalışmaları toplumsal cinsiyet/cinsellik, ırk/etnisite sosyal ve milliyetçi hareketler ile birey odaklı bakış açıları yavaş yavaş yerini kolektif alana bırakmaya başlamıştır (Cerulo, 1997: 386). Yaşanan bu değişimlerle beraber 1980’li yıllar kimlik kulvarına yeni bir boyut kazandırmıştır. 1980’li yıllarda oluşan yeni boyutlar ve edinimler bugün kimliğin tartışılan konumunu belirlemiştir. Bunun nedeni 1980’den sonra postmodernizm çerçevesi içerisinde kimlik meselesi yeniden ele alınmış ve yeni anlamlar yüklenerek üzerinde tartışılmaya devam edilmiştir. (Karakaş, 2015: 96). 1980 ve 1990 yıllarından itibaren kimliğin kullanımı daha da artmaya başlamıştır. 1990’lar boyunca kimlik, sosyal bilimlerin en önemli konusu olmuştur. Bu dönemde sosyologlar, siyasetçiler, coğrafyacılar, psikologlar vb. kimliğe odaklanmışlardır. Kimliğin inşa, değişim, nitelme, dönüşüm, tanımlama gücü gibi özellikleri konuşmaların ve yazıların gündemi oldu. Zira 20. yüzyılın son yılları etnik kimliklerin öneminin arttığı, ulus yapıların sarsıldığı, alt kültür kesimlerin kendilerini daha güçlü ifade etmeye başlaması, farklılıkların benzeşmeye ve benzeşiklerin ayrışmaya başladığı dönemdir (Vatandaş, 2020: 236-237). Kimlik, modern dönemle beraber ortaya çıksa da ya da inşa edilse de postmodern dönemle beraber yeni boyutlar kazanması onu tartışmaların merkezi haline getirmektedir. Bugün yaşanan postmodern çağda kimlik hala belirsizliğini korumakta ve üzerinde tartışılmaktadır. Bu süreç içerisinde hem birey-toplum hem de kolektif kimlikler ve kimlik politikaları ekseninde tartışmalar ve çalışmalar yaygın olarak devam etmektedir (Altunoğlu, 2009: 21).

Kimlik kavramının sosyoloji literatürüne girişi sembolik etkileşimci Mead ve Cooley tarafından olmuştur. Başlangıç itibariyle Mead ve Cooley kimlik kelimesi yerine benliği tercih etse de kimliğe en yakın tanımları yapmışlardır. Goffman’ın kimlik kavramını kullanmaya başlamasıyla sembolik etkileşimciler kimlik kavramını kullanmaya başlamıştır. Darwin, Dewey ve James’ten etkilenen Mead, insanın sahip

olduğu sembolik iletişim kapasitesi ve eğilimini, evrimsel sürecin bir parçası olarak görür. Ona göre benliğin gelişimi, bireyin kendisi için bir obje olma kapasitesine bağlıdır ve bu gelişme dil yeteneği ile gerçekleşir. Birey, diğerinin rolünü alabildiği ölçüde, kendine diğeri açısından cevap vermeye ve dolayısıyla kendisi için bir obje olmaya doğru gider (Bilgin, 1996: 162). Yaşanılan süreçler ve dönemlerle sosyoloji içerisinde de kimlik kavramı hala üzerinde çalışılan yoğun kavramlardan bir tanesidir. Hatta kimlik çalışması Cerulo'ya (1997: 385) göre modern sosyolojik düşünce içinde kritik bir mihenk taşı oluşturur. Özellikle küreselleşme, postmodernizm gibi akımların oluşturduğu durumlar ya da sonuçlar kimlik ile ilgilenmeyi gerekli kılmaktadır.

Kimlik terimi modernlikle beraber tartışılmaya başlanmış olsa da uzun bir tarihe sahiptir. 20. yüzyılda modernliğin getirdiği yeni dünya düzeni ile sıkça kullanılmaya ve tartışılmaya başlanan kimliğin nasıl oluştuğu sorunu da ön plana çıkmıştır. Kimliğin nasıl oluştuğu konusunda Öznelci ve Nesnelci olmak üzere iki yaklaşım vardır. Öznelci yaklaşıma göre kimlik, yaşam boyunca tutarlı ve az çok aynı kalan gerçek bir bendir. Ama bu yaklaşım organizmanın içyapısına önem verdiği ve dış çevresini ve değişimini ele almadığı için kimliğin oluşumunda doğru bir yaklaşım olmadığı düşünülmüş ve eleştirilmiştir (Aşkın, 2007: 214). Nesnelci yaklaşımı oluşturan sosyolojik ve psikanalitik kuramlardır ve bu kuramlara göre kimlik, organizmanın iç dinamikleri yanında, dış çevreyle ilişki içerisinde olarak yaratılan ve oluşturulan bir şeydir (Marshall, 1999: 405). Görüldüğü üzere genel olarak kimlik oluşumuyla ilgili tartışma ve çalışmalar Sosyolojik ve Psikanalitik kuramcılar tarafından yapılmıştır.

Psikanalitik kuram içerisinde birçok psikanalizci kimlik oluşum evrelerini açıklamaya çalışmıştır. Örneğin Freud'a göre kimlik, çocuğun yabancı kişileri ya da nesneleri özümsemeye ya da içe aktarmaya başlamasıyla özdeşleşme ile oluşur. Erikson'a göre kimlik, topluluk ve birey arasında oluşan bir bağ ile kimliğin bireyin çekirdeğinde ama aynı zamanda kendi komünal kültürünün çekirdeğinde yerleşmiş bir süreç içerisinde oluşmaktadır (Marshall, 1999: 405). İleri sürülen kuramlar içerisinde kimliğin oluşumu ile ilgili en önemlilerden bir tanesi de Lacan'ın oluşturduğu ayna evresi kuramıdır. Lacan'a göre birey kendisini tanımaya ayna evresi ile başlamaktadır. Birey bu evre ile kendisini tanımaya ve kabul etmeye başlar. Ancak kendisini anlamlandırması ve toplumda konumlandırması yine ötekinin bakış açısıyla son bulmaktadır. Yani birey kendini tanımaya ve kabul etmeye başlasa da kendini anlamlandırması yine diğer insanlar aracılığıyla mümkün olmaktadır. Lacan'a göre

kimlik oluşumunun en önemli evresi ayna evresidir. Bu evre ile çocuk kendisini yavaş yavaş tanıyarak kabul etmeye başlamasıyla, kimlik oluşumu gerçekleşmeye başlar (Korkmaz, 2020: 11).

Sosyolojik kuramlara göre, insan her şeyden önce sosyal bir varlık olduğu için kimliğin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde organizmanın iç dinamiklerinin yanında, sosyal yaşamın da belirleyici fonksiyonları vardır. Sosyolojik gelenek içerisinde yer alan Sembolik Etkileşimciler pragmatik benlik üzerinden kuram geliştirmiştir. Sembolik etkileşimcilere göre dil ve temsil, kimlik oluşumunun ayrılmaz parçalarıdır. Onlara göre kimlik, hem ben hem de öteki benlerle olan, durumları, etkileşimleri, ilişkileri ve iletişimleri dil ve temsille anlam kazanır (Aşkın, 2007: 214). Kimlik tartışmaları sosyolojide hep ön planda olmuştur. Asli tema olarak kimlik arayışı ya da benliğin çözülüşünün işlendiği geniş bir literatür oluşmuştur (Marshall, 1999: 406). Kimlik oluşumu üzerine birçok kuram geliştirilerek oluşum evreleri açıklanmaya çalışılmıştır. Kimlik oluşumu ile ilgili en kapsayıcı ve açıklayıcı kuramları nesnelci grup diye adlandırdığımız psikanalitik ve sosyolojik kuramcılar oluşturmuştur.

1.3. KİMLİK İFADE ETME BİÇİMLERİ

1.3.1. Bireysel/Kişisel Kimlik

Kişilik kavramı birey söz konusu olduğunda sosyal bilimlerde en çok kullanılan kavramlardan birisidir, tıpkı benlik ve kimlik gibi. Kişi'nin manası (person) İngilizcede bir oyunda oynayan karakterden, insanı anlatan genel bir sözcüğe doğru evrilir. Ayrıca kavramın birey manası diğer manalar kadar eskidir. Personality (kişilik), bireysellik, biriciklik, anlamları da 18. yüzyıldan sonra baskın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Birinin varoluşu yada bireyselliği anlamı ile kavram 'kişisel kimlik' kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Altunoğlu, 2009: 27). Benlik ve kişisel kimlik kavramları felsefe, edebiyat gibi alanlarda yıllardır ele alınmış olmakla birlikte bilimsel olarak psikolojide ve özellikle sosyal psikolojide başlı başına bir araştırma alanı olmuştur (Bilgin, 1994: 225).

Bilgin (2007: 78), kişisel kimlik psikolojik düzeyde, bir kişinin kendini o kişi olarak tanımlaması olarak nitelendirilebilir. Burada kimlik, kendimiz hakkında sahip olduğumuz görüşler, tanımlar, tavırlar ve benzeri çeşitli temsilleri kapsamaktadır. Dolayısıyla kimlik insanın kendini kavrayışının bir ifadesidir. Fearon'a göre (1999: 11), kişisel kimlik olarak kimlik, "benim" biçimindeki bildirimlerde çağırılan anlamdır.

Kişisel kimlik bir kümedir. Bir kişinin kendisini sosyal olarak diğer insanlardan ayırdığını düşündüğü ve özel bir gurur duyduğu yada özel bir gurur duymadığı nitelikler, inançlar, arzular veya eylem ilkeleridir. Kişi bu ilkeler olmadan nasıl davranacağı veya ne yapacağı konusunda kararsız kalacağını ve bu ilkelerin onu yönlendirdiğini istese de değişmeyeceğini düşünmektedir. Bu nedenle günlük dilde kişisel kimlik tipik olarak bir kişinin karakterini veya kendine saygısının temelini oluşturan yönleri ve nitelikleri olarak yorumlanabilir. Başka bir deyişle kişisel kimlik en kısa anlamıyla, içinde olduğu dünyaya yönelik yaklaşımını ve bu dünyadaki konumu belirleyen inanış, arzu, istek ve aidiyetlerini ifade etmektir (Vatandaş, 2020: 237).

Kişisel kimlik, bir kimsenin kim olduğuna, kendi niteliklerine ve konumuna ilişkin toplumsal-duygusal algısına tekabül eder. Ancak bu algı diğer kişiler ve gruplarla girilen karşılıklı etkileşim sürecinde karşılaştırmalı olarak gerçekleşir (Şimşek, 2002: 35). Yani kişi ancak diğerinin vasıtasıyla onunla etkileşime girdikten sonra kendilik bilinci olarak kendini tanıır. Kendilik bilinci olarak var olmak için de arzulayan bilinç olarak diğerini inkâr etmesi gerekir (Bilgin, 1994: 232). Aynı zamanda kişisel kimlik kolektif kimlik aracılığıyla oluşmaktadır. Kişinin kendini algılayabilmesi için sosyal olana ihtiyacı vardır. Yani kişisel kimlikten bahsederken sosyal yâda kolektif kimlikten de bahsedilmek zorundadır. Kişisel olan her şey aynı zaman da kolektif/sosyaldır. Sosyal olana gönderide bulunmaksızın kişisel olan layıkıyla açık kılınamaz (Altunoğlu, 2009: 43-44).

Kişisel kimliği oluşturan yedi özellikten bahsetmek mümkündür:

1. Bir birlik, tutarlılık ve süreklilik duygusu içerir.
2. Sosyal olana ihtiyaç duyar, onun tarafından kuşatılmaktadır.
3. Kültürel ve sosyal etkiye açık şahsi nitelikler, inançlar, arzular ve eylem ilkeleri toplamıdır.
4. Bir tür ahlaki kod ve pusulalar olmakla birlikte kişinin eylemi için normatif çerçeve ve rehber olarak kullandığı gayeler setidir.
5. Ahlaki temele ihtiyaç duymayan bir kişisel tarzıdır.
6. Fiziksel özellikler, bir toplumsal kategoriye aidiyet, kişiye özgü arzular, amaçlar, inançlar ve ahlaki ilkeler onun asli unsurlarıdır.
7. Bahsetmekten gurur duyulan ve kaybedildiğinde güven yıkımı yaşanan boyutlardır (Altunoğlu, 2009: 46).

Kişisel kimlik, özellikle modern ve postmodern dönemlerle beraber yaşanan kimlik krizlerinde bireylerin kendilerini ifade etmesine yardımcı olan kavramlardan bir tanesidir. Kişi kim olduğunu ve nerede olduğunu tanımlarken aslında kişisel kimliğini de oluşturmaktadır. Kişinin kimliği arzuları, istekleri, inançları ve toplumsal ilişkiler

aracılığıyla oluşmaktadır. Oluşan bu kimlik kişinin rehber olarak kullandığı bir gayeler sistemidir. Aynı zamanda birçok kimliğe sahip olan kişi, bu kimliklerin hepsini kişisel kimlik çatısı altında birleştirmektedir.

1.3.2. Toplumsal/ Kolektif Kimlik

Toplumsal kimlik yâda kolektif kimlik, daha dar kapsamda ifadesini bulan mikro ve alt kimliklerden öte bütün ulusu, toplumu hatta daha geniş bir alanı kapsadığı varsayılan ya da bu bağlamda atıfta bulunulan kolektif/kültürel kimliktir (Dalbay, 2018: 169). Kolektif/toplumsal kimlik, bir grup veya kategorinin üyeleri arasındaki temel ve sonuçta ortaya çıkan aynılığı ifade eder. Bu aynılığın dayanışma içinde, ortak eylemlerde, bilinçte yada kolektif eylemde kendini göstermesi beklenir (Brubaker & Cooper, 2000). Bu kadar kökleşmiş olan bu kavram aslında bir grubun bizzatlığını ele almaktadır. Grup üyelerinin etrafında birleştiği benzerlikleri veya paylaşılan nitelikleri vurgular. Toplumsal/kolektif kimlik, klasik sosyolojik yapılara dayanan bir kavramdır. Durkheim'ın "kolektif bilinci", Marx'ın "sınıf bilinci", Weber'in "Wersterheni" ve Tonnies'in "gemeinschaft" toplumsal kimliği tanımlama çalışmalarına birer örnektir (Cerulo, 1997: 386).

Ergun (2000: 86), sürekli olarak belirli bir toplumda yaşamak, o toplumun bütün bireylerine özgü ortak bir dinamik örgütlenmeyi gerekli kılmaktadır. Bu ortak dinamik örgütlenme ortak bir kişiliktir. Bu ortak kişilik belirli bir toplumun ortak kimliğidir, ortak kişiliğidir, kültürel kişiliğidir. Ortak bir dinamik örgütlenme olan bu toplumsal kişilik dinamik bir sentezdir ve bu sentez bir toplumsal yapıyı başka bir toplumsal yapıdan ayıran en önemli özelliklerden birisidir. Bu toplumsal kişilik, içinde bulunduğu toplumla birlikte değişim gösterebilir. Yeni boyutlar, yeni nitelikler, yeni biçimler oluşabilir ve bu bir insan ömrünü aşarak kimi yanlarıyla kuşaktan kuşağa aktarılabilir. Başka bir deyişle, toplumsal kimlik, belirli bir alanda kök salmış bir takım grupların, diğer gruplardan farkını ortaya koyma, vurgulama talebidir. Aynı zamanda kolektif kimlik bir durum değil bir sürecin yansımasıdır. Bundan dolayı toplumsal kimlik diğer toplumlarla ilişki içerisinde ve zamanla değişim gösterebilir. Nasıl bireysel kimlik oluşumu kişiler arası ilişkiler ile mümkünse kolektif kimlik oluşumu da komüniteler arası ilişkiler bağlamında söz konusu edilebilir (Bilgin, 1999: 59).

Kimliğin toplumsal yanı onun olmazsa olmaz boyutudur. Toplumsallık insana özgüdür (Kurnaz, 2013: 31). Bu nedenle toplum içerisinde yaşayan her insan aynı

zamanda bir toplumsal kimlik de edinmektedir. Bu toplumsal kimlik, bireyin ait olduğu toplumsal çevrenin değerlerine, normlarına, akıl yürütmesine, sanatına diline, dinine, gelenek ve göreneklerine ve diğerkurumlarına karşı geliştirdiği bir aidiyet bilincini ifade eder. Birey kendi toplumu ve diğerkurumlar arasındaki benzerlikleri, farklılıkları, çatışmaları toplumsal kimliğe yüklediği anlam çerçevesinde tanır (Özdemir, 2001: 108).

Toplumsal kimliğin geçmişe dönük bir yanı da vardır. Birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgiler yüklü gelenekten, geçmişin mirasından, kısacası kolektif bellekten hareketle toplumsal kimlik inşa edilir. Bu bellek ögeleri kuşaktan kuşağa süzülerek aktarılır ve kolektif kimliği temellendirici değerler ve anlamlar yükler (Bilgin, 1999: 60). Bu geçmişe dönük anıların paylaşımı ve nesiller boyu oluşan kültürel birikimle birlikte toplumsal kimliğe bir bağlılık ve süreklilik duygusu oluşur (Smith, 1994: 48). Bundan dolayı toplumsal kimlik farklı boyutlar ve özellikler kazansa da bir yanıyla sürekli aktarılarak devam ettirilebilmektedir.

Bilgin'e (1999: 61) göre toplumsal kimliğin özellikleri řu şekilde sıralanabilir:

- Kolektif kimlik, grup üyeleri tarafından subjektif olarak algılanır ve yaşanır.
- Kolektif kimlik, diğerkine karşıtlık içinde bir kontrast ve diğerklerinden fark olarak tanımlanır.
- Gruba aidiyet bilincinden kaynaklanır.
- Çeşitli temsillerin bir sistemi içerisinde kavranır. Bu temsillerin içerisinde hem negatif hem pozitif nitelikler yer alır. Pozitif nitelikler çoğu kez etnosantrist tutumlar üreten defansif bir çekirdek oluştururlar.
- Bu tutumlar ve yanlar, oldukça tutarlı bir fikirler sistemi veya ideoloji içeren bir söylemde ifade edilir.

Kolektif/toplumsal kimlik, toplumların beraber yaşanan süreç içerisinde hem tarihsel olarak hem de çeşitli değerler, normlar, aidiyetler ve bunların nesillere aktarımı ile oluşan bir kimliktir diyebiliriz. Ayrıca geleneksel toplumlarda kolektif kimlik daha ön plandadır. Çünkü geleneksel dönemde bir kimlik sorunu yoktur. Yaşanan sosyo-kültürel değişimlerin hızlanmasıyla birlikte kimlik bir sorun haline gelmiştir (Güvenç, 1995: 5). Kimlik kavramı yaşanan yeni dönemlerde sosyo-psikolojik boyutta ele

alınmaya başlasa da postmodern dönem ile birlikte tekrar toplumsal boyutlar üzerinde durulmaya başlanmıştır.

1.3.3. Milli/Ulusal Kimlik

Ulusçuluk ile ilgili yapılan çalışmalar 1918 yıllarına kadar ayrı bir konu olarak değil ulusal tarihin bir parçası olarak görülüyordu. Konu yeterince kurumsallaştırılmamış ve var olan kuramlar da ahlaki yada felsefiydi. Ulusçuluk iki dünya savaşı arasındaki dönemde, genel bir inceleme konusu haline gelmiştir. 1960 ortalarına gelindiğinde ise ulusçuluğa dair iki yaklaşım oluşmuştur. Birincisinde, ulusçuluk ulusal tarihin bir özelliği, ulusla ilintili bir duyguydu. İkinci yaklaşımda, ulusçu duyguları hatta ulus-devletleri ortaya çıkaracak kadar yeterli bir kuvvet edinebilen modern ve akıldışı bir öğretiydi (Gellner, 2013: 20-26). İkinci yaklaşım daha çok öne çıkan yaklaşım olmuştur. Ulus olgusu insanlık tarihinin en eski aşamalarından bugüne miras kalmamıştır aksine modern dünyanın nesnel koşulları içerisinde oluşturulmuştur (Pamuk, 2017: 58).

Anderson (2020: 24), “ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Bünyesi gereği hem sınırlı hem de egemen olarak hayal edilmiştir”. Hayal edilmiştir çünkü en küçük ulusun üyeleri bile birbirlerini tanımayacak, hatta onlarla ilgili hiçbir şey işitmeyecek; yine de her birinin zihninde birlik ve beraberlik hayali yaşamaya devam eder. Aynı şekilde Bauman (2017: 209-210), “Millet başından sonuna kadar bir hayali cemaattir; o üyeleri zihinsel ve duygusal olarak kendilerini öteki üyelerin çoğuyla hiçbir zaman yüz yüze karşılaşmayacakları kolektif bir şekilde ‘özdeşleştirdikleri’ müddetçe bir varlık olarak mevcuttur” tespitinde bulunur. Fransız devrimi ile meydana gelen gelişmeler, kimlik ifade etme konusunda radikal değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla ulus, bireyin hayatını sürdürürken kendini meşrulaştırıcı değerler sağlayan bir toplumsal dünya sunmaktadır. Bu toplumsal dünya bir cemaattir ve bu cemaate ait olmak bir kimsenin kendisini bu aidiyetle tanımlamasıdır. Bu aidiyet ile ulusal kimlikler oluşmaktadır. Türk, Arnavut, Arap, Alman vb. ulusal kimlikler kişinin kim ve ne olduğu tanımlamasıdır (Karakaş, 2015: 104).

Gellner (2013: 32), ulusçuluk önceden var olan ulusların dile getirdiği bir duygu değildir, daha çok önceden var olmayan ulusları yaratır. Yani başka bir deyişle, önce Türk Milleti ortaya çıkarılır, sonra sınırlar içerisinde yaşayan bireyler Türk olarak Türk Milletini oluştururlar (Pamuk, 2017: 58).

Millet tasarımı için belirli ortaklıklar oluşturmak gerekmektedir. Bu ortaklıklar üzerinden üst kültürün değerleri diğer kültürler tarafından da içselleştirilir (Pamuk, 2017: 59). Smith'e (1994: 32) göre, milli/ulusal kimliğin temel ortak özellikleri şunlardır:

1. Tarihi bir toprak/ülke yada yurt
2. Ortak mitler ve tarihi bellek
3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü
4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler
5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi.

Demek ki bir millet, tarihi bir toprağı/ülkesi olan, ortak mit ve tarihi belleğı olan, kitlesel bir kamu kültürü olan, ortak bir ekonomisi olan, ortak yasa hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğı olarak tanımlanabilir (Smith, 1994: 32). Bu temel özelliklerden de anlaşılacağı üzere ulusal kimlik tek boyut ve tek zemin üzerinde değil, aksine birçok alanı ve boyutu kapsayıcı nitelikte oluşmaktadır (Karakaş, 2015: 106). Bu ortak özellikler aracılığıyla ulusal kimlik oluşturulmaktadır. Birey hangi devlet içerisinde yaşıyorsa, aynı zamanda o ülkenin vatandaşı olarak kabul görmektedir. Bir ülkenin vatandaşı olmak da kişinin üst kimlikte bir ulusal kimliğe sahip olmasıdır. Örneğin, Türkiye'de yaşayan bir kişi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak bir ulusal kimliğe sahip olmaktadır. Bu kimlik ile birey var olan ortak özellikleri de içselleştirmektedir.

1.3.4. Dini Kimlik

Kolektif kimliklerin en önemlilerinden birisi de dini kimliktir. Birçok bireysel ve toplumsal boyutuyla beraber aynı zamanda dünyaya anlam verme görevini üstlenen en önemli kurumdur. Bu anlam vermeyi bireyleri ve toplulukları belirli bir aidiyet kalıbı içerisine sokarak onları kimliklendirme şeklinde düşünebiliriz. Bireyler kendi kişisel yaşamlarında belirli anlamlarla kuşatılmıştır ve kendini tanıma ve tanımlama noktasında belirli referans gruplarına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda bireyin aidiyet ihtiyacını karşılayan kurumlardan birisi olarak karşımıza din çıkmaktadır. Din, bireysel ve kolektif kimliğin oluşmasında etkin bir konuma sahiptir (Özdil, 2017: 394).

Din, toplumsal kimliklerin oluşmasında, şekillenmesinde, değişmesinde ve dışarıdan algılanmasında hem bireysel hem de kolektif düzlemde etkili olmaktadır. Özellikle bir değerler sistemine sahip olan din, günlük yaşantı içerisinde de var olan pratikleri ile güçlü bir bilinç oluşturmaktadır. Bu sayede toplumsal grupların bir arada

bulunma koşullarını ve bazen de toplulukların, farklı etnik kökenlerden gelse bile ortak dini inançlar sayesinde bütüncül bir şekilde değerlendirilmesine neden olur. Bu sebeple din, bir kimlik oluşturma açısından etkin bir kurumdur (Göker, 2013: 62).

Hem toplumun hem de kültürün yapı taşlarından biri olan din, kimlik tanımlamalarında da önemli bir yere sahiptir. Özellikle günümüzde büyük bir kimlik ve anlam krizi yaşayan modern insanın kendini tanımlaması ve bir şeyle özdeşlik kurmasında dinin hayati bir yeri bulunmaktadır (Coşkun, 2003: 5). Modern öncesi dönemde yani geleneksel dönemde böyle bir kimlik sorunu yoktur. Çünkü insanlar kimliklerini gruplar, kabileler, aileler, kültürler, vb. üzerinden tanımlamaktadır. Haliyle dinde bu tanımlamalar içerisinde güçlü bir kimlik ifade etme biçimidir. Örneğin, Osmanlı toplumunda insanlar Müslim ve Gayri-Müslim olarak kendilerini dinleri ile tanımlamış ve hatta siyasal ilişkilerini de dini kimlik üzerinden yürütmüşlerdir (Erkan, 2013: 1828). Modernlikle beraber oluşan yeni dünya düzeni ve toplumsal yapıdaki değişimler kimlik sorununu yâda krizini ortaya çıkartmasıyla dini kimlikte önemli bir konu haline gelmiştir. Her ne kadar modernlikle beraber dinin ortadan kalkacağı ve bilimsellik ile dünyevileşmenin gerçekleşeceği düşüncesi hâkim olsa da bu gerçekleşmemiştir.

Aksine toplumsal doku ile yoğun bir etkileşim yaşayan din, toplumun sanat, mimari, siyaset, ekonomi, kültür ve boş zaman değerlendirmesine kadar hemen her alanına etki ederek toplumsal kimliğin oluşmasında ve gelişmesinde yer almaya devam eder (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006). Hatta belki de modern dönemin aşırı ayrımlaşması, uzmanlaşma ve ferdiyetçilik eğilimleri çerçevesinde kişilikleri ve kimlikleri parçalayıcı ve dağıtıcı yönelimleri karşısında dinin, kimlik belirlemede tamamlayıcı ve birleştirici etkilerinin önemi de artmaktadır (Coşkun, 2003: 8). Din, “iyi”yi, “doğru”yu tanımlamakta, içsel dünyalara yönelmekte, gündelik yaşamı zamanlamakta, cinsler arası ve insanlar arası ilişkilerin gramerini yazarak, bugün hala toplumun yol göstericisi olmaya devam etmektedir (Göle, 1991: 180). Din her dönemde etkisini göstermiştir. Modern dönemde her ne kadar dinin ortadan kalkacağı düşünülse de din, insanların yaşanan bu karmaşık ve belirsiz hayatta sığındıkları güvenli alanlardan bir tanesidir. Dolayısıyla yaşamın her alanında etkileri mevcuttur. Bugün yaşanan dönem içerisinde de dini kimlikler önemli bir yere sahiptir.

1.4. İMAM-HATİPLİLİK KİMLİĞİ

Kimlik, bireylerin veya toplumun “ben kimim?” ya da “biz kimiz?” gibi sorular ile kendilerini tanımaya ve tanıtmaya ihtiyaç duydukları noktada devreye giren bir kavramdır. Modern dönemle gündeme gelmiş olan kimlik bugünün dünyasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü kimlik, kişileri belirsizlikten kurtararak onlara bir aidiyet çatısı sunmaktadır. Kişisel kimlikten kolektif kimliklere kadar bireyler birçok kimliğe sahiptir. Örneğin, ulusal kimlik, dini kimlik, siyasi kimlik, kültürel kimlik gibi. Her kimliğin oluşum aşaması yapılan araştırmalara ve tanımlamalara göre ergenlik dönemi ile başlayarak hayat boyunca farklı şekillerde de olsa devam eder. Kişiler doğdukları toplum içerisinde aslında birçok kimlik edinmiş olurlar. Kişi ergenlik dönemi ile birlikte bu kimlikleri tanımaya ve bu dönemde bu kimliği algılamaya ve sorgulamaya başlar. İmam hatip öğrencilerinde de bu kimliğin oluşumunu ergenlik dönemlerinde bu liselerde öğrenim görmeleri ile başladığını söyleyebiliriz.

İmam hatipli kimliğinin oluşumunda bu okulların yüz yıla yaklaşan tarihi içerisinde yetişen farklı nesillerin birikimleri önemli rol oynamaktadır (Akyüz, 2021: 567). İmam hatip kimliğinin oluşmaya başladığı dönem 1950 yılları ve sonrasıdır. Cumhuriyetin ilanı ile 1950 yıllarına kadar İmam-Hatip Liseleri çok fazla işlevsel değildir hatta hepsi kapatılmıştır. 1950’li yıllar da iktidarın değişmesi, dünyada komünizmin patlak vermesi bu okullara olan ilgiyi arttırmıştır. Bu dönemle beraber okulların sayısı artsada toplum da bu okulların hala kapatılabileceği tedirginliği devam etmiştir.

Dolayısıyla okullara olan sahiplenme duygusu ve kendi içinde yapılanma, dışarıya karşı kapalı olma tutumu sergilenmiştir. Bu da bu kişiler arasında bir aidiyet oluşturmuş ve kimliğin temeli atılmıştır. Sonraki süreç içerisinde gelen nesillerde sıkıntılı durumlar ve zorlu dönemler yaşansa da özellikle 1980’li yıllardan sonrası dışarıya yani topluma yayılma ve açılma başlamıştır. Böylelikle İmam-hatip kimliği genel olarak daha çok ön plana çıkmaya başlamış hatta kolektif/toplumsal bir kimlik olmuştur. Bugün geline nokta iktidarın da etkisiyle İmam-Hatip kimliğinin geçmişi, bugünü ve geleceği ile her zamankinden daha fazla önem kazandığını söylemek mümkündür. Her neslin yaşadığı dönem içerisinde farklılıklar bu nesillerin tutum ve davranışlarını belirlemiş ve kendinden sonra gelen nesillere bunları belli bir ölçüde aktararak kimliğin oluşumunda etkili olmuştur (Akyüz, 2021: 567-579).

İmam hatipli olmak, imam hatip camiası içerisindeki pek çok üye için önemli ve somut bir kimliktir. Öğrenci ve mezunlar bu okulların kendilerine kazandırdığı ayrıcalıklı kimliğin farkındadır ve bundan gurur duyarlar. Ortak kimlik inancı, imam hatip öğrenci ve mezunları için zaman ve mekânın sınırlarını aşmaktadır. Çünkü imam hatip camiası bütün topluma yayılan bir ağa sahiptir. Başka türden liseler de böyle bir geniş ağdan bahsetmek mümkün değildir. (Özgür, 2015: 15-16). Bu bir anlamda böyle bir kimliğin kolektif bir kimlikte teşkil ettiğini göstermektedir. Bu kolektif kimliğin, anlam, değer, inanç, tecrübe, avantaj, dezavantajlarla bütün bunları kuşatıcı kod ve temsillerle yüklü kolektif bir belleği, bir geçmişi vardır. İmam hatipli kolektif kimliği bu bellek tarafından üretilmekte veya yeniden üretilmektedir (Macit, 2014: 380). Bu aşamada imam hatipliye ait kimlik için sosyal politik zeminde oluşmuş algılama ve değerlendirmeler imam hatip kimliğinin oluşmasında ve devamında etkili olmaktadır (Apaydın ve Terlemez, 2019). Bugün bu tarihi bellek imam hatiplilik kimliğinin çok büyük bir alana/ağa yayılmasına vesile olmuştur.

İmam hatiplilik, aynı zamanda bir kimlik oluşturarak imam hatipli olmayandan bir ayrışma ya da ayrıştırma ile bizlik, benzerlik temsiline sahiptir. Bu bizlik ve benzerlik dayanışmada, ortak eğilimlerde, toplumsal eylemlerde, sosyo-bilişsel düzeyde kendisini gösterebilmektedir. Herhangi bir ortamda ya da durumda bireyin ‘ben imam hatipliyim’ diyerek, kendisini tanımlaması ya da tanıtması onun bu şekilde değerlendirilmek istediğini ve imam hatipli olanlarla benzerlik gösterip, olmayanlar ile yani öteki ile arasında bir farklılık olduğu vurgusu taşır (Macit, 2014: 380). Böyle bir benzerliği ve farklılığı kabul ederken kendilerini ayrıştırırken aslında toplum tarafından da kendilerine farklı bakılmasına karşı çıkmaktadırlar. Çünkü kendilerini toplumdan ayrı görmediklerini iddia ederler.

1.4.1. İmam Hatip Kimliğini Oluşturan İç ve Dış Faktörler

İmam hatip kimliğini oluşturan iç faktörlerin en önemlisi öğretmen ve okul yönetiminin tutum ve davranışlarıdır. Çünkü içeride öğretmenler ve yönetim tarafından sürekli ve içi doldurulan ‘yoğun’ bir kimlik duygusu göndermesi vardır (Arslan, 2013: 49). Örneğin, okul içerisinde “sizler İmam Hatiplisiniz”, “daha güzel davranmalısınız”, “daha iyi olmanız”, “daha dikkatli olmanız” gibi söylemler öğrencilere sürekli yapılmaktadır. Dolayısıyla öğrenci bu söylemleri her duyduğunda kendini bu okulla ve kimlikle daha çok özdeşleştirmeye başlamaktadır. Bununla beraber okul içerisinde hem öğrenciler arasında hem de öğrenci ve öğretmenler arasında samimi bir ortam hâkimdir.

Arkadaşlık, dostluk kavramları buralardaki öğrenciler arasında önemli bir yere sahiptir. Yapılan bir araştırmada öğrencilerin arasındaki arkadaşlık ve dostluk bağlarının önemi ortaya konulmuştur. Yine aynı araştırmada öğrenciler öğretmenleri ile olan ilişkilerini abi kardeş ilişkisi olarak tanımlamıştır (Özensel ve Aydemir, 2014). Böyle samimi ve özel bir ortam öğrencilerin bu okula bağlılığını arttırmaktadır; dolayısıyla kimliği de sahiplendirmektedir.

Öğrencilerin ve öğretmenlerin olduğu bu iç yapıyı destekleyen ve güçlendiren, hem iç hem de dışta kabul edebileceğimiz önemli bir olgu da ailelerdir. Ailelerin, öğrencilerin okul durumları ile ilgilenmesi, çocuklarının bu okullarda okuması için onları ikna etmesi, çoğu ailenin birbiri ile tanışması ve dostluk bağları kurması haliyle öğrencileri de olumlu etkilemekte ve bu okullarda okumaktan memnun olmaktadır. Yine bu da öğrencinin okula bağlılığında ve kimliği kabullenmesinde etkili bir süreçtir.

Dış faktörler aslında içyapıyı güçlendiren en önemli unsurlardır. Bunların başında aile, özel hocalar, üstadlar, mahalle din görevlileri ve arkadaş çevresini sayabiliriz. Aslında içyapıyla beraber bir imam hatip, topluluğunu ve camiasını oluşturur. Şöyle ki; bir imam hatip okulunun çevresinde zamanla büyüyen bu camia okulun çevresinde gelişen ilişki ve ağlar yerel sınırları aşar. Farklı imam hatip camialarının birleşmesi etkileşime geçmesi, ailelerin kermeste, piknikte kutlamada başka okullardan ailelerle arkadaş olması, öğretmenlerin başka okullardan öğretmenlerle arkadaş olması gibi etkenler bir camia, bir topluluk oluşturmaktadır (Özgür, 2015: 19). Çünkü bu topluluk network bir yapıya sahiptir. Bu ağ ile geniş alana yayılması kimliğin de geniş alana yayılmasına imkân tanır. Çoğu imam hatipli birbirini tanımasa da birbirine karşı bir saygısı ve sevgisi vardır. Arkadaşlar, bulunulan mahalle, çocukların bu okullara bağlılığı, kimliğini etkileyen faktörlerdendir. Dolayısıyla öğrenci bu sosyal çevre içerisinde imam hatiplilik duygusunu içselleştirmektedir.

Ayrıca önemli dış faktörlerden birisi de bu okulların Cumhuriyet'ten bu yana inişli çıkışlı, siyasi alanla bir şekilde gündeme gelmesidir. Yaşanılan bu tarihi geçmişte bazı dönemler bu okulların ve öğrencilerin dışlanması, kapatılmak istenmesi aslında öğrencilerin ve bu okullara sahip çıkanların, daha çok birbirlerine bağlanmasına dolayısıyla bizlik duygusunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Oluşan bizlik duygusu, bizden olmayan bizi istemeyenler ile aradaki ayrımı belirginleştirerek bir kimliği ortaya koymuştur. Bu kimlik ise tarihi süreç içerisindeki her kuşakla beraber şekillenerek yeni kuşaklara aktarılmıştır. Bugün gelinen noktada bu kimliğin çok belirgin bir şekilde

devam ettiğini görmekteyiz. Bunun yine siyasi alanla yani mevcut iktidarın bu okullara sıcak bakmasıyla ve ‘dindar nesil yetiştireceğiz’ söylemleri ile yakından alakalı olduğunu söyleyebiliriz. Son olarak toplumun hem olumlu bakış açıları hem de olumsuz bakış açıları bu kimliği güçlendirmektedir. Özellikle olumsuz bakış açısı kimliğin güçlenmesinde daha etkili olabilmektedir.

1.5. İMAM-HATİPLİLİK ALGISI

İmam-hatip okulları, açıldığı tarihten itibaren farklı gerekçeler temelinde tartışılarak Türkiye’nin gündeminde bir şekilde yer almıştır. Tartışmalar, kamuoyunda da etkiler bırakarak, bu okullara ilişkin çeşitli algıların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu noktada algı nedir? Nasıl oluşur? gibi sorulara cevap aramak anlamlı olacaktır. “Algı, gelen bilgileri işleyerek belirli bir yapı ve organizasyona sokma işlemine verilen isimdir” (Cüceloğlu, 2006: 136). Algı, çevremizde olup biten olayların, durumların, olguların farkına varmamızı sağlayan süreçtir. Bu süreç duyu organları aracılığıyla yaşanmaktadır (Çetin, 2012: 1). Algı, çevremizden aldığımız duyu uyarılarının zihinde anlamlı deneyime çevrilme sürecidir. Bu süreç bireyin nesnelerden gelen duysal verilerle, verilerin kaynağı olan nesneler arasında zihinsel bir ilinti kurulmasıyla gerçekleşir. Böylece algılanan nesne bireyin evreni ile ilişkileri şeması içinde bir yere oturtulur (Ertan, 2016: 2). İnsanlar yaşamlarında deneyimler yada çevresinin deneyimleri aracılığı ile zihinlerinde birçok farklı algı oluşturmaktadır. Aynı şekilde bireylerin yaşadıkları çevrenin sosyo-kültürel yapısı, aile durumu gibi etkenler imam hatiplilik algısının oluşmasında etkili olmaktadır. Örneğin laik ve seküler bir çevrede büyüyen bir çocuğun algısı ile muhafazakâr bir çevrede büyüyen çocuğun imam hatip lisesine karşı algısı farklılık gösterebilmektedir.

İmam hatiplilik algısı, öğrencilerin okula karşı besledikleri, iyi veya kötü bir anlam yükledikleri ve bunların toplamında oluşan düşüncedir. Bu okul hakkında olumlu veya olumsuz düşünceye sahip olan birçok öğrencide İmam Hatip Lisesi algısı oluşmaktadır. Öğrencilerde bu algının oluşmasında birden çok etken mevcuttur. Öğrencinin aile ortamından başlayan bu süreç devamında yaşanan süreçlerle bu algıyı şekillendirir (Terlemez, 2019: 34-35). Öğrencinin davranışlarını içinde bulunduğu ortamın etkilemesi normaldir, çünkü insan sosyal bir varlıktır. Haliyle öğrenci algılamada, iletişimde, tavırlarında ve davranışlarında onda oluşan algı kanalıyla cevap verecektir. Genellikle tüm öğrenciler benzer durumlardan geçerek çeşitli duygular yaşamaktadır. Bu duygular imam hatiplilik algısını da etkilemektedir. İmam hatip

öğrencilerinde oluşan bu imam hatiplilik algısı, kendisini sevgi ya da nefret olarak gösterebilir. Oluşan olumsuz duygular çevresel duyumlardan ve deneyimlerden olabileceği gibi kişinin önyargısı da olabilir. Olumlu bakış açısı ile sevgi besleyen öğrencilerde ise duygusal olarak okula bir bağlılık oluşabilir (Apaydın ve Terlemez, 2019).

Öğrencilerin olumlu bakış açısına sahip olması, çevresi tarafından bu okulların olumlu yanlarından bahsedilmesi ve ailenin dini değerlere önem vermesi çok önemli bir etkidir. Ama bilmeyerek veya istemeyerek bu okullara gelen çevreden olumsuz yorumlar duyan öğrenciler için bu okullara karşı bakış ve tavır da olumsuz olabilmekte hatta başlangıçta önyargılar oluşturmaktadır. Okula başlayan ve zaman içerisinde okula uyum sağlayan çoğu öğrencinin algısında ve bakış açısında değişimler oluşmaktadır. Bu değişimlerin çoğu olumlu olmakla birlikte olumsuz olan algı ve bakış açıları da mevcuttur.

Öğrencilerde oluşan bu algının aslında temel sebebi toplumsal olarak imam hatip okullarına olan farklı bakış açılarının olmasıyla birlikte bu okulların sürekli siyasi bir gündem teşkil etmesi ve üzerinde sürekli konuşulmasıdır. Her farklı yorum gençlerin, öğrencilerin, düşüncelerini de etkilemektedir. Bu sebeplerden dolayı Türkiye İmam Hatip Vakfı'nın imam hatiplilik algısı üzerine yaptığı araştırmaya göre, İmam Hatip Okulları'nın yetiştirdiği öğrenciler toplumun genelinde olumlu bir imaja veya algıya sahiptir (Özensel vd., 2012). Tabii ki okullara olumsuz bakanlar var ama genel olarak okullara olumlu bir algı vardır. Son yıllarda bu okulların giderek artması ve içeriğinin bozulduğuna dair söylemler mevcut olsa da halk nezdinde bu okullar hala önemli bir konuma sahiptir.

2. SOSYAL BİLİMLERDE DEĞER KAVRAMI

2.1. DEĞER

Soyut bir kavram olan değerın evrensel bir tanımını yapmak güçtür. Buna karşın değer kavramına ilişkin yapılan çok sayıda tanım bulunmaktadır. Bu tanımların bazılarında değer kavramının toplumsal yönüne, bazılarında bireysel ve bazılarında ekonomik yönüne vurgu yapılmaktadır (Sapsağlam, 2016: 6). Bundan dolayı değer konusu uzun zamandır zihinleri meşgul eden bir alandır. Felsefeden matematiğe kadar çeşitli alanlarda değer üzerinde durulmaktadır ve her alanın değer tanımı farklıdır. Hatta sosyal bilimlerde değer alanında daha çok karmaşa yaşanmaktadır (Bacanlı, 2017: 29).

Yeterince açıklığa kavuşturulduğunu söylemek de zordur. Davranış bilimciler ve sosyal psikologlar değerin bir yandan bireysel tutum ve davranışlar, bilişsel süreçleri etkilediğini, diğer yandan toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşim de bulunduğunu ve onları yansıttığını kabul etmektedir (Dilmaç, 2002: 1). Sosyal bilimcilerin çoğu bu tanımlama üzerinde uzlaşmış ve değerlerin insan tarafından her şekilde önemli olduğunu kabul etmiştir.

Türk Dil Kurumu değer kavramını, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet şeklinde tanımlamıştır (TDK, 2022). Güngör'e (2017: 27-28) göre, "değer bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır. Değer bir inanç olarak, var olan dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkididir". Değer inancın spesifik bir şekli olmakla birlikte ondan daha yukarıda bir zihin organizasyonudur. Değer bir tek inanca değil, bir arada organize olmuş bir grup inanca tekabül eder. Ülken'e (2016: 198-196) göre, "değer herşeyden önce bir varlığın tespitine dayanır ve ancak sezgi ile kavranır. Bu sezgi, içimize veya dışımıza çevrildiğine göre; değer ya bir duyum ya da bir duygu şeklinde sevgi ile elde edilir. İster içimizde, isterse dışımızda olsun, tespit ettiğimiz değer bir varlıktır". Değerler sezgi ile yani duyu ve duygu ile kavrandıktan sonra kavramlarla ve önermelerle ifade edilirler.

Marshall'a (1999: 407) göre, değer kelimesi tamamen farklı anlamlar taşıyabilen bir sözcüktür. Ona göre tutum araştırmasında değerler, insanların etik veya uygun davranışlar hakkında, neyin doğru neyin yanlış olduğu, neyin istenilir neyin alçakça olduğu konusunda fikirleri gösterir (Avcı, 2007: 17). Ekinci'ye (2018: 27) göre, bir toplumda bulunan insanların çoğunluğu tarafından üzerinde uzlaşılan, benimsenen, paylaşılan ve yaşamı düzenleyen her türlü duygu, düşünce, davranış ve kurallara değer adı verilmektedir. Değerler, bir toplumun üyeleri tarafından izlenen ve benimsenen genel amaçlar olarak da tanımlanmaktadır. Değerler, insanın en iyi tarafını ortaya çıkarmaya yardımcı olur ve onun kişiliğini bütünü ile geliştirerek, insani mükemmelliğe erişmesini sağlamayı amaçlar (Aydın ve Gürler, 2012).

Schwartz ve Bilsky (1987) çeşitli kuramcılarının üzerinde uzlaştıkları özelliklerden yola çıkarak değerleri şöyle betimlemişlerdir:

1. Değerler, inançlardır ama nesnel duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar, etkinlik kazandıkların da duygular ile içiçe geçerler.

2. Değerler, bireyin amaçlarıyla ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle ilişkilidirler.

3. Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler.
4. Değerler, olayların, insanların ve davranışların değişmesine yada seçilmesine yön verirler.
5. Değerler, taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar (Schwartz & Bilsky, 1987'den akt. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60).

Fichter (2006: 175), “değerlerin kavramsal olarak bilinen, coşkusal olarak yaşatılan, ortaklaşa paylaşılan, ciddiye alınan ve uslamlama normları gibi kullanılan kontrol mekanizmaları olduğunu” söylemektedir. Değerlerin kendisi aranan değil, aranan şeyleri önemli kılandır. Kişiler değerleri, hedef ve nesnelerin yolunu işaret eden normlar ve ölçütler olarak kullanırlar. Değerlerin altı işleve sahip olduğunu söyler:

1. Değerler kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılırlar. Bireyin çevresindekilerin gözünde nerede durduğunu bilmesine yardım ederler.
2. Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesneleri üzerinde odaklaştırırlar.
3. Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir.
4. Değerler, bireyin toplumdaki sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler.
5. Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri kurallara uymaya yöneltir ve doğru şeyleri yapmak için yüreklendirir.
6. Değerler dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Ortak değerler sosyal dayanışmayı sürekli kılan önemli faktörlerdir. (Fichter, 2006: 176).

Değer, bir sosyal yapının varlık, birlik, işleyiş ve devamının sebebi olarak kabul edilen, tasvip ve teşvik gören, korunmaya çalışılan inanışlara denir. Bir toplumdaki değerler bazen iman, bazen kanaat, bazen kültür ve bazen de bilgi olarak ortaya çıkabilir (Ulusoy ve Dilmaç, 2015). Değer her alanda farklı açıklandığı ve tanımlandığı gibi ülkeden ülkeye, toplumdan topluma da farklı tanımlanabilmektedir. Örneğin Buda Heykeli, Budist öğretilerine göre hayatını tanzim eden bir insan için sanatsal değerden daha öte anlamlar çağrıştırırken diğer insanlar için sanatsal değerden başka bir anlam ifade etmeyebilir (Ekşi ve Katılmış, 2011).

Bunun yanında toplumlararası kabul edilmiş yani evrensel olarak aynı anlamda kullanılan değerler de mevcuttur. Örneğin, saygı, sevgi, adalet, sorumluluk, hoşgörü vb. gibi değerler bütün toplumlarda ortak bir değerdir. Bununla beraber evrensel değerler toplumdan topluma farklı önemlere sahip olabilir. Her toplumun kendi bünyesinde sahip çıkmaya yâda devam ettirmeye çalıştığı değerler farklıdır. Örneğin, İsveç'te saygı, eşitlik ve adalet değeri çok önemli ve öne çıkan bir değerken, başka bir ülkede çalışmak, sevgi, dürüstlük gibi değerler daha çok öne çıkabilir ve öğrencilere kazandırmaya çalışılabilir.

Değerler konusu basit bir bilgi konusu değildir. Değerler insan kişiliğinin ve karakterinin en derin yapıcı unsurudur (Aydın ve Gürler, 2012). Çünkü değerler bireyin düşünme, karar verme, seçim yapma ve davranış biçimleri üzerinde etkili olan ilkeler ve kurallardır (Sapsağlam, 2016: 7). Değerleri öğretmek ve aktarmaktaki asıl amaç, insanları bu konuda bilgilendirmek değil, insan hayatını anlamlı kılmak, ruhsal dengeyi korumak kişiliği güçlendirmek, ahlak ve karakteri sağlamlaştırmaktır (Aydın ve Gürler, 2012).

Değerler ile ilgili çalışmalar 1920’li yıllarda Amerika’da ‘karakter eğitimi’ adı altında yapılan çalışmalara dayandığı görülür. Değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar 1970’li yılların ortalarından sonra yayınlanmıştır. 1960-1980’li yıllarda değer gerçekleştirme yaklaşımı ön plana çıkarak popüler olmuş ve insanların kendi duygu, inanç ve değerlerinin farkına varmasına vesile olmuştur. Özellikle 1980 sonrası dünya çapında değer araştırmaları yapılmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise toplumsal ve ahlaki değerlere verilen önem azalmış ve bireysel değerler ön plana çıkmaya başlamıştır. Değer çalışmaları alanında Rokeach Simon, How, Rath, Harmin, Kirschenbaum, Kolberg gibi isimler öne çıkmaktadır (Tezcan, 2018: 25).

Son birkaç yüzyıla baktığımızda, değerler sosyal bilimlerin temel sorunlarından biri olmuştur. Sosyal bilimlerde çeşitli dallarda bu konu bir araştırma konusu haline gelmiştir. Sosyologlar, sosyal psikologlar, antropologlar ve psikologlar bu alanda araştırma yapan bilim adamları olarak gösterebiliriz (Ulusoy ve Dilmaç, 2015). Yaşanılan devrimler ve günümüz teknolojik dönemde, kapitalizm, metaryalizm, sekülerleşme ve en önemlisi modernizm gibi anlayışların artması değerlerin de yozlaşmasına ve değişmesine sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı değerler daha da önemli hale gelmiştir. Çünkü toplumların refah, huzur ve barışçıl bir ortam içinde yaşayabilmesine ön ayak olan değerlerin korunması, sahip çıkılması ve aktarılması gerekmektedir.

Yapılan değer tanımlamalarında görüldüğü üzere değer, üzerinde birçok farklı tanım yapılan bir kavramdır ve genel bir tanım yapmak da zordur. Her çalışma alanı değer kavramını farklı bir şekilde ele alarak tanımlamış ve açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmada sosyal bilimlerdeki değer tanımlamaları üzerinde ayrıca durulacaktır. Yapılan tanımlamalar ve çalışmalar gösteriyor ki, değerler geçmişte de günümüzde de toplumlarda önemli bir yere sahiptir. Ama son yıllarda değerlere, daha fazla önem verilemeye ve çalışma yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, son yıllarda yapılan Dünya

Değerler Araştırması bu alanda yapılan önemli bir çalışmadır. Türkiye’de değerler konusunda hem akademik dünyada hem de genel entelektüel çevrelerde değer konusunda çeşitli araştırma ve çalışma yapılmaktadır.

2.2. DEĞER SINIFLAMALARI

Değer alanında yapılan çalışmalarda değer kavramı tanımlanmaya çalışıldığı gibi bununla birlikte çeşitli değer sınıflamaları da yapılmıştır. Bu sınıflandırmalarda en çok bilinen ve referans alınan; Milton Rokeach, Shalom Schwartz, Eduard Spranger, Gordon Allport Vernon ve Lindzey ve Gordon Nelson’un değerler sınıflamasıdır.

2.2.1. Eduard Spranger Değerler Sınıflandırması

Psikolojide ilk değer testini 1928 yılında Spranger yapmıştır. Spranger deneklerin her birinde hâkim olan değere göre şahsiyet tiplerine ayırmaya çalışmıştır. Altı temel değer tipi oluşturan Spranger herkesin bu değer tiplerinden birine girebileceğini söylemiştir (Güngör, 2010: 84). Spranger’in değerler sınıflaması:

1. Bilimsel Değer: Gerçeğe, bilgiye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerler sahip olan insan akılcı, eleştirel, deneysel ve entelektüeldir.
2. Ekonomik Değer: Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerler hayatta önemsenmelidir.
3. Estetik Değer: Birey, hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
4. Sosyal Değer: Başkalarını sevmek, saygı duymak, yardım etmek ve onlara karşı bencil olmamak esastır. En yüksek değer insan sevgisidir ve insan sevgisini insanlara sunmalıdır ve nazik, sempatik olmalıdır.
5. Politik Değer: Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esasın da bu kuvvetle ilgilidir.
6. Dini Değer: Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda kişi dünyevi hazları feda eder (Aydın ve Gürler, 2012).

Spranger’in yapmış olduğu bu sınıflama birçok çalışmada temel olarak alınmıştır. Hatta değer araştırmalarının ilk klasiği olan All-port ve arkadaşlarının Study of Values çalışmaları Spranger’in sınıflamasına dayanılarak geliştirilmiştir (Bacanlı, 2017: 42). Ayrıca Güngör (2010: 85-86) Spranger’in bu klasik sınıflandırmasına sadık kalarak bunlara bir de ahlaki değer ekleyerek çalışmalar yapmıştır. Bu sınıflamaya göre ahlak, insanlar arasındaki münasebetleri kurallı ve düzenli bir şekilde devam ettirmek için konulmuş ve bireyin uymakla yükümlü olduğu kaideler olarak tanımlamaktadır. Ahlaki değerler bireyin hayatını bir düzen içerisinde devam ettirebilmesinde önemli yere sahiptir. Böylelikle birey bu değerler ile diğer toplum üyeleri ile beraber ahenkli ve

barış içinde yaşayabilir (Güney, 2021: 11). Görüldüğü üzere Spranger'ın yaptığı bu çalışma değerler alanında birçok çalışma yapılmasına yardımcı olmuştur.

2.2.2. Milton Rokeach Değerler Sınıflandırması

Rokeach (1973) göre, değer belirli bir davranış yâda herhangi bir şeyin tercih edilebilir yada edilemez olduğu yönündeki inançtır. İnançlar gibi değerlerin de bilişsel, duygusal ve davranışsal üç boyutu vardır. Birey davranış ve tercihleri ile bilişsel boyutu oluşturur, bireyin duyularında oluşan hisler duygusal boyutu oluştururken, değerlerin davranışlara rehberlik etmesi davranışsal boyutu oluşturur (Sapsağlam, 2016: 7-8). Rokeach'a göre değerler tamamen sabit olduğunda bireysel ve sosyal değişiklikler imkânsız hale gelebilir. Değerler tamamen değişken olursa, insanların kişiliklerinin ve toplumların da devamlılığı imkânsız olur (Atabey, 2014: 11).

Rokeach toplumda var olan gruplarda bireysel farklılıkları belirlemek için değerleri iki sınıfa ayırmıştır. Bu iki sınıf değerden birinci değer, hayatın temel değerlerini oluşturan amaç/gaye değerlerdir. İkinci değer ise, amaca ulaşabilmek için kullanılan davranış biçimlerini barındıran araç/vasita değerlerdir (Güney, 2021: 11). Rokeach'ın (1973) değerler sınıflandırması:

1. Amaç değerler;

- Rahat bir hayat, Heyecanlı bir hayat, Başarma hissi, Barış içinde bir dünya, Güzellikler dünyası, Eşitlik, Aile güvenliği, Özgürlük, Mutluluk, İç huzur, Gerçek sevgi, Ulusal güvenlik, Zevk, Kurtuluş, Öz saygı, Sosyal tanınma, Gerçek dostluk, Bilgelik/hikmet.

2. Araç değerler;

- Hırslı/istekli, Ufku geniş olma, Kabiliyet, Neşeli, Temiz, Cesaretli, Affedici, Yardımsever, Dürüst, Hayal gücü kuvvetli, Bağımsızlık, Entelektüel, Mantıklı, Sevgi dolu, İtaatkar, Kibar, Sorumlu, Öz kontrol (Rokeach, 1973'ten akt. Yiğittir, 2010: 210).

Rokeach amaçsal ve araçsal değerleri toplamda 36 değer olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflama da Rokeach'a göre amaç değerlere ulaşabilmek için araç değerler kullanılmalıdır (Güney, 2021: 11).

2.2.3. Shalom Schwartz Değerler Sınıflandırması

Schwartz, Rokeach'ın değer sınıflandırmasını temel alarak kendi sınıflandırmasını geliştirmiştir. Schwartz evrensel değerleri tespit etme amacına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Toplumlar ve bireyler açısından bakıldığında toplamda evrensel 10 değer olduğunu ve bu değerlerin döngüsel bir çerçevede yer aldığını belirtmektedir (Bacanlı, 2017: 49). Schwartz'ın oluşturduğu 10 değer grubu şunlardır:

1. Kendi Kendini Yönetme: Bağımsız düşünme, eyleme geçme, seçme ve keşfetme.

2. Uyarım: Hayatta heyecan duyma, yenilik ve meydan okuma.
3. Hazcılık: Zevk veya birey için duysal tatmin.
4. Kazanım: Sosyal standartlara göre yeterlilik göstererek başarılı olmak.
5. Güç: Sosyal statü ve prestij, insanlar veya kaynaklar üzerinde kontrol veya hakimiyet.
6. Güvenlik: toplumsal ilişkiler de ve benlikte güvenlik uyumu ve istikrarı.
7. Uygunluk: Başkalarını üzecek veya onları rahatsız edecek veya soyal beklentileri ve normları ihlal edecek, eğilimlerin kısıtlanması.
8. Gelenek: Kişinin dinin veya kültürün sağladığı gelenek ve fikirlere saygı, bağlılık ve kabul etme.
9. Hayırseverlik: Kişinin yakın çevresinin refahını geliştirmek ve korumak yardımcı olmak.
10. Evrenselcilik: Bütün insanların refahını korumak, hoşgörölü ve anlayışlı olmak ve doğayı korumak (Schwartz, 2012: 5-7).

Tanımlanan 10 değer sınıflaması aralarındaki dinamik bir ilişki yapısını da açıklamaktadır. Bazı değerler birbiri ile çelişebileceği gibi bazıları da birbiri ile uyumlu sonuçlara sahiptir. Örneğin, yenilik ve değişim peşinde koşmak (uyarım değeri), geleneksel değerleri korumanın altını oyabilir. Buna karşılık geleneksel değerlerin peşinden gitmek, uygunluk değerlerinin peşinden gitmekle uyumludur (Schwartz, 2012: 8). Ayrıca Schwartz'ın listesinde toplamda 57 değer bulunmaktadır ve bu değerleri 10 tipe indirgemıştır. Schwartz'ın çalışmaları 1991 yılından beri değer çalışmalarının bel kemiğini oluşturmakla beraber bir çok kültürde test edilmiştir (Bacanlı, 2017: 49).

2.2.4. Gordon Allport, Vernon ve Lindzey Değer Sınıflandırması

Allport, Vernon ve Lindzey (1960), değerler sisteminin altı boyutu olduğunu ve bunların da bireysel farklılıklar gösterdiğini belirtmişlerdir. Bireyin farklı düzeylerde ve alanlarda önem verdiği bu değerler onların yaşam tarzlarını belirlemektedir. Aynı zamanda yaşam amaçlarını da belirlemekte ve oluşturmaktadır. Bu değerler sınıflaması şöyledir:

1. Estetik Değerler: Bir nesne ya da olayla karşılaşıldığı zaman, nesneye ya da olaya birey tarafından yüklenen estetik özellikleri içerir. Şekil, ahenk baskın olarak hissedilir. Güzellik, zarafet, uyum, simetri, gibi kavramlar estetik değeri yüksek olan bireyler tarafından benimsenmektedir.
2. Teorik Değerler: Bireylerin gözlem, analiz gibi rasyonel teknikler ile bilgi edindiği ve bu bilgilerle kendisine bir değerler sistemi oluşturduğu, muhakeme, gözlem, eleştiri ve rasyonel düşüncenin önem kazandığı değer boyutudur.
3. Dini Değerler: Bireyin evreni anlama amacıyla benimsemiş olduğu, kutsal ve ahaki öğeler taşıyan inançlar sistemini ifade eder. Evrenin bütünlüğünü anlamak ve betimlemek, bu değer alanının önemli bir parçasıdır.
4. Siyasi Değerler: Güç elde etme ve bu gücü başkaları üzerinde kullanma duygularının ağır bastığı değer boyutudur.
5. Sosyal Değerler: Bireyler için sevginin, en çok önem verilen ve hayatı şekillendiren kavram olduğu, gerçek sevgiye ulaşma ve yakın dostluklar kurmanın amaç olduğu değer alanıdır. Nazik, sempatik, özverili olmak sosyal değeri yüksek kişilerde görülen diğer özelliklerdir.

6. Ekonomik Değerler: Maddi anlamda fayda sağlamak anlamındadır. Bireyin öncelikli hedefi, servet edinmek ve diğerlerini geçmektir. Faydacı ve pratik tavırlar önemlidir (Allport vd., 1960'dan akt. Samur, 2011: 28).

2.2.5. Gordon Nelson Değer Sınıflandırması

Değerler sınıflaması üzerine deneme yapanlardan biri de Goldon Nelson'dur. Nelson da değerleri oluşturan, onları yaşayan insan ve insan grupları özelliklerini ön plana çıkarmıştır. Bireyden topluma doğru açılan bir değerler yelpazesi oluşturmuştur (Aydın ve Gürler, 2012). Nelson'un değerler sınıflaması kişisel değerler, grup değerler ve sosyal değerler şeklindedir.

1. Kişisel Değerler: Belirli bir bireyin değerleridir ki, birey arkadaşlarını, grubu veya genel sosyal değerleri dikkate almaksızın bu değerlere bağlanmak arzusundadır.

2. Grup Değerler: Grup değerleri, belirli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup; aile, kulüp, dini, siyasi veya etnik bir grup olabilir.

3. Sosyal Değerler: Sosyal değerler genel olarak üzerinde anlaşmaya varılmış, toplumun büyük bir kısmı tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu değerler toplumu şekillendirir, tanımlar ve o toplumun yapısını etkiler (Naylor & Diem, 1987'den akt. Keskin, 2008: 10).

Genel olarak en çok bilinen değer sınıflandırmaları bu şekildedir. Ama bunların dışında da yapılan birçok sınıflandırma mevcuttur. Ülkemizde de değer alanında sınıflandırma ve değerlendirme çabaları olmuştur. Örneğin, Hilmi Ziya Ülken değerleri içkin, aşkın ve normatif olarak üç ana grupta ele almıştır. Bununla beraber Takiyettin Mengüşoğlu, Erol Güngör, Bülent Dilmaç, Osman Tolga Arıca, Sevim Cesur gibi birçok sosyal bilimci, değer konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır.

2.3. SOSYAL BİLİMLER AÇISINDAN DEĞER

2.3.1. Felsefe Açısından Değer

Felsefe ilk olarak Antik Yunan da ortaya çıkan bir bilim dalıdır. Adını Yunanca Philosophia kelimesinden alan felsefe sevgi, bilgi ve bilgelik anlamlarına gelmektedir. Felsefe diğer bilimlerin anası olarak da kabul görmektedir. Çünkü ilk bilim alanı olarak oluşturulan ve diğer bilimlerin ortaya çıkmasına ön ayak olan bir bilim dalıdır. İlk dönemde tüm bilimleri kapsayan felsefeden zamanla matematik, fizik, antropoloji, biyoloji, kimya, astronomi, sosyoloji, psikoloji gibi bilimler ortaya çıkmıştır ve kendi alanlarını oluşturmuşlardır (Sönmez, 2002: 1). Bundan dolayı diyebiliriz ki, değer kavramı ile ilgili ilk düşünceler, çalışmalar yada gelişmeler bu alanda kendini göstermiştir.

Değer kavramı, felsefe tarihinde öznelci ve nesnelci açılardan çok değişik şekillerde tanımlanmıştır. Öyle ki, bu tanımlar çokluğundan genel bir değer tanımı

çıkarmak olanaksızdır (Özlem, 2002: 282). Değer problemi, felsefede, değerlendirme problemi ve değerler problemi olmak üzere karşımıza iki şekilde çıkmaktadır. ‘iyi nedir’, ‘güzel nedir’, ‘doğru nedir’, ‘faydalı olan nedir’ gibi sorular değerlendirme problemi alanına girerken, saygı, dürüstlük, adalet, eşitlik gibi sorular ise farklı çeşitten değerleri sorgulamayı ifade eder (Toku, 2003: 102).

Değer felsefesi sofistler ve Sokrates’in insan ve değer problemini ele almasıyla başlamıştır. Sokrates’in öğrencisi olan Platon bu alana en çok katkıda bulunan önemli filozoflardan birisidir. Çünkü ortaya koyduğu bütün eserlerinde değer problemini ele alarak incelemiştir. Aynı şekilde Aristoteles’de eserlerinde değer problemini ayrı ayrı kısımlara ayırarak cevaplar vermeye çalışmıştır (Ülken, 2016: 190-191). Felsefe tarihinin ilk dönemlerinden itibaren değer problemi çoğunlukla filozofların ahlak görüşleri olarak yansıtılmıştır. Zira iyi bir insan olma ideali ile bağlantılı ahlaki değerler filozoflar için önemli bir problem alanı olmuştur (Gökalp, 2021: 8).

Geleneksel felsefenin filozofları olan bu düşünürlerin yaptıkları çalışmaların, temelinde daha çok ahlak anlayışları hâkimdir. Modern felsefe ile beraber değer bağımsız bir felsefe disiplini olarak şekillenmeye başlamıştır. Değer kuramı veya değerler felsefesi (aksiyoloji) olarak adlandırılan bu alanda değer problemi daha kapsamlı ve sistemli ele alınmaktadır. Aksiyoloji değerlerle onları tek tek ele alarak değil, genel anlamda ele alarak ilgilenmektedir. Değer problemi, değer çeşitleri, değerlerin kaynağı, hiyerarşisi ve metafiziği gibi başlıklar altında tartışılmaktadır (Gökalp, 2021: 8-9). Modern felsefede değer problemini ilk defa bağımsız olarak ortaya koyan Kant’tır. Kant’a göre insan aklının üç yetisi vardır: Tasavvur, arzu, his. Bu üç yetiden his ve arzu değer hükmünü içermektedir. Kant değer problemini arzu ve his yetileri üzerinden ele almıştır. Bu sınıflama ile birçok eleştirinin de odağı olduğu gibi onun çalışmalarından hareketle yeni veriler ortaya koyan filozoflar da olmuştur. Örneğin, Hamilton, Alexandr Brain, Stuart Mill, Herbart, Lotze, Franz Brentano gibi birçok düşünür sayılabilir (Ülken, 2016: 192-193).

Değerden farklı şeyler kastedilse de felsefe alanında bu konu iki ana çizgide ele alınmıştır. Birinci çizgiye göre değerler rölatiftir. Değerler toplumdan topluma, çağdan çağa değişebilir. Yani değerler sürekli değişime açıktır, bu durum değerlerin rölatifliğini ifade eder. İkinci çizgiye göre, değerler mutlaktır. Her türlü değer mutlak olarak doğru veya yanlıştır. Eylemler, insanların kanaatlerinden yâda eğilimlerinden bağımsız olarak doğru yâda yanlıştırlar (Toku, 2002: 103). Bu iki çizgi, hem geleneksel hem de modern

dönem felsefede tartışma konusudur. Bu tartışmaların temelde iki görüşe dayandığı görülmektedir. Bunlar değerin mutlaklığını savunan nesnelci görüş ile değerlerin rölatif olduğunu savunan öznelci görüştür (Keskin, 2008: 16).

Felsefe tarihinin tümüne yayılan bu karşıtlığı aşmak üzere bazı denemeler de yapılmıştır. Bunların en ünlülerinden birisi E. Troeltsch'ün denemesidir. Her iki görüşü de ele alan ve eleştiren Troeltsch, bilinçli bir şekilde çelişik olan 'rölatif mutlaklık' terimini ortaya koyar. Yani değerler hem toplumdan topluma değişiklik gösterebilir hem de toplumlarla da sürekli aktarılacak kalıcı hale gelebilir. Bu deneme dışında Scheler, Jasper gibi filozoflar da karşıtlığı aşmak için denemeler yapmışlardır (Özlem, 2002: 300). Yapılan denemeler çok başarılı olmasa da bu iki görüşün üzerinde birleştiği ortak bir nokta vardır, kaynağı ne olursa olsun değerler yaşamımız içerisinde önemli yere sahiptir (Keskin, 2008: 16). Görüldüğü üzere felsefede değerler önemli bir yer işgal etmekle birlikte üzerinde çok fazla tartışılmaktadır. Ortak bir değer görüşü olmasa da değerler iki ana grupta ele alınarak tanımlanmıştır.

2.3.2. Psikoloji Açısından Değer

Yakın zamanlara kadar değer konusu alışlagelmiş felsefi bir çelişki içinde değinilme olasılığı bulmuştur. On-yirmi yıl önce sosyologlar değer sorununun kendi alanları için önemini kabul etmişlerdir. Psikologlar ise bu sorunu tamamen bilimsel bir sorun olarak görmüşler ve yavaş davranmışlardır (Şerif, 1985: 95).

Psikoloji ya da diğer adıyla ruh bilimi, insan davranışlarını ve zihinsel süreçlerini inceleyen bilim dalıdır (Oral, 2014: 2). Psikoloji, bireyi psikolojik ve psiko-sosyolojik özellikleri bağlamında her yönüyle ele alarak inceleyen bilim dalıdır. Her bilimde olduğu gibi psikoloji de bir bilim olarak hem kendinin hem de inceleme konusu olan insanın kolay anlaşılabilmesi için kendi içinde inceleme alanlarına ayrılmıştır. Dolayısıyla insanı inceleyen psikoloji onun değer, kültür, norm ve tutumlarını ayrı başlıklar altında değerlendirmiştir. Aslında bu kavramlar iç içe geçmiş ve bir birini tamamlayan kavramlardır. Bu başlıkları ayrı ele almasının nedeni onların anlaşılır olmasını sağlamak içindir (Baş ve Dilmaç, 2015).

Psikoloji, değer konusu, değerler psikolojisi alt alanında daha çok ahlaki boyuttaki değerler kapsamında ele almıştır. Doğumdan ölüme kadar olan süreçte ahlaki değerler sosyal gelişme açısından önemlilik arz ettiği için psikoloji açısından, özellikle ahlak psikolojisi açısından ahlaki değerler diğer değerlere göre daha çok ön plandadır.

Ahlak psikolojisi ahlaki yargılara ve karar verme süreçlerine rehberlik eden altta yatan zihinsel süreçlere odaklanmaktadır. Kaynağını toplumun kendisinden alan ahlak sistemleri, değerler, normlar gibi referans aldıkları kaynaklar vardır. Ahlak, toplumsal değerlerin bireyler tarafından yeniden oluşturulmasıdır (Demirbaş, 2021: 97).

Psikoloji, değer problemini felsefeden farklı bir şekilde ele alır. Psikolojide değerın önemi, onun objektif bir esasa dayanıp dayanmaması değil, insanların davranışlarında yol gösterici olarak oynadığı roldedir. Bundan dolayı çoğu psikolog değeri bir inanç olarak görmektedir. Çünkü değer bir inanç olarak, dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkididir. Değer aynı zamanda inancımızın spesifik bir şekli olarak ondan daha yukarıda bir zihin organizasyonudur. Değer tek bir inanca değil, bir arada organize olmuş bir grup inanca tekabül eder (Güngör, 2010: 28). Değeri birçok psikolog inanç türü olarak ele alsa da bazı psikologlar ise inanç ve değerin birbirine yakın olduğunu ama farklı alanlar olduğunu, bundan dolayı da iki terim arasında ayırım yapılması gerektiğini vurgularlar (Çalışkur, 2008: 6).

Şerif'e (1985: 96) göre, "bizde ilgi veya istek ya da duygusallık yüklü deneyim uyandıran herhangi bir şeye ilişkin olarak, bir değer yargısı deneyimden geçirilebilir. Duygusal olarak gerilim oluşturan herhangi bir durumun gerektirdiği davranış, doyum, gerekli bu davranışın yerine getirilmemesi ise doyumsuzluk oluşturur. Yiyecek, giyecek, barınma gibi temel ihtiyaçlar bizim için değerli şeylerin başında gelir. Psikolojik olarak yiyecek bir kimseye açlığı oranında değerlidir. Kişi açlık durumunu giderip doyuma ulaştığında yiyecek acıkıncaya kadar onun için çok değerli bir şey olmaktan çıkabilir. Bunların dışında bir de toplumsal olarak ölçütlenmiş ve psikolojik doyum sağlamayan, içselleştirilen değerler vardır. Örneğin, anayasanın kutsallığı, bir elmanın değeri, bayrağın değeri gibi"... Bu toplumsal değerler bireyde bir duygusal durağanlaşma oluşturur. Şerif oluşan bu durağanlaşmayla tutumların oluştuğunu söyler. Böylelikle bu toplumsal tutumlar bireylerin seçimlerini, beğenilerini, ilgilerini önemli derecede tayin eder (Şerif, 1985: 97).

Tutum kavramı da psikolojide inanç kavramı gibi bazı psikologlar tarafından değerle eş anlamda kullanılmaktadır. Bunlar değerlerin tutumlara ait bazı özel durumları belirtmek üzere kullanıldığını söylemektedirler. Öte yandan tutum ve değer kavramlarının eş olmadığını savunan psikologlar da vardır. Örneğin, Rokeach'a göre tutum ve değer kesinlikle birbirinden farklı kavramlardır. Tutumun bir inançlar

organizasyonu olduğunu, değer ise tek bir inanca işaret ettiğini söyler (Rokeach, 1973'ten akt. Güngör, 2010: 29). Aynı şekilde bazı psikologlar tarafından normlar da değerler ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Aslında değerler, kültür, tutum ve normların birbirlerine benzer yanları olması onların eş değer tutulmasına neden olsa da birbirinden ayrılan noktalara sahiptirler. Literatürde bu kavramlarla ilgili net bir tanım ya da uzlaşma olmadığı için bu kavramların iç içe geçmesine neden olmuştur. Psikolojide bu anlamda bu kavramları ayrı tutan psikologlar olduğu gibi eş değer tutan psikologlar da mevcuttur. Öte yandan kültürün, değerlerin, tutumların ve normların ortak özellikleri, bireylerin içinde yaşadığı çevrede örtük yâda açık bir şekilde bireyleri etkilerken, bireyler de bunları etkileyen konumdadır. Bireyin etkileme ve etkilenme süreci de dolayısıyla psikolojinin inceleme konusudur (Baş ve Dilmaç, 2015).

Bu bağlamda değer kavramının insanların duygu, düşünce, tutum, tavır ve davranış boyutları ile yakından ilgili olduğu kabul edilebilir. Psikolojinin bireyi her açıdan ele aldığını hatırlarsak, değer kavramının psikolojik bir yönünün de var olduğunu ve bireyleri etkilediğini ifade edebiliriz. Psikolojik yönü ile değer kavramına baktığımızda başka kavramlarla yakından ilgili olduğunu ve bu kavramları da bazı psikologların değerle aynı anlamda kullandığını bazılarının ise ayrı şekilde ele aldığını söyleyebiliriz (Oral, 2014: 2). Felsefe alanında olduğu gibi psikoloji alanında da değer kavramının net bir tanımından bahsetmek mümkün değildir. Değerleri inceleyen ve bu alanda çalışma yapan psikologlar değerleri kendi tanımlamaları ile açıklamıştır. Özellikle ahlak boyutu üzerinde duran değerleri bu boyuttan ele alan psikologlar, değerleri ahlak ile ilişkilendirerek, oluşum sürecinin nasıl geliştiği konusunda önemli teoriler ortaya koymuşlardır. Değerleri genel bir şekilde ele alan psikologlar ise üst başlıklarda bahsettiğimiz değer ölçeklerini geliştirerek bu alanda etkili adımlar atmışlardır.

2.3.3. Sosyoloji Açısından Değer

Sosyoloji insan 'birlikteliği' gerçeği üzerinde odaklaşır; toplumun her yerinde var olan, sosyal etkileşimin örüntüleşmiş düzenliliklerini inceler (Fichter, 2006: 3). Sosyoloji, bir arada yaşayan insanların oluşturdukları toplumsal kuralları ve yasaları saptamaya çalışır. İnsanlar bir arada kalmak için toplumsal kurallar ve yasaların yanında değerler de oluşturur (Akbaş, 2004: 48). Sosyoloji, bir yandan sosyal bünye içerisindeki cemiyet, cemaat ve kurum gibi makro yapılarla, diğer yandan gelişme, değişme, farklılaşma gibi genel dinamik süreçlerle ilgilenirken, özelde ise bu yapıların temelinde

yer alan değerleri ele alarak incelemektedir (Ersoy, 2018: 356). Tezcan'a (1987: 113) göre, sosyolojide değerlerin tasviri, ortaya çıkış yolları, toplumsal olgu, kurum ve süreçlerle olan etkileşimleri, tipleri ve belli somut durumlarda rastlanan değer çatışmaları ele alınır.

Sosyolojik bağlamda değerler, daha çok grup veya toplumun, kişilerin, örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyo-kültürel nesnelerin önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan; kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler olarak tanımlanmıştır (Avcı, 2007: 20). Sosyolojinin bir alt dalı olan değerler sosyolojisi, toplum açısından değer kavramının tanımı, değerlerin kaynağı, değer türleri, değerler arası ilişkiler, değerlerin işlevleri, değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımı, değer çatışmaları ve değerlerin değişimi gibi değerlerle ilişkili konuların çalışıldığı bir sosyoloji alanıdır. Bir çok ünlü sosyolog bu alana önem vererek bu alan üzerinde önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Emile Durkheim, Max Weber, Talcott Parsons, gibi sosyologları bu anlamda örnek gösterebiliriz (Canatan, 2021: 31).

Giddens'a (2005: 22-23) göre, bütün toplumların kültürlerinin temelinde yer alan şey, neyin önemli, değerli ve istenir olduğunu tanımlayan düşüncelerdir. Bu soyut düşünceler veya değerler, insanlar toplumsal dünyayla etkileşim kurduğunda onların yaptıklarını anlamlı kılar ya da onlara yol gösterici olur. Fichter'e (2006: 167) göre, değerler kültüre, topluma anlam ve önem veren ölçütlerdir. Weber de kültürel düşüncelerin ve değerlerin, toplumun biçimlenmesine yardımcı olduğunu ve bizim bireysel eylemlerimizi de biçimlendirdiğini söylemiştir (Giddens, 2005: 13). Genel olarak pozitivist, nesnelci, evrimci, işlevselci, çatışmacı kuramlarda değerler üzerinde durulmuş ve değerler geleneksel duygusal, kimi zaman da ilkel davranışların motivasyonu ve açıklama dinamiği olarak görülmüştür (Karlı, 2014: 103). Görüldüğü üzere birçok sosyolog ve kuram değerler üzerinde durmuştur. Değerlerin toplumu ve toplum içindeki bireyleri etkilediğini ve yönlendirdiğini bu anlamda önemli bir konuma sahip olduğunu vurgulamıştır.

Sosyologlar arasında belki de hiçbir konu, değerler kadar tartışmaya yol açmamıştır (Fichter, 2006: 165). Bunun nedeni değerler pozitivist anlayışın etkisinde uzun yıllar, salt bireysel gerçekliği ifade ettiği ve öznel bir karaktere sahip olduğu gerekçesi ile sosyolojik incelemenin kapsamı dışında tutulmuştur. Fakat son yıllarda 'değer' konusu sosyolojide önemli bir konu haline gelmiştir (Özensel, 2003: 217). Günümüzde sosyal bilimciler değerlerin önemli bir sosyal olgu olduğunu ve bilimsel

inceleme ve analize konu edilebileceği noktası üzerinde birleşmişlerdir (Fichter, 2006: 165). Hatta değer konusu bir çok bilim dalında bulunmaktadır ama sosyolojinin çalıştığı temel konulardan bir tanesi olmuştur. Çünkü sosyolojinin çalışma konusu olan toplum doğrudan yada dolaylı olarak değerle ilişkilidir. Toplumsal kurumlar ve toplumsal yapıyı oluşturan birimlerin her birinde değerlerden söz etmek mümkündür bu da sosyolojinin çalışma alanına girmektedir (Canatan, 2021: 31). Aileden, siyasete, ekonomiye, dine kadar bütün toplumsal yapılarda değerler mevcuttur. Bundan dolayı sosyoloji değer konusu ile diğer bilimlerden daha fazla iç içedir. Değerler, toplumun sosyo-kültürel öğelerine anlam veren en önemli ölçütlerdir. Bundan dolayı, toplumsal kişi ve bu kişinin davranış örüntüleri sosyolojik incelemelerin başlangıç noktasını oluşturur (Özensel, 2003: 220).

Fichter'a göre sosyal veya toplumsal değerleri incelerken şu üç temel öge üzerinde durulması gerekmektedir;

- a) Bizati bir değer olan nesnenin kendisi,
- b) Nesnenin sosyal gereksinimleri karşılama kapasitesi,
- c) İnsanların bu nesneyi, tatmin vermesi ve tatmin verme kapasitesinden dolayı takdir etmesi (Fichter, 2006: 166).

Değer konusu ile ilgilenen psikoloji, felsefe ve sosyoloji gibi bilimlerin kendine has bakış açısı mevcuttur. Psikoloji, değerleri bir yol gösterici olarak göstererek onu inanç sahası içinde ele alırken, ahlak psikolojisi, değerleri bireyin ahlaki davranış sergilemesine kaynaklık eden inanç hükümleri olarak görmektedir. Felsefe ve ahlak felsefesi, değerlerin subjektif özellikleri dışında objektif bir durumun olup olmayacağı üzerine tartışmaktadır. Sosyoloji ise değerleri sosyal ve kültürel yapının temeline koymaktadır. Sosyologlar, insan davranışlarına etkileri dışında, toplumdaki değişimleri, gelişmeleri veya çözümleri, çoğu zaman söz konusu süreçlerde etkili olan değerlerin mahiyeti ile açıklamaya çalışmaktadır (Ersoy, 2018: 357). Değer, sosyolojik olarak toplumsal yapıların içerisinde yer alan önemli bir dinamiktir. Toplumun devamlılığında hem değişim dönüşüm hem de kalıcı etkiler oluşturabilen değer, sosyoloji açısından da önemli bir yer işgal etmektedir. Dolayısıyla sosyologların bir çoğu bu alanla yakından ilgilenererek önemli çalışmalar yapmıştır.

2.4. İMAM HATİPLİLİK DEĞERLERİ

İmam Hatip Liseleri, inişli-çıkışlı birçok farklı süreçten geçerek günümüzdeki konumuna gelmiştir. Geçirilen bu süreçlerle beraber sürekli bu okulların isminin anılması, siyasi alanda tartışma konusu olması bu okullara farklı bir anlam yüklenilmesine neden olmuştur. Geçmişten günümüze yaşanan inişli-çıkışlı bu süreçler, diğer liseler ile İmam Hatip Liseleri arasında bir ayrıştırmayı beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı da bu okulların kendine özgü bir tavrı ve değerleri oluşmuştur. Ayrıca İmam Hatip Liselerinde öğrenim gören veya mezun olan kişilerin, İmam Hatip Lisesinden mezun olmakla kazanılabileceği düşünülen, bir takım temel değerler veya bu okulların amacı doğrultusunda belli bir donanımına sahip olup olmadıkları hep tartışma konusu olmuştur (Türköz, 2021: 1192). Aslında bu okulların bu kadar siyasi alanda tartışma konusu olması, haliyle her kesimden insanın bu okullar hakkında görüş ortaya koymasına neden olmuştur. Bu tartışmalar iki gruba ayrılmaktadır. Dindar ya da muhafazakâr kesime göre, bu okullar dinin öğrenilmesi ve değerlerin aktarılması, nesillerin düzgün ve ahlaklı yetiştirilmesi açısından belli değer ve donanımına sahiptir. Laikçiliği savunan kesime göre ise, bu okullar laik ilkeler ile ters düştüğü için ve amacının dışında hareket ettiği için kapatılmalıdır. Hala net bir zemine oturmayan bu tartışmalar devam etmektedir.

Değerler üzerinde her alanda farklı tanımlar yapılmış ve genel bir tanım yoktur. Ama yapılan bütün tanımlar gösteriyor ki değerler, birey ve toplum için her açıdan önemli aktarılması gereken ve kazandırılması gereken şeylerdir. Her alanda yer alan değerler dini alanda da yer almaktadır. Çünkü din de insanın düşünce, duygu ve davranışlarında bir ölçüt görevi görür. Aynı zamanda değerler gibi din de insanın anlam arayışına cevap bulmasında ve insanın varlığını anlamlandırmasında katkı sağlar (Arslan ve Tunç, 2013). Din ve değer ilişkisi karşılıklıdır; değerler dinin dokusunu oluşturduğu gibi dinde yerine göre hem değer oluşturur hem de ortamını inşa eder (Aydın, 2003: 123). Din ve değerler birbiriyle yakından ilişkili olduğu için din eğitiminin de değerlerin oluşumu, sürekliliği ve yeni nesillere aktarımı konusunda doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir (Arslan ve Tunç, 2013). Bu anlamda İmam Hatip Liseleri değerlerin yeni nesillere aktarımında önemli rol oynayan din öğretim kurumudur (Baltacı, 2019: 136).

Değerler ülkeden ülkeye toplumdan topluma farklılık gösterdiği gibi kişiden kişiye veya belirli bir zaman diliminden diğerine değişiklik gösteren dinamik yapılardır

(Baltacı, 2019: 153). Sözelimi bir sporcu veya bir bilim adamının değerleri birbirinden farklılık gösterebilir. Sporcu için başarı önemli bir değerken, bilim adamı için özgürlük önemli bir değerdir (Aydın, 2003: 125). Dini eğitim veren İmam Hatip Liseleri de bu anlamda diğer lise türlerine göre farklı bir değerler sisteminin içerisinde yer almaktadır. Modern dini, geleneksel değerler öğrencilere hem müfredat hem de okul aracılığıyla kazandırılmaya çalışılmaktadır.

İmam Hatip Liseleri ile ilgili 1989 yılından bu yana yapılan çoğu çalışma bu okulların siyasi alanda yer almasından kaynaklı olarak öğrencilere ve okulların sosyolojik boyutlarına odaklanmamıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda okullar her alanı ile çok yönlü bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Aynı şekilde okulların verdiği değerler eğitimi, kazandırılmaya çalışılan değerler son yıllarda incelenmeye başlanmıştır. İmam hatip öğrencilerinin hangi değerleri benimsediği yada değer yönelimlerinin nasıl olduğu ile ilgili literatürde yapılan bazı çalışmalar mevcuttur.

2012 yılında Türkiye İmam Hatipliler Vakfı (TİMAV), tarafından yapılan İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatipliler Algısı ve 2014 yılında Türkiye İmam Hatip Lisesi Öğrenci Profili Araştırması (Beklentiler, Temel Sorunlar ve Değer Yapıları) başlıklı sosyolojik araştırmalar yapılmıştır. Bu iki araştırma siyasi ve ideolojik alanın dışında bu öğrencilerin değerlere bakışını, eğitimi, beklentileri ve toplumsal algıları incelemiştir. Yapılan ilk çalışma 26 il merkezinde 2689 kişiyle yapılmıştır. Sorular ağırlıklı olarak İmam Hatip Liseli olmayan yakın çevresinde birinci dereceden İmam Hatip mezunu olmayan kişilere sorulmuştur. Bu anlamda katılanların İmam Hatip değerleri ile ilgili sorulara verdiği cevaplara baktığımızda, İmam Hatiplilik değerleri olarak öne çıkan değerler şunlardır; saygı görme ve gösterme, hoşgörülü olma, sorumluluk sahibi olma, vatansever olma, milli ve manevi değerleri önemseme, gelenek ve görenekleri önemseme, güvenilir olma, dostluk ve arkadaşlık değeri gibi birçok değer öne çıkmaktadır (Özensel vd., 2012).

İkinci çalışma ise 24 farklı ilde İmam Hatip Lisesinde eğitim gören 2671 öğrenci ile yapılmıştır. Öğrencilere sorulan değer sorularında, öğrencilerin verdiği cevaplara göre öne çıkan değerler şöyledir; sorumluluk değeri, dostluk ve arkadaşlık değeri, barışçı olma değeri, saygı değeri, dürüstlük değeri, hoşgörü değeri gibi değerlerdir (Özensel ve Aydemir, 2014). Yakın zamanda Baltacı (2019: 127), İmam Hatip Öğrencilerinin Değer Yönelimleri başlıklı bir araştırma yapmıştır. 12 il merkezinde 1389 öğrenci ile yapılan bu araştırma sonucuna göre öğrencilerin en çok

önem verdiği değerler; hazcılık, güç, itibar olurken en az önem atfettikleri değerler, hoşgörü, alçakgönüllülük ve iyilikseverlik olmuştur. Güç ve geleneksel değerlere erkekler daha fazla önem verirken kızlar; başarı, hazcılık, iyilikseverlik, güvenilebilirlik, alçakgönüllülük ve kurallara uyma değerlerine daha fazla önem vermiştir. Yine 2019 yılında İmam-Hatip Liselerinin Misyon, Vizyon ve Değerler Bağlamında Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi başlıklı bir başka çalışma, Bursa ilinde 11 İmam-Hatip lisesinde yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda İmam-Hatip değerleri olarak en çok öne çıkan değerler, sürekli gelişim, din eğitimi, güven, başarılı olma ve sevgi olurken en az öne çıkan değerler; yardımsever, kardeşlik, eleştirel düşünceye sahip olma ve Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık değerleri olmuştur (Emen vd., 2019).

Bunlarla birlikte son yıllarda okullarda saygı, sevgi, dostluk, dürüstlük gibi değerler, hem müfredat aracılığıyla hem de belirli etkinliklerle öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu değerler bütün okullarda öğrencilere kazandırılmaya çalışılan değerlerdir. Öte yandan imam-hatiplerde bu değerlerin yanında öğrencilere geleneksel, dini, kültürel ve manevi değerler de verilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca imam hatipler ile ilgili yapılan başka çalışmalarda öğrencilerin vatan ve millet sevgisinin yüksek olduğu da vurgulanmıştır.

Yapılan bu çalışmalar, İmam Hatip Liselerini her alanı (beklenti, değerler, sorunlar, bakış açıları gibi) ile ele alarak literatüre önemli katkı sağlamıştır. Çalışmalarda gösteriyor ki, İmam-Hatip Liseleri öğrencilerinin bu okullarda kazandığı önemli değerler mevcuttur. Örneğin, dini değerler, dürüstlük, yardımseverlik, güvenilir olma, gelenek ve göreneklere sahip çıkma gibi değerleri, kazanılan değerler olarak gösterebiliriz. Buradan hareketle yapılacak bu çalışmada bu değerler hala bu okullar da devamlılığını korumakta mıdır? değişen değerler var mıdır? gibi soruların cevapları aranacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İMAM HATİP OKULLARININ KURULUŞU

İmam-hatip Okulları kuruluşundan günümüze kadar birçok farklı süreçlerden geçmiştir. Araştırmanın ana konusu olan İmam-Hatip Liseleri/Okullarının tarihsel gelişimini ele almak, geçmiş dönemde yaşanan süreç ve durumları anlatmak, bu eğitim kurumunu anlama açısından önemlidir. Ayrıca bu yaşanan tarihi süreç İmam-Hatip kimliğinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu yüzden daha iyi anlaşılması adına tarihi geçmişi biraz daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Türk toplumunda dini eğitim hep önemli bir yere sahip olmuştur. Çünkü din toplumda siyasi, sosyal, kültürel vb. alanlar da etkiye sahiptir. Tarih boyunca Selçuklulardan Osmanlı'ya kadar medreseler aracılığıyla dini eğitim verilmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde yapılan modernleşme hareketleriyle ve yeniliklerle beraber eğitim alanında da yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Bu yenilikler dini eğitim alanını da etkilemiştir. Cumhuriyet'in kurulması ile beraber ise medreseler kaldırılmış yerine devlet kontrolünde dini eğitim veren okullar açılmıştır. İlk açılan okullar İmam-Hatip Mektepleri olmuştur.

1. ERKEN CUMHURİYETTEN TEK PARTİ DÖNEMİNİN SONUNA: İMAM-HATİP MEKTEPLERİ

Osmanlı Dönemi'nin son yıllarında yaşanan zorlu savaşlar ve çetin süreçler, devletin yönetim düzeni ve sistemini de değiştirmiştir. Yeni yönetim sistemiyle padişahlık dönemi sona ermiş ve Cumhuriyet dönemi başlamıştır (Terlemez, 2019: 12). Cumhuriyetin kurucuları, Osmanlı-İslam mirasının yerine cumhuriyetçi bir ideali ikame etmek ve Türkiye'yi Batı ülkeleriyle aynı saflara yerleştirmek istemiştir (Özgür, 2015: 39). Başlayan bu yeni dönemle beraber eğitim sisteminde modernleşme ve laikleşme öncelik oluşturmuş bu doğrultuda önemli adımlar atılmıştır. İlk önemli adım Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulü olmuştur. 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra bütün eğitim kurumları Maarif Bakanlığına bağlanmıştır. Bu kanun, ülkedeki bütün eğitim kurumlarını Maarif Vekaleti altına sokarak eğitim sistemindeki ikili yapıya son vermiştir (Özgür, 2015: 41). Kanunun dördüncü maddesi gereğince, dönemin Maarif Vekili'nin emriyle de medreseler kapanmış ve yerine yeni isimleri ile yeni eğitim-öğretim kurumları açılmıştır (Ünsür, 2005: 139). Medreselerin kapanması ile dinin öğrenileceği ya da din görevlilerinin yetiştirilebileceği bir yer

kalmadığı için İmam-Hatip okulları açılmaya başlanır (Özgür, 2015: 42). Kanunun dördüncü maddesi:

“Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Dâru’l-Fünûn’da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hıdemat-ı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir” (MEB, 2022).

Bu kanunla beraber Maarif Vekâletine bağlı İmam-Hatip Mektepleri açılmaya başlamıştır. Her bir mektebin başına açıldıkları yerin ismi eklenerek Mart 1924 itibariyle; İstanbul İmam ve Hatip Mektebi, Ankara İmam ve Hatip Mektebi, Kütahya İmam ve Hatip Mektebi gibi 29 yerde öğrenim süresi dört yıl olan İmam ve Hatip Mektepleri öğretime açılmıştır (Öcal, 2015: 127). Kapatılan Medresetü’l İrşad ve taşra medreselerinin öğrencileri belirli seviye tespit sınavları ile yeni açılan İmam-Hatip Mekteplerinin farklı sınıflarına yerleştirilmiş ve bu sebeple, 1923-24 öğretim yılında 29 yerde 2258 öğrenciyle açılan bu okullar başladıkları yıl mezun vermiştir (Ünal, 2008: 4). Yeni ismi İmam-Hatip Mektepleri olsa da, bu okullarda medrese öğrencilerinin eğitim görmesiyle okullar, medreselerin devamı niteliğine sahip olmuştur.

1924-1927 yılına gelindiğinde bazı illerde İmam-Hatip Mektepleri kapatılmış ve bu okulların sayısı 1924-1925 döneminde 29’ dan 26’ ya düşmüş, 1925-26 döneminde sayıları 20’ye inmiştir. 1926-27 ‘de ise sadece Kütahya ve İstanbul’daki İmam-Hatip Mektepleri kalmış diğer okullar kapatılmıştır. 1930’a kadar bu mektepler eğitime devam etmiş daha sonrasında onlar da kapanmıştır (Ünsür, 2005: 140). İmam-Hatip Mekteplerinin gittikçe önemlerini kaybetmesinde ve kapanmasında çeşitli sebepler vardır. Mezunların iş sahasının olmaması, bu okulların lise seviyesinde değil ortaokul seviyesinde tutulması, din adamlığının gözden düşürülmesi, modernleşme çabaları (Ünsür, 2005: 141) ya da Cumhuriyetle birlikte her alanda yeni gelişmelerin olması, yeni iş alanlarının oluşması, dini hizmetlere olan geleneksel yönelmeyi önemli ölçüde baltalamıştır. Bunun göstergesi öğrenci sayısının her yıl azalmasıdır (Parmaksızoğlu, 1966: 25).

İmam-Hatip Okullarının kapanması ile 1932 yılından itibaren dini eğitimde, 1949 yılına kadar uzun bir dönem boşluk oluşmuştur. Bu süreç içerisinde dini eğitim-öğretim yapılmamıştır. İmam-Hatip okullarının kapanması halkın kendi başının çaresine bakmasına sebep olmuştur. İslam’ı anlatacak insanların kalmaması, insanların doğru ve

sağlıklı bilgiye ulaşamaması, batıl inanışların yayılmasına da izin vermiştir (Öcal, 2015: 154). Böylece halk arasında dini bilmeyen ve suiistimal ederek anlatan insanlar oluşmaya başlamıştır. Ayrıca dönem içerisinde ölen insanların cenaze namazlarını kıldırarak kişi kalmaması sonucunda halk derinden etkilenmiştir. Hal böyle olunca toplum için dini eğitim ve öğretim hem toplumsal hem de siyasi açıdan önemli bir yer edinmiştir. Durumun bu kadar ciddileşmesi halkın dini talepleri, hükümeti harekete geçmek zorunda bırakmıştır ve 1949 yılında İmam-Hatip Kursları açılmıştır.

1932 yılında İmam-Hatip Mekteplerinin kapatılmasıyla ülkede dini eğitim veren bir kurumun kalmaması ve uzun yıllar (17 yıl) dini eğitime ara verilmesi, siyasi alanda da tartışma konusu olmuştur. Çünkü halkın dini eğitim alabileceği tek yer Diyanet'e bağlı Kur'an Kursları kalmıştır. Bu kurslar da az ve laiklik baskısı altında olduğu için yeterli eğitim verilmemektedir. Ayrıca dönem içerisinde birçok dini düzenleme yapılmıştır. Ezan Türkçeleştirilmiş, camilerle ilgili düzenlemeler yapılmış, dini kitaplar toplatılmış, yapılan düzenlemelere uymayanlara ciddi yaptırımlar ve cezalar verilmiştir (Terlemez, 2019: 15).

Dini eğitimin bu kadar kısıtlanması hatta yasaklanması, halkın bu durum karşısında çok fazla tepki göstermeye başlamasına sebep olmuştur. Bu tepkiler çok partili hayata geçişle beraber gün yüzüne çıkmaya başlamıştır (Aydın, 2019: 29) . Bu dönem Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, dini eğitim alanında bir rapor hazırlamış ve İmam-Hatip Okullarının önemini ortaya koymuştur. Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrası patlak veren komünizmle karşı karşıya kalınması, çok partili hayata geçilmesi, hükümeti dini eğitim ve öğretim alanında ciddi adımlar atmak zorunda bırakmıştır (Tarhan, 2021: 16).

1946 yılında çok partili hayata geçilmesiyle beraber bu zamana kadar tek başına iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi mecliste dini eğitim ile ilgili tartışmalara katılmış ve görüşmeler başlatmıştır (Ortahisar, 2019: 25). Cumhuriyet Halk Partisi'nin dini eğitim ve öğretim için tekrar çalışmalar yapmaya başlamasının bir diğer nedeni, yeni açılan partilere de oy kaptırmak istememesidir. Çok partili döneme geçişle birlikte yeni kurulan Demokrat Parti hükümete dini alanla ilgili ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Demokrat Parti'nin dini savunması halkta da olumlu tepkiler oluşturmuştur. Bu nedenle de Cumhuriyet Halk Partisi katı laiklik anlayışından vazgeçerek insanların dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için adımlar atmıştır (Karmış, 2019: 17). Laikliğin katı bir şekilde uygulanmasından verilen bu tavizle beraber milli eğitim sistemindeki din

karşıtlığı eğilimi zayıflamış ve imam-hatip okullarına duyulan talep yeniden canlanmıştır (Özgür, 2015: 44). İlk olarak 1947 yılı sonunda toplanan Cumhuriyet Halk Partisi VII. Kurultayında laiklik anlayışı ile din ve devlet işleri yeniden görüşülmüş ve dini eğitim alanında çalışma yapacak 17 kişilik bir komisyon oluşturulmuştur ve bu komisyon bir rapor sunmuştur (Akdeniz, 2022: 33). Komisyon Raporu şu şekildedir;

a) İlkokullarda ders saatleri dışında, 4. ve 5. sınıflarda isteyenlere din dersleri okutulması ve köy okullarının 3. sınıflarında da aynı şekilde hareket edilmesi,

b) İmamlık, hatiplik gibi din hizmetlerini yapacak elemanlar yetiştirilmesi,

c) Yüksek din bilgini, müftü, vaiz yetiştirmek üzere bir İslam İlahiyat Fakültesi kurulması prensip olarak kabul edilmiş,

d) Müslüman vatandaşların imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerini ifa edecek elemanlara da ihtiyaç olduğu ve bunları yetiştirecek öğretim müesseselerinin kurulması lazım geldiği tespit edilmiş ve bu nevi öğretim kurumlarının rejimin ve Anayasanın laiklik esasları ile asla te'aruz etmeden devlet yardımı ile kurulabileceği esasında birleşilmiştir (Ünsür, 2005: 149).

Raporda dini hizmet için yetiştirilecek elemanların, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından mı yoksa Milli Eğitim Bakanlığı tarafından mı yapılacağı tartışma konusu olmuştur. Bunun üzerine şöyle bir sonuca varılmıştır; açılacak mekteplerin masraflarını Diyanet İşleri Başkanlığı karşılayacak, gözetim ve denetim ise Milli Eğitim Bakanlığına ait olacaktır. Ayrıca komisyon bir okul açılmasını öne sürerken CHP iktidarı bunun yerine kurslar açılması kararı almıştır (Tarhan, 2021: 17).

Oluşturulan komisyonun tavsiye kararı üzerine din görevlisi yetiştirmek için iki ayrı teşebbüs ortaya konulmuştur. Bunlardan birincisi Husisi Din Dershaneleri açma denemesi, ikincisi İmam-Hatip Yetiştirme Kurslarıdır. Husisi Din Dershaneleri açma denemesi başarısız olurken İmam-Hatip Yetiştirme Kursları yetersiz olsa da hayata geçirilmiştir (Öcal, 2015: 161). 21 Mayıs 1948 Cuma günü Ulus Gazetesinde yayınlanan CHP tebliğinde konu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir:

“Milli Eğitim Bakanlığına bağlı “kurslar” açılması ve buraya ortaokul mezunlarından, askerliğini yapmış kimseler alınması suretiyle memleket ihtiyacı karşılamak üzere din hizmetlerini görececek eleman yetiştirilmesi prensibinin tesbitini teklif eden önerge çoğunlukla kabul edildi” (Ünsür, 2005: 150).

Bu kararla beraber 15 Ocak 1949 tarihinde 10 aylık eğitim verecek (Ünsür, 2005: 150) ve 10 vilayet merkezinde mevcut din adamlarına yeteri kadar kültür vermek ve onları günün anlayışına yaklaştırmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim genel Müdürlüğü vasıtasıyla İmam-Hatip Kursları açılmıştır. Ancak az bir zaman sonra bu kursların yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır (Parmaksızoğlu, 1966: 29). Bu kurslar

istenilen eğitimi vermemiş ve sadece günlük hayattaki pratikler üzerinde durduğu için yetersiz olmuştur. Ancak, 1950 yılındaki seçimlerle beraber Demokrat Parti'nin iktidara geçmesiyle kursların yerine İmam-Hatip Okulları açılmıştır.

2. ÇOK PARTİLİ DÖNEM İMAM-HATİP OKULLARI

1950 yılındaki seçimi Demokrat Parti'nin kazanması ile CHP çeyrek asrı aşan iktidarını devretti ve tek partili dönem sona erdi (Bozan, 2007: 14). Demokrat Parti iktidara geçtikten bir ay sonra ezanı Türkçeden Arapça aslına çevirmiştir. Sonra sıra İmam-Hatip Okulları açmaya gelmiştir. Bu konuda dönemin Milli Eğitim Bakanı, Tefvîk İleri'nin yaptığı şu açıklama önemlidir: “*İmam-Hatip Okullarının açılması zaruretine kaniiz. Çünkü Türk Milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetişmesini arzu ediyoruz.*” (Öcal, 2015: 172). Dönemin konu ile ilgisi bakımından en yetkili olan kişinin söylediği bu sözler, İmam-Hatip Okullarının yakın zamanda açılacağına sinyalini vermiş ve konu ile ilgili olarak basında çokça yazılmaya başlanmıştır (Ünsür, 2005: 155). Böylece DP hükümeti İmam-Hatip Kurslarının yetersiz olduğu kararı ile bu kursları durdurmuş, seçim öncesi vaat ettiği İmam-Hatip Okullarını, iktidarının birinci yılında açmıştır (Bozan, 2007: 14).

1951 tarihli 601 sayılı karar ile ilkokula dayalı birinci devresi 4, ikinci devresi 3 yıllık olan 7 yıl öğretim süresi bulunan yeni İmam-Hatip Okulları açılmıştır. Bu okulların amacı “müspet, münevver din adamı yetiştirmek” olarak açıklanmıştır (Naiboğlu, 2020: 46). Alınan kararlar birlikte Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş olmak üzere 7 il merkezinde İmam-Hatip Okulları açılmıştır (Öcal, 2015: 189). Açılan ilk İmam-Hatip Okulları, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın köy, bucak, kasaba ve şehir teşkilatı için eleman yetiştiriyordu (Bozan, 2007: 14). 1951-1960 yılları arasında toplam 19 İmam-Hatip Okulu açılmıştır. Bu okullar 1958 yılına kadar Özel Okul Müdürlüğüne bağlanmıştır. 1958'den 1961'e kadar da Orta Öğretim Genel Müdürlüğüne bağlı şekilde idare edilmiştir. Artan öğrenci sayısı ve yoğun ilgiden kaynaklı yeni bir teşkilat kurulması gerekli görülmüştür. 1961'de 1044 sayılı Bakanlık kararı ile Din Eğitim Müdürlüğü kurulmuş ve okullar bu müdürlüğe bağlanmıştır (Tarhan, 2021: 19). Daha sonra 1964'te yeni kurulan Din Eğitimi Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır (Bozan, 2007: 14). Sayı olarak İmam-Hatip Okulları az olsa da 1960 ihtilalinin gerçekleştirildiği zamanda 19 İmam-Hatip Okulunun orta kısmında; 191 öğretmen ile 2922 öğrenci mevcuttu ve toplam 2.463 mezun verilmişti. Lise kısmında ise 95 öğretmen ile 1144 öğrenci mevcuttur (Öcal, 2015: 189).

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ile Demokrat Parti hükümeti görevden alınmıştır. Darbe sonrasında birçok yeni hükümetler kurulmuş ve İmam-Hatip Okulları tekrar gündeme gelerek tartışma konusu olmuştur. Askeri darbe ile yeni hükümeti kuran, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in 2. döneminde İmam-Hatip Okullarının kapatılma tehlikesi ile karşı karşıya kalınmıştır ama hayata geçirilmemiştir (Bozan, 2007: 15). Böylece var olan 19 İmam-Hatip Okulu varlığını sürdürmüştür. Cemal Gürsel hükümetinden sonra 20 Kasım 1961'de İsmet İnönü hükümet kurmuştur. Kurulan bu hükümet döneminde İmam-Hatip Okulları desteklenmiştir (Ünsür, 2005: 52). 20 Şubat 1965'e kadar İnönü Hükümeti döneminde 7 tane daha İmam-Hatip Okulu açılarak bu okulların sayısı 26'ya yükselmiştir (Öcal, 2015: 192).

27 Ekim 1965'te Süleyman Demirel Başkanlığında I. Demirel Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetin eğitim politikasında İmam-Hatip Okulları için şöyle bir açıklama yapılmıştır; "İmam-Hatip Okulları, mesleki orta ve teknik okul mezunlarına yükseköğretim imkanlarını açık tutarak kabiliyetlerini geliştirme imkanı sağlayacağız" denilmiştir (Dağlı ve Aktürk, 1988'ten akt. Ünsür, 2005: 54). Her ne kadar bu hükümet döneminde İmam-Hatip Okulları mezunları doğrudan üniversiteye girme hakkı kazanmasa da hükümet programı doğrudan üniversiteye girmeleri hakkında söz etmiştir (Bozan, 2007: 15-16). Bu gelişme İmam-Hatip okulları için çok önemli olmasıyla beraber ilk defa bir hükümet programında İmam-Hatip Okulu adı açıkça zikredilmiştir. I. Demirel hükümeti döneminde il ve ilçelerde toplam 43 tane İmam-Hatip Okulu açılmıştır (Ünsür, 2005: 54). II. ve III. Demirel Hükümeti döneminde de İmam-Hatip Okulları desteklenmiş ve üç tane daha İmam-Hatip Okulu açılmıştır. Böylece 1950'den 1971 dönemine kadar ülkede toplam 72 İmam-Hatip Okulu açılmıştır. Halkın bu okullara olan yoğun ilgisi ve talebi de hükümetlerin bu adımları atmasında önemli rol oynamıştır. Bunun en somut göstergesi okullardaki öğrenci sayısıdır. 1970-1971 öğretim yılı içerisinde bakanlık verilerine göre ortaokul kısmında 41.767, lise kısmında ise 6.708 öğrenci vardır (Öcal, 2015: 195).

12 Mart 1971 askeri müdahalesi ile İmam-Hatip Okulları iki önemli değişiklik geçirmiştir (Bozan, 2007: 16). Askeri muhtıra ile Demirel hükümeti istifa etmiş yerine Nihat Erim başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. Bu hükümet programında İmam-Hatip Okulları ikinci defa yer almıştır. Ama bu defa İmam-Hatip Okulları ile ilgili

tedbir almak için düzenlemeler yapılma konusunda yer almıştır. Hükümetin programındaki ifade şöyledir:

“Atatürk’ün eğitimde birlik, yani Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na aykırı bütün uygulamalara son verilecektir. İmam-Hatip Okulları ortaöğretim sistemine uyacak şekilde ıslah olunacaktır” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1966’dan akt. Öcal, 2015: 207).

Bu program doğrultusunda ilk olarak yapılan düzenleme İmam-Hatip Okulları’nın orta kısmının kapatılmasıdır. Bu tarihe kadar Okullarda orta kısımda 4 yıl lise kısmında 3 yıl olarak toplamda 7 yıllık bir eğitim veriliyordu (Bozan, 2007: 16). Talim ve Terbiye Kurulunun 20.04.1972 tarih ve 248 sayılı kararı ve Milli Eğitim Bakanı’nın onayı ile İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre; “İmam-Hatip Okulu, Ortaokul üzerine dört yıllık öğrenim veren bir meslek okuludur. Okul, öğrencilerini hem mesleğe hem de kendi alanların da yükseköğrenime hazırlar” (Ünsür, 2005: 176). İmam-Hatip mezunlarının kendi alanları dışında başka bir yükseköğrenim kurumuna giremeyecekleri de kanunda ifade edilmiştir (Bozan, 2007: 16). 4 Ağustos 1971 tarih ve 225 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile beraber İmam-Hatip Okulları’nda eğitim süresi dört yıla düşürülmüştür (Ünsür, 2005: 176).

Ayrıca aynı yönetmelikte öğrenci kabul şartlarında “erkek olma” şartı olması dikkat çekmiştir. Çünkü o döneme kadar bazı okullarda kız öğrenciler de eğitim alabilirken, bu karar ile kız öğrencilerin öğrenim görmeleri engellenmiştir. 1976’ya kadar da devam etmiş olan bu karar, bu tarihte Danıştay kararı ile kaldırılmış ve kız öğrenciler tekrar bu okullarda öğrenim görme hakkı elde etmiştir (Öcal, 2015: 212). İmam-Hatip okullarına böyle baskı yapılan bir süreçten sonra 1973’te kurulan Naim Talu başkanlığındaki hükümette de İmam-Hatip Okulları tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Talu döneminde bu okullar, İmam-Hatip Liseleri ismini almıştır.

1973 yılında Talu hükümeti döneminde çıkan, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 32. maddesi;

“İmam-Hatip Liseleri, İmamlık, Hatiplik ve Kur’an Kursu Öğreticiliği gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığınca açılan ortaöğretim sistemi içinde, hem mesleğe hem yükseköğrenime

hazırlayıcı programlar uygulayan ğretim kurumlarıdır.” Hükümü ile okulların adı İmam-Hatip Lisesi (İHL) olmuştur (Aydın, 2015: 3).

Bu kanunla İmam-Hatip Okulları birçok açıdan genel liseler gibi işlev görmeye başlamıştır. İmam-Hatip öğrencileri artık din görevlileri olmakla sınırlanmamaktadır. Okulların müfredatları tekrar düzenlenmiş ve din dersi dışındaki dersler arttırılmış ve diplomaları da genel lise diplomaları ile eş değer olmuştur (Özgür, 2015: 54). Ayrıca bu madde İmam-Hatip Liseliler için “kendi alanlarında yükseköğrenime devam ederler” ifadesini içermediği için sınırlı da olsa buradan mezun olanların fark dersi verilmesine gerek olmadan bazı bölümlere gidilebilir hale gelmiştir. Diğer liselerin edebiyat kolu mezunlarının girdiği bölümlere artık İHL mezunları da girebilme imkanına sahip olmuştur. Yönetmelik gereği İHL mezunları 1976-1977 öğretim yılında liselerin edebiyat kolu mezunlarını kabul ettiği bölümlere kayıt yaptırabilmiştir (Bozan, 2007: 16). Bu uygulama ile İmam-Hatip Liselerinde yeni bir dönem başlamıştır. İmam-Hatip Liselerinin hem okul sayısında hem de öğrenci sayısında adeta rekor seviyede artışlar görülmüştür (Öcal, 2015: 220).

Ayrıca 26 Ocak 1974 günü Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) beraber bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Kurulan bu hükümet programında İmam-Hatip Liselerine oldukça geniş bir yer verilmiştir. Bu dönemde İmam-Hatiplerin kapatılan orta kısımları geri açılmıştır. Dolayısıyla bu dönem içerisinde orta kısımların açılmasıyla tekrar 7 yıllık eğitime geçilmesiyle beraber, açılması planlanıp açılmayan İmam-Hatip Liseleri geri açıldı. 29 yeni İHL açılarak ülkedeki İHL sayısı 101’e ulaşmıştır (Bozan, 2007: 17).

31 Mart 1975’de Adalet Partisi (AP) Genel Başkanı Süleyman Demirel Başbakanlığında; Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) olduğu dörtlü bir koalisyon hükümeti kurulmuştur (Öcal, 2015: 224). Kurulan bu hükümet dönemi İmam-Hatip Liseleri’nin gelişim ve yükseliş döneminin başlangıcı olarak kabul edilir. Çünkü hükümet programında oldukça önemli ve geniş yer edinmiştir. Programda konu ile ilgili bazı ifadeler şu şekildedir:

“Mesleki ve Teknik liselere önem verilerek sayıları arttırılacaktır (İmam-Hatip Liseleri de bu grupta yer almaktadır).

İl ve ilçelerde binaları tamamlanmış olan meslek okulları öğrenime açılacaktır (Bunlar içerisinde pek çoğu İmam-Hatip Lisesi binasıdır)” (Ünsür, 2005: 59).

Koalisyon protokolünde ve hükümet programında yer verilen bu ifadeler yerine getirilmiştir. Binaları halk tarafından yapılmış olan toplam 150 İHL öğretime açılmıştır ki, bu sayı bir hükümet döneminde en fazla İHL açılışını ifade etmektedir. Böylece İHL sayısı 251'e ulaşmıştır (Öcal, 2015: 224). Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan bu koalisyon hükümeti 3 yıl 9 ay boyunca iki dönem görev yapmıştır. İkinci döneminde CGP'nin yer almadığı üçlü bir koalisyon dönemi olmuştur. Bu dönem içerisinde de 83 tane İHL açılmıştır. Okul sayısı 334'de yükselirken bu hükümet döneminde toplamda 230 İmam-Hatip Lisesi açılmıştır. 2005-2006 yıllarında İHL sayısının 452 olduğu düşünülürse, okulların yarısının bu dönemde açıldığı söylenebilir (Bozan, 2007: 17).

1980 yılına kadar gelen süreçte İmam-Hatip Liseleri'nin sayısı 374'de ulaşmıştır. Orta kısımda 138.768 öğrenci ve lise kısmında 62. 206 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu dönemde yapılan Kalkınma Planlarındaki verilere göre İHL'ye rekor bir seviyede yöneliş olduğu ortaya çıkmıştır (Öcal, 2015: 234-235). 1974-1978 döneminde tüm mesleki ve teknik okullarda öğrenci artışı yüzde 61,8 iken İHL'de bu oran yüzde 289 olmuştur (Altunsaray, 2000'den akt. Bozan, 2007: 17). Bu kadar yüksek bir yöneliş olmasında önemli dört sebepten bahsedebiliriz. Birincisi, ailelerin çocuklarının lise tahsili yaparken dini eğitim de almalarını istemesidir. İkincisi, bu liselere üniversiteye girme hakkının tanınmış olmasıdır. Üçüncüsü, bu okulların daha güvenli bir şekilde eğitim vermesidir. Çünkü bu dönem terörün ve anarşinin çok yüksek olduğu bir dönemdir. Ülke adeta bir kan gölü haline gelmiştir ve anarşi ve terörün hiç girmedığı yer dini eğitim kurumlarıdır. Dördüncüsü ise, İHL'nin bazılarında parasız ve yatılı okulların olmasıdır. Genellikle köylü ve fakir aile çocukları bu imkanlar sayesinde okuma fırsatı buluyordu (Öcal, 2015: 234-235). Bu gibi sebepler ve insanların dine çok fazla önem vermesi bu okulları yükselişe geçirmiştir. Ayrıca bu dönemde İmam-Hatip Liseleri'nin bu kadar gelişmesi ve belirli haklar elde etmesinde MSP'nin dini eğilimi çok etkili olmuştur. Çünkü bu dönemde İslamcı çizgide siyaset yapan ilk siyasi partidir. Oy oranı çok yüksek olmasa da koalisyon hükümetlerinde yer almış ve İmam-Hatip Okulları'nı açık bir şekilde desteklemiş ve yoğun çalışmalar yapmıştır.

3. 28 ŞUBAT DÖNEMİ İMAM HATİP OKULLARININ KAPATILMASI

12 Eylül 1980 Askeri darbesi ile dönemin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in liderliğinde TBMM feshedilmiş yerine danışma meclisi kurulmuş, partiler kapatılmış ve ordu yönetime el koymuştur. Emekli Oramiral Bülent Ulusu Başkanlığında asker kökenli üyelerin ağır bastığı bir hükümet kurulmuştur (Ünsür,

2005: 63). Kurulan bu hükümet 1983 seçimlerine kadar devleti yönetmiştir. Bu süreç içerisinde İmam-Hatip Liselerini kapatmamışlar ve yeni liseler de açmamışlardır. İmam-Hatip Lisesi mezunları için bu dönem çok önemli bir başarı elde edilmiştir. Yeni oluşturulan 1982 anayasası çerçevesinde 1739 Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 31. maddesini tekrar düzenleyerek, “yetiştirildikleri yönde” ibaresini çıkartıp yerine “Lise veya dengi Okulları bitirenler, yükseköğretim kurumlarına girmek için hak kazanır” şeklinde değiştirilmiştir (Akdeniz, 2022: 37). Böylece bugüne kadar sadece belirli alanları seçebilen İmam-Hatip Lisesi mezunları bu değişiklik ile istedikleri alanı ve bölümü özgürce seçme hakkına sahip olmuşlardır.

1983 tarihinde tekrar seçim yapılarak devlet yönetimi sivillerin eline geçse de hala Cumhurbaşkanı askeri darbenin lideri olan Kenan Evren'di. Dolayısıyla askeri hava hala devlet yönetimi üzerinde etkiliydi. Bu dönemde sadece Tunceli'de bir İmam-Hatip Lisesi açılmıştır. Bunun nedeni terörün ve anarşinin bölgede yoğun olmasından kaynaklıdır. Bu İmam-Hatip Lisesi dışında, lise açılmasına izin verilmediği için bu dönem İmam-Hatip Liseleri şubeler açarak bu okulları genişletmiştir. Böylece yeni okul açmak yerine var olanlar genişletilerek iyileştirildi. Bu şekilde gelişme ve genişleme ile 1990'lı yıllara gelinceye kadar İHL'lerin şube sayısı yüzleri bulmuştur (Öcal, 2015: 245). Ayrıca 1985'te İmam-Hatip Okullarının yürüncesini değiştiren bir başka gelişme daha yaşanmıştır. Anadolu İmam-Hatip Liseleri kurulmuştur. Bu liselerin kurulma amacı ülke dışında imam ve hatip olarak çalışacak din görevlilerini yetiştirmektir. Bu sayede Arapça dışında başka diller de öğretilen İmam-Hatip Liseleri açılmıştır. Bu liselerin diğer liselerle arasında dil dışında pek bir fark yoktur. Sadece bu liselere girebilmek için belli bir sınav yapılmaktadır (Özgür, 2015: 58).

1973-1997 arasındaki yıllarda İmam-Hatip Liseleri yükselmeye, gelişmeye ve büyümeye devam etmiştir. Yapılan askeri darbe sınırlamalar koysa da bu okulların gelişmesine engel olmamıştır. Aksine darbe sonrasındaki süreçte üniversitelere giriş hakkı kazanılmıştır. İHL öğrencileri yükseköğrenime geçişte istedikleri alanı seçme hakkına sahip olması, öğrenci sayısının artması ve benzeri birçok gelişme, laik kesim tarafından bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü laiklik ve Tevhidi Tedrisat Kanunu'na ters düştüğü düşüncesi hâkimdir. Ülkede bu sebepten dolayı iki kutup oluşmuştur. Bu okulların tehdit olmadığı yasaya uygun olduğunu savunan muhafazakârlar ve tehdit olduğunu savunan laiklik ilkesine bağlı olanlar arasında bu okullar ciddi bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bundan dolayı laik kesim tarafından

1997’de 28 Şubat süreci olarak adlandırılan dönemde İmam-Hatip Liseleri için sert yaptırımlar olmuştur.

Dönemin siyasi iktidarı ile Milli Güvenlik Kurulu’nun arasında yaşanan gerilimler sonucu 28 Şubat süreci, İmam-Hatip Lisesi öğrenci sayısının düşmesine ve olumsuz olaylar yaşanmasına sebep olmuştur (Naiboğlu, 2020: 46). Bundan dolayı 28 Şubat’ta Milli Güvenlik Kurulu tarafından alınan kararlarla ülkemizde bazı ciddi değişikliklere yol açılmış, iktidar el değiştirmiş, başta eğitim olmak üzere pek çok alanda yeni düzenlemeler yapılmıştır (Ünsür, 2005: 230). Bu düzenlemelerin başında, 16 Ağustos 1997 tarihinde çıkan ve İmam-Hatip Liseleri için bir dönüm noktası olacak kanun gelmektedir. Bu tarihte sekiz yıllık zorunlu eğitim yasaı İHL’nin orta kısımlarının kapatılmasına yol açmıştır. Çıkarılan bu yasadın üç gün sonra 174 sayılı MEB Talim ve Terbiye Kurulu’nun kararı ile İHL’nin orta kısımları kapatılarak, dört yıllık liseye dönüştürülmüştür (Çakır vd., 2004).

Bu tarihle beraber İmam-Hatip Liseleri için gerileme dönemi başlamıştır. Öyle ki, 1996-1997 öğretim yılına kadar lise ve orta kısımda toplamda 511 bin 502 öğrenci öğretim görmekteydi. Bu sayı İHL tarihinde ulaşılabilmiş en yüksek sayıydı. 1997-1998 öğretim yılında bu yasa ile beraber öğrenci sayısı 178 bin 46’ya düştü. Bu bir yıl içerisinde yüzde 65’lik bir düşüşe denk geliyordu (Bozan, 2007: 20-21). Öğrenci sayısında ki düşüşte de görüldüğü üzere yapılan bu düzenleme, İmam-Hatip Liselerine ciddi anlamda bir darbe vurmuştur.

İmam-Hatip Liseleri 28 Şubat sürecinde üzerinde yoğunlaşılın en önemli kurumlardı. Sürecin aktörleri, İmam-Hatip Liseleri’nin orta kısımlarını kapatmakla yetinmiyor, türlü sebep ve yasaklamalar ile lise kısımlarını da kapatmak için çabalıyordu (Bahçekapılı, 2012: 118). Lise kısmını kapatmayı başaramayacakları için öğrencilerin bu okulları seçmesini engellemek adına başka yollar seçilmiştir. En önemlisi ise YÖK ve ÖSYM aracılığıyla alan katsayısı uygulanmasıdır. Bu uygulama ile meslek lisesi mezunu olanlar yükseköğrenime geçişte dezavantajlı hale gelmiştir. İşte bu karar ve uygulama ile İHL karşıtları istediklerini elde etmişlerdir. Böylece bütün mesleki ve teknik liselerle birlikte özellikle İHL’lerin önü de kesilmiş oldu (Öcal, 2015: 294).

Çok sayıda muhafazakar dindar aile bile başarılı olan çocuğunu imam-hatipten alıp düz liselere kaydettirmiştir. Bu durum imam-hatiplerdeki eğitim sistemini de

sarsmıştır. Öğrenciler eskisi gibi derslere gerekli önemi vermiyor, çoğu artık burada okumak istemiyor, genellikle aile zoru ile bu okula gelmeye başlanıyor gibi bir çok sebep sıralanabilir. Hal böyle olunca yıllara sari nitelikli yapı git gide kalitesiz hale gelmeye başlamıştır. Çünkü alan katsayısı üniversiteye devam edip, istediği alanı seçmek isteyen bir çok imam-hatip öğrencisinin hayallerini ve ideallerini parçalamıştır (Özgür, 2015: 65-66). İmam-hatip mezunları için sadece ilahiyat fakültelerine gidebilme seçeneği kalmıştır. Bu fakültelerin de kontenjanları düşürülmüş aynı zamanda yatay ve dikey geçişler de sınırlandırılmıştır (Terlemez, 2019: 20). Bu gerilemeden ve zorlu yıllardan sonra 2002’de yapılan seçimle başa yeni bir hükümet olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) geçmesi ile süreç yeniden değişmiştir. Bu partinin iktidar olmasıyla birlikte İmam-Hatip Liselerinde tekrar yükseliş ve gelişme başlamıştır.

4. BİTMEYEN TARŞTIŞMA 2002 SONRASI İMAM HATİP OKULLARI

2002 seçimleri ile birlikte iktidara gelen Ak Parti, temsil ettiği platform ile seçmenlerin gönlünü kazanmıştı. Parti, hükümet programında eğitim-öğretim konusunda fırsat eşitliğini sağlayacağını önemle vurgulamış ve dini eğitim alanındaki hususlara ayrıca yer vermiştir (Ünsür, 2005: 69). Böylece yapılan genel seçimde yüzde 34’ten fazla oy alarak, 1987’den beri ilk defa mecliste açık çoğunluğa dayalı bir hükümet kurmuştur (Özgür, 2015: 71). Ayrıca kurulan bu hükümette başta parti başkanı Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere çoğu bakan, imam-hatip mezunuydu. Partinin çoğunluğunun imam-hatip mezunu olması halk arasında da imam-hatiplere ilişkin ciddi bir umut kaynağı olmuştur.

Bu hükümetle beraber imam-hatip okullarında yaşanan olumsuz süreçlerin değiştirileceği düşüncesi oluşmuştur. Nitekim öyle de oldu, bu hükümetle beraber İmam Hatip Liselerinde ve dini alanda birçok yeni düzenleme gerçekleştirildi. Ak Parti iktidarı ilk olarak kat sayı sorununu çözmek için kolları sıvadı. Ama bu o kadar kolay olmadı ve konu birçok tartışmayı beraberinde getirdi. 2003’te meclise meslek liseleriyle ilgili bir kanun tasarısı sunuldu. Bu tasarı kamuoyundan gelen tepkiler üzerine gündemden düşürüldü. 2003’te başlayan bu süreç birçok deneme girişimi ile 2011’e kadar devam etti (Akdeniz, 2022: 40). 2011- 2012 öğretim yılında alınan kararla beraber liselerde uygulanan ‘alan’ların hepsi kaldırılmıştır. YÖK ve Milli Eğitim Bakanlığının aldığı kararlar neticesinde lise veya meslek lisesi ayrımı olmaksızın bütün okulların mezunları eşit şartlarda üniversite sınavlarına girmeye başlamıştır (Öcal, 2015: 308).

Ayrıca 30 Mart 2012 tarihinde 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik yapılmasına Dair Kanun yürürlüğü konulmuştur. Bu sayede 6287 sayılı kanun ile İmam-Hatip Liseleri için yeni bir dönüm noktası daha olmuştur. Bu kanunla beraber 1997'den beri uygulanan kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim değiştirilerek 4+4+4=12 yıllık zorunlu eğitim olarak düzenlenmiştir. Böylece kanunda yapılan bu değişiklik ile imam-hatiplerin orta kısımları tekrar açılmıştır. Eğitim sisteminde yeni dönem başlamıştır. Yeni sistem, 4 yıl ilkokul, 4 yıl ortaokul ve 4 yıl lise olmak üzere kademelendirilmiştir (Tarhan, 2022: 30). Yapılan bu düzenlemeden sonra İmam hatip liselerindeki öğrenci sayısı hızla artmıştır.

İmam-Hatip Liseleri devlet ideolojisi doğrultusunda oluşturulan eğitim dizisini değiştirmiş, geçmiş medeniyetimizin tecrübelerini günümüze taşıyan, sadece modernleşerek yüzünü Batı'ya dönmeyen, Doğu Medeniyetinin varlığını da sürdüren ve devlet denetimi içerisinde alternatif felsefeler üretebilen beyinlerin yetişmesine katkı sağlamıştır (Terlemez, 2019: 22). Ayrıca halkın bu okullara sahip çıkmasıyla görüyoruz ki, din ve dini değerler, toplum içerisinde önemli bir yere sahiptir. İmam-Hatip Okulları/Liseleri açıldığı günden bu yana her dönemde siyasi ve politik alanın tartışma konusu olmuştur. Bazı dönemlerde dini eğitim için gerekli görülürken, bazı dönemlerde ise modernlik ve laiklik anlayışı ile uyumlu olmadığı düşünülmüştür. Bu sebeptendir ki, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yaşanan tartışmalarla hem devleti hem de halkı yakından ilgilendiren bir mesele haline gelmiştir. Günümüzde de zaman zaman siyasi tartışmalara malzeme yapılabilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARIN YORUMLANMASI

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Kimlik ve değer, sosyolojide ele alınarak inceleme konusu yapılan iki önemli kavramdır. Kimlik, aynı zamanda bir aidiyet duygusunu ifade eder, aidiyet duygusu ise belirli düşünce, değer ve ilkeler etrafında oluşur. İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatiplilik kimliği, Türkiye’de üzerinde araştırma ve tartışmaların yapıldığı konulardır. Kimlikler ve değerler sosyolojisi açısından şekillendirilecek bu çalışmanın konusu, İmam-Hatip Liseleri’nde okuyan bireylerde İmam-Hatiplilik kimliğinin nasıl oluştuğu ve hangi değerler üzerine tasavvur edildiği hususudur. Çalışmada ayrıca varsayılan değerlerin İmam-Hatipliler üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu, yaşam tarzlarını nasıl etkilediği ve toplumsal değerlere olan bakış açılarını belirleyip belirlemediği gibi konular üzerinde de durulmuştur. Yapılan bu tez kapsamında ifade edilen konular ele alınırken, İmam Hatiplilik üzerine yapılan subjektif tartışma ve değerlendirmelerden de mümkün olduğu kadar kaçınılmaya çalışılmıştır.

Kimlik ile ilgili yapılan çalışmalar modern dönem ile başlasa da kimlik hala sosyal bilimler alanında karmaşık yapısını korumaya devam etmektedir ve belirli bir genel tanımdan söz etmek de mümkün değildir. Ama kimlik kişinin kendisini ne ve kim olduğunu tanımladığı en önemli araçtır. Bu bağlamda araştırmanın ana konularından biri olan İmam-hatip kimliği yapılan birçok akademik araştırma ile kabul edilmiştir ama değerlere bir etkisinin olup olmadığına dair bir araştırma yapılmamıştır. Değerler, alanında da net bir değerler tanımı olmasa da son yıllarda değerler üzerine yapılan araştırmalar hız kazanmaya başlamıştır. Bu kapsamda değerler konusu, sosyoloji açısından da önemli bir konuma gelmiştir. Bu çalışmanın amacı da İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin değerlere yönelik görüşlerini ve İmam-Hatiplilik kavramının bu değerlere bir etkisinin olup olmadığını tespit etmektir.

İmam-Hatip Liseleri açıldığı günden itibaren üzerinde sürekli konuşulan özellikle siyasi gündemde birçok tartışmaya neden olan bir konudur. Her ne kadar bu konu ile ilgili araştırmalar yapılsa da bu araştırmaların genel çerçevesi siyasal alanda olmuş ve öğrenciler üzerinde pek durulmamıştır. Son yıllarda yapılan araştırmalarda öğrenciler üzerinde durulmaya başlanmıştır. Buradan hareketle bu araştırmayı önemli kılan noktalardan bir tanesi öğrencilere ve onların tutum ve görüşlerine

odaklanılmasıdır. Diğer önemli bir nokta ise her iki kavram üzerine yapılan çalışmalar olsa da bu araştırmaya benzer bir araştırmanın olmamasıdır. Bu araştırma ile beraber İmam-Hatip öğrencilerinin İmam-Hatip kimliğinden ne kadar etkilendiği ve değerlere karşı nasıl bir tutum sergilediği bilimsel olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Bu bölümde, araştırmanın modeli, verilerin nasıl toplandığı, analizi ve yorumlanmasının nasıl yapıldığından bahsedilmiştir.

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırmada, Eskişehir ilinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 2 Anadolu imam-hatip lisesinde öğrenim gören öğrencilerin, imam-hatiplilik kimliğini ve değerlerini ortaya çıkarmak amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca verilerin yorumlanmasında olgubilim deseninden de yararlanılmıştır.

Tezin teorik çerçevesinin oluşumunda literatür ve belge taraması teknikleri kullanılmıştır. Uygulama kısmında, araştırmanın amacına uygun olarak konunun alandaki somut bilgilerine ulaşmak amacıyla tezin yöntemi, nitel araştırma modeli kullanılarak oluşturulmuştur. Nitel tekniklerin tercih edilmesindeki temel amaç, üzerinde çalışılan konuyu derinlemesine incelemek ve ele almak olduğu için nitel tekniklerin daha etkili olacağı düşünülmüştür. Nitel yöntem ile yapılmış olan araştırmada araştırılan konu hakkında detaylı bilgiye ulaşma amacı vardır. Bu yüzden araştırmacının kâşif gibi davranması gerekmektedir. Araştırmacı muhatabının kişisel görüşlerine önem verir (Karataş, 2015: 63). Nitel araştırma yapan araştırmacı incelediği olguyu birebir deneyimlediği için araştırmacının yapacağı yorumlar önemlidir. Elde ettiği verileri açıklayıp anlamlandırmasında araştırmacının görüşü ve yorumları önemlidir. Bu yüzden son evrede araştırmacı elde ettiği veriler arasındaki ilişkileri açıklayıp neden-sonuç ilişkisini kurması ve sonuçların önemi hakkında değerlendirme yapması gerekmektedir (Şimşek ve Yıldırım, 2003).

Araştırmada olgubilim bir diğer adıyla fenomenolojik yaklaşımdan faydalanılmıştır. Olgubilim, bireylerin deneyimlerini, yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarını incelemek; olanlar ile bireylerin bunları nasıl anladıkları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktadır. Onların belirli bir olgunun özünü nasıl deneyimlediklerini keşfetmeyi ve bireyler arasındaki ortak noktaları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Çapar ve Ceylan, 2022). Dolayısıyla kişilerin bakış açılarını ve

deneyimlerini derinlemesine incelemek, var olan olguyu daha detaylı ele almak açısından olgubilim deseni tercih edilmiştir. Araştırma sürecinde öğrencilerin imam-hatip kimliği ve değerleri olgusu üzerinde durulmuştur.

2.2. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Araştırmada verilerin toplanmasında nitel teknikler arasında yer alan “görüşme” tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler için uzman görüşleri alınarak, araştırmacının oluşturduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme yöntemi, bireylerin değerlere yönelik tutum ve davranışlarını, algılarını anlamının ve derinlemesine incelemenin en etkili yöntemlerinden biridir. Bu yöntem ile araştırmacı sağlam ve güçlü bilgiler elde edebilir. Ayrıca araştırmacının iyi bir dinleyici ve soru soran olması gerekir, bu da görüşmenin kalitesini arttıran en önemli noktadır (Patton, 2018’den akt. Naiboğlu, 2020: 54). İmam-hatip kimliği ve değerlerini ortaya çıkartmak için öğrencilere görüşme formunda bulunan 16 açık uçlu soru sorulmuştur. Her bir öğrenci ile yüz yüze yapılan görüşmeler, verilerin daha sağlıklı ve güvenilir olması açısından öğrencilerin izni de alınarak ses kaydına alınmıştır. Her bir görüşme 40 ile 70 dakika arasında sürmüştür. Araştırmacı tarafından görüşme yapılan öğrencilerden görüşme esnasında detaylı cevaplar ve yorumlar alınmaya çalışılmıştır. Araştırmacılar nitel veri analizini genellikle; sırasıyla verilerin hazırlanması, kodlanması, temalara ayrılması, şekiller veya tablolar kullanılarak sunulması şeklinde yapmaktadır (Creswel, 2016’dan akt. Naiboğlu, 2020: 55).

Bu araştırmadaki veriler, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Eskişehir ili merkezinde olan 2 Anadolu İmam-Hatip Lisesinde öğrenim gören, toplam 20 öğrenci ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilmiştir. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi için başvurulacak akademik kaynak taramaları, kişi ifadeleri ile birlikte analize tabi tutulmuştur. Toplanan veriler, nitel araştırma tekniklerinden içerik analizi ve betimsel analiz kullanılarak yorumlanmıştır. İçerik analizi, toplanan verilerin daha ayrıntılı incelenmesi ve bu verileri açıklayan kavram, kategori ve temalara ulaşılmasını sağlar. İçerik analizinde toplanan verilere odaklanılarak, katılımcıların sıklıkla vurgu yaptığı olay ve olgulardan kodlar çıkarılır. Çıkarılan kodlar aracılığıyla kategoriler ve temalar oluşturulur (Baltacı, 2019: 377). Öğrencilerle yapılan görüşmelerde alınan ses kayıtları katılımcıların söylediklerine bağlı kalınarak yazıya aktarılmış ve Word dosyasında araştırmacı tarafından titizlikle düzenlenmiştir. Veriler manuel bir şekilde kodlanmış, kategoriler oluşturulmuş ve tablolar haline getirilerek yorumlanmıştır. İlgili

yerlerde bireylerin orijinal ifadeleri verilmeye özen gösterilmiştir. Bu kapsamda betimsel analiz ile veriler düzenlenmiş, yorumlanmış ve doğrudan alıntılar yapılarak katılımcıların örnek görüşlerine yer verilmiştir.

Araştırma analizinin akıcı bir şekilde değerlendirilmesi için sorulan sorular ve alınan cevaplar ışığında ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Konunun genel çerçevesine hizmet ettiği için soruların sorulması esnasında kullanılan ana temaların burada da kullanılmasında bir beis görülmemiştir. Araştırmaya katılan bireylerin kimliklerinin korunması amacıyla takma kodlar kullanılmıştır. Bireyler K1, K2, K3, ..., K10 ve E1, E2, E3, ..., E10 olarak isimlendirilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma, Eskişehir il merkezindeki Sarar Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Eskişehir Anadolu İmam Hatip Lisesi Fen ve Sosyal Bilimler Proje Okulu'nda yapılmıştır. Bu araştırma, 2022-2023 eğitim-öğretim yılı döneminde fiilen eğitim gören, lise 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasından oluşturulacak bir örneklem üzerinde yapılmıştır.

Bu çalışma, Eskişehir ili, Odunpazarı'nda bulunan iki farklı Anadolu İmam-Hatip Lisesinde öğrenim gören 20 öğrenci ile İmam-Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin görüşme formuna verdikleri cevaplar ile sınırlandırılmıştır. Zaman değerlendirmesi ise 2022-2023 yılı ile sınırlıdır.

4. BULGULARIN YORUMLANMASI

Bu araştırmada İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin “İmam-Hatip Kimliği ve Değerleri” üzerine görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle öğrencilere, imam-hatip kimliğinin nasıl oluştuğu, imam-hatibe özgü değerlerin hangi değerler olduğu, öğrencilerin kazandığı değerlerin neler olduğu, imam-hatip kimliğinin değerlere olan bakışı etkileyip etkilemediği ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Toplam 20 öğrenci ile yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler yapılmış ve sonucunda elde edilen verilerin analiz edilmesiyle birtakım bulgulara ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde 7 ana kategori oluşturulmuştur. Oluşturulan bu sınıflandırmalardan hareketle “İmam-Hatip Kimliği ve Değerleri” ortaya konulmuştur.

4.1. SOSYO-DEMOGRAFİK PROFİL

Araştırmanın çalışma grubu, 2022-2023 eğitim öğretim yılında, Eskişehir ili merkezinde Milli Eğitime Bakanlığı'na bağlı 2 Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde 9, 10, 11 ve 12 sınıfta eğitim gören kız ve erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Toplam 20 öğrenci ile yüz yüze görüşmeler yapılmış ve bu öğrencilere görüşme formu doğrultusunda 15 açık uçlu soru sorulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Sınıf	Yaşadığı Yer	Okul Ortalaması	Okul Türü
K1	Kız	14	9	İl	74	Aihl
K2	Kız	14	90	İl	92	Aihl
K3	Kız	15	10	İl	74	Aihl
K4	Kız	16	10	İlçe	58	Aihl
K5	Kız	17	11	İlçe	92	Aihl
K6	Kız	16	11	İl	86	Aihl
K7	Kız	16	11	Köy	82	Aihl
K8	Kız	18	12	İl	81	Aihl
K9	Kız	17	12	Köy	87	Aihl
K10	Kız	18	12	İlçe	66	Aihl
E1	Erkek	15	9	İlçe	76	Aihl
E2	Erkek	15	9	İl	88	Aihl
E3	Erkek	16	10	Köy	56	Aihl
E4	Erkek	16	10	İl	49	Aihl
E5	Erkek	16	11	İl	85	Aihl
E6	Erkek	16	11	İl	60	Aihl
E7	Erkek	16	11	Köy	61	Aihl
E8	Erkek	17	12	İl	89	Aihl
E9	Erkek	17	12	İl	70	Aihl
E10	Erkek	18	12	Köy	85	Aihl

4.2. İMAM-HATİP KİMLİĞİNE VE DEĞERLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

İmam-Hatip Lisesi öğrencileri ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, öğrencilerin İmam-hatip kimliği ve değerlerine ilişkin verdiği cevapların

sınıflandırılmasıyla yedi ana tema oluşmuştur. Belirlenen ana temalar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. İmam-Hatiplilik Kimliğine ve Değerlerine Yönelik Ana Kategoriler

1.	İmam-Hatiplilik Duygusu
2.	Bir Kimlik Olarak İmam-Hatiplilik
3.	İmam-Hatiplilere Bakış
4.	İmam-Hatiplere Özgü Değerler
5.	Öğrencilerin İmam-Hatipte Kazandığı Değerler
6.	İmam-Hatip Kimliğinin Değerlere Bakışa Etkisi
7.	Bir İmam-Hatiplide Olması Gereken Değerler

4.3. İMAM-HATİPLİLİK DUYGUSU

İmam-hatip öğrencilerinin, imam-hatipli olmanın duygusu ve imam-hatipli olmanın oluşturduğu etkilere ait kategoriyi oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. İHL öğrencilerine göre İmam-Hatiplilik Duygusu

Alt Kategoriler	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Farklılık ve Ayrıcalık Hissetmek	18	E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10, K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10
Olumlu Etkileri	20	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10, K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10
Olumsuz Etkileri	9	E1, E2, E5, E10, K3, K5, K7, K9, K10

a. Farklılık ve Ayrıcalık Hissetmek

İHL öğrencileri, öncelikle İmam-Hatip Lisesi’nde okumanın farklılık hissettiren bir duygu oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Bu farklılığın temelini, öğrencilerin daha fazla dini eğitim görmeleri ve bu dersler neticesinde daha fazla dini bilgi edinmeleri oluşturmuştur. Öğrenciler, edindikleri dini bilginin onları yoğunluklu olarak akran ortamlarında farklılaştırdığını ve diğer lise öğrencilerine göre dini bilgilerinin fazla olduğunu hem de toplumsal alanda ve ortamlarda da bu dini bilginin onları öne çıkarttığını ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: “Burada okumak bir farklılıktır çünkü verilen dini programlar bence bana çok yakın geliyor, merhamet duygumu açıyor”.

K2: “İmam-hatipli olmak bir farklılıktır bence. Çünkü diğer okullar her ne kadar fen lisesi meslek lisesi ve benzeri diye ayrılrsa da hepsi aynı dersleri görüyor. Meslek liseleri ayrı olarak meslek dersleri görüyor ama buradaki çoğu kişi İslam üzerine eğitim almak için buraya geliyor. Onun üzerine yetişmek için buraya geliyor bu bence bir farklılıktır”.

K3: “İmam-hatip okuyarak dinimizi öğreniyoruz mesela ben kendimi Allah’a daha yakın hissediyorum dinimizi daha detaylı öğreniyorum. Diğer okullara gitseydim eğer hani bilgilerim farklı olacaktı. Başka okulda okuyan bir arkadaşım benim bilgilerime sahip değil mesela din konusunda o yüzden bu bence bir farklılıktır”.

K4: “Şöyle söyleyeyim benim diğer okullardan birçok arkadaşım var imam-hatiplere karşı biraz önyargılılar. Mesela bazı arkadaşlarımın genelde pek dinle alakası yok ama imam-hatipte olup dinle iç içe olmak daha ayrıcalıklı, herkesten seni daha farklı gösteriyor. Bence, kendimce daha üstün gösteriyor seni. Mesela bir ortamda oturduğumuz zaman Allah’a bir şeyler söylüyorlar orada sen onların yanlış olduğunu biliyorsun çünkü sen kendin onu yaşıyorsun o dersi görüyorsun. Allah’ın ne olduğunu biliyorsun onlardan bir farklılık yani hani onlardan seni ayırıyor. Bir ortamda da aynı şekilde mesela bir muhabbet olduğunda sen hangi okulda okuyorsun denilince imam-hatipte olduğumu söylüyorum o zaman ooo senin dinin falan da iyidir diyorlar. Diğer okullardan daha ayrıcalıklı oluyor yani ben seviyorum imam-hatipli olmayı. Çevreme göre aşırı farklılık oluyor bu da hoşuma gidiyor tabi”.

K6: “Farklılık çünkü bir insan bir şey yapmadan önce mesela kendine zarar vermek olsun veya kendin için iyi bir şey yapmak olsun, bunu önce inancı olan şeye dayatır. İmam-hatipte de bu inançlar bize sürekli derslerle de özellikle sürekli hatırlatılıyor. Yani o yüzden diğer okullara göre bizim iyi veya kötü bir şey yapmamız daha çok inanca dayalı oluyor. Burada daha iyi şeyler öğreniyoruz. Mesela nasıl anlatsam başka okullarda bu kadar din dersleri verilmiyor ve oralarda kendine zarar verme oranı, okuldan kaçma oranı gibi şeyler çok oluyor ama burada mesela din anlatılıyor. Dinin güzellikleri anlatılıyor. Hani din olmazsa zaten insan kendisini tutamaz kendi nefsinin yani din dersi görmek biraz daha farklılık oluyor insanı tutuyor iyi anlamda”.

K7: “Farklılık çünkü imam-hatipte okuduğun için senin davranışların ister istemez diğerlerinden farklı olması gerekiyor. Çünkü insanlar senin imam-hatipte

okuduğunu biliyor ve dikkat etmen gerekiyor. Yanlış bir şey yaptığında işte bu da imam-hatipli diyorlar dini ister istemez kötü göstermiş oluyorsun. Tabi insanız ister istemeden hata yapabiliyoruz ama bir şekilde düzeltmemiz gerekiyor yine de. Bence farklı yani dışardan bakanlarında böyle bir farklı bakışı var. Mesela bir de diğerleri bu dini dersleri görmüyor ben burada görüyorum bir şeyler öğreniyorum ve diğer insanlara göre olaylara çok farklı bakıyorum bunu da fark ettim. Diğer okuldakiler dine farklı bakıyor imam-hatipliler çok farklı bakıyor. Çünkü burada din daha ayrıntılı öğretiliyor ama diğer tarafta daha az din dersi var okuyup geçiyorlar”.

K8: “Yani imam-hatipli olmak çok güzel bir şey. İlk başta istemiyordum ailemin zoruyla geldim. Dini dersler beni çok zorlar diye düşünüyordum kapanmak istemiyordum. Ama sonradan imam-hatibe geldim din dersleri gördüm kapanma duygusu geldi kapandım bilmiyorum, yani nasıl anlatsam çok mutlu oldum imam-hatipli olmak gerçekten bambaşka bir şey. Burada dinini öğreniyorsun, ben buraya geldiğimde dini dersleri gördüğümde İslam’a karşı aşkım depreşti yani, o derece yani cidden bu bir farklılık, imam-hatibin bana baya katkıları oldu dini yönden”.

K9: “Kesinlikle farklılık. Bence imam-hatip bir ayrıcalıktır. Ben yurttan kalıyorum Cumhuriyet Lisesi’nin yurdunda kalıyorum orada çeşit çeşit insan tanıdım. Bir sürü başka okullardan arkadaşım var hepsine bakıyorum bilinçsiz mi yaşıyorlar, bir şeylerin farkında değiller mi bilemiyorum. Mesela bilinçsiz olarak davranışları, birbirlerine davranışları bile çok değişik, konuşmaları yani biraz kötü konuşuyorlar küfür filan ediyorlar hoş olmuyor tabi ki, uyarsan filanda onları etkilemiyor. Daha doğru bir hayat seçtiğimi o zaman daha net görüyorum hayatımın onlara göre daha kaliteli olduğunu görebiliyorum. İnsan burada olunca bir şeylerin farkında oluyor dine diğer okullardan daha çok önem veriliyor tabi ki, o yüzden ben kendimi ayrıcalıklı hissediyorum. Onlara baktığım zaman bilinçsiz insanlar olduğunu gördüğümde kendime, halime şükrediyorum. Hatta ben şakayla karışık onlara biz imam-hatipliyiz ayrıcalıklıyız filan diyorum, benimsedim yani bunu bence üstünlük gibi bir şey benim için seviyorum imam- hatipli olmayı”.

K10: “Şöyle söyleyeyim bence imam-hatipli olmak bir farklılık çünkü ben ortaokuldayken ilk iki yıl normal bir ortaokuldaydım. 7. sınıfta imam-hatibe geçtim ve aradaki fark şuydu orada din üzerinde hızlı bir şekilde geçiliyordu. Zaten bir ders din kültürü görüyorduk ve ben hiç bir şekilde dine fazla bağlı değildim. Ama imam-hatibe geçtikten sonra birçok şey değişti birçok ders görmeye başladık ve ben dinime bağlı

olmayı seçtim. Aradaki fark şu olsa gerek oradaki derslerle buradaki dersler bir değildi. Bir şeyleri daha çok iyi anlamış oldum imam-hatipte. Yani daha önceden daha farklı bir insandım ve buraya geldikten sonra mesela kapanmam gerektiğini öğrendim kapanmazsam, günaha gireceğimi öğrendim ortaokuldaki hocalarım sayesinde ne biliyim bunu ailem ve çevrem de kimse söylememişti bana. Burası farklı çünkü din hakkında daha fazla bilgi ediniyoruz. Mesela birçok şeyi diğer okulda üstünden geçiyorduk bizim din kavramımız şuydu; bir kaç tane dua içindeydi onun dışına çıkamıyorduk onları ezberledikten sonra hocalar seni geçiriyorlardı. Hiç kimse dini çok iyi tanımlayamıyordu. Hiç kimse daha iyi bir şekilde anlayamıyordu ama ortaokulda imam-hatibe geçtikten sonra birçok şey daha iyi bir şekilde oturdu bende ve şuan da memnunum”.

E2: “Diğer okullara göre bir farklılık. Dersler olsun işlediğimiz konular olsun, öğrendiğimiz bilgiler olsun çok farklı. Dini eğitimin dışında bir farklılık yok. Yani şöyle diyeyim iyi olan öğrenci imam-hatipte de iyi düz lisede de iyi”.

E3: “Toplum açısından da olur her türlü açıdan farklıdır illaki yani ahlak olsun, ders olsun, ortam olsun, her türüsünden farklıdır benim düşüncemde. Yani farklılık içeriyor. Yani imam-hatip, inanç, inanç meselesi bence”.

E4: “Yani farklı niye diğer okullarda böyle şey bulamıyoruz. Yani böyle arkadaş ortamı bulamıyoruz güzelce, mesela meslek lisesine baktığımız zaman orada hep kavga filan oluyor. Mesela ben gitmek istiyordum meslek lisesine ama sonradan böyle öğrenince vazgeçtim. Burada benim için daha iyi burada o kadar kavga olmuyor yani çok olmuyor, olmuyor bile yani”.

E5: “Yani bir farklılık çünkü üzerinde bir cihat duygusu var. Okula gittiğin zaman, bu zaman da cihat etmiş oluyorsun. Benim için önemli bir şey bu. Ben dinime dikkat eden bir kişi olmaya çalışıyorum, öğrenmeye çalışıyorum. İmam-hatipte mesela dini sorular sorabiliyorum öğretmenlerimle bu konuda daha rahatım. Ama mesela düz bir okula gitseydim, benim kuzenim var mesela düz okula gidiyor öğretmenlerinin fikri baya onların fikrini değiştirmek çabasıyla alakalı. Mesela evlenmeyin diye sürekli söylüyorlarmış. Evlenmeyin evlenmek kötüdür, evlenseniz bile çocuk yapmayın gibi şeyler söylüyorlarmış düz okullarda. Bizde ise mesela faydalarını ve zararlarını daha iyi bir şekilde gösteriyorlar. Hem böyle hem meslek hocalarımız hem de diğer hocalarımız aslında çoğu alanda bilgili”.

E6: “Yani bence farklılık çünkü diğer okullarda yani nasıl diyeyim böyle namaz surelerini bile bilmeyen insanlar var. Ondan sonra imam-hatibe çok değişik bakan insanlar var. Ondan sonra imam-hatipten çıkanlar biraz daha oturaklı bir şekilde çıkıyor yani bir müddet sonra yaşı oturdu mu, yani iyi ki de imam-hatipte okumuşum diyen insanlar var yani”.

E7: “Yani bir farkındalık olur. Ya diğer okullara göre dininle daha çok iç içesin daha derin araştırabiliyorsun”.

E8: “Bir farklılık oluşturuyor tabi insanlar imam-hatipte okuyan birini daha önder olarak görüyorlar”.

E9: “Kişisel olarak hani daha çok yine aynı okul bazında ama daha çok dini derslerin olduğu bir yer farklılık oluyor öyle olunca. Hitabet olsun, siyer olsun, fıkıh olsun, Kur'an'ı Kerim olsun, bunlarla ağırlıklı bir okul. Yani dışardan bakıldığı zaman bazı insanların gözünde iyi değil, imam-hatipler kötü diyorlar ama kendi şahsi kararım bence iyi bir yer”.

E10: “İmam-hatipte olmak bir farklılıktır. Yararlı ve zararlı yönleri vardır. Çünkü imam-hatipte olmak bir yönden ayrıcalıklı gibiyken, dediğim gibi bir yönden de zararlı yanları var. Yararları şöyle, diğer derslerin yanında ayrıca din dersi görerek ufkunu açabilirsin kendi refah düzeyini içine aktarabilirsin ama çok çalışkan olmayan birisi için bunlar sadece geçilmesi gereken ekstra ders anlamına geliyor. Mesela arapça çok ilginç bir dildir çok karışıktır ama çalışkan biri için ufkunu açabilecek bir derstir. Ama günümüzde öğrencilerin genelde Arapçadan gözü korkuyor”.

b. Olumlu Etkileri

İHL öğrencilerine göre, imam-hatipli olmanın öğrencileri olumlu etkileyen yanlarından, en önemlisi okuldaki samimi ortamdır. Öğrenciler, okul ortamında hem arkadaşları hem de öğretmenleri ile oluşturdukları sevgi bağının, olumlu etkileri üzerinde durmuştur. Ayrıca öğrencilere göre verilen dini eğitim, öğrencilerin dini anlamda kendilerini daha bilinçli hale getirdiğini ve Allah ile olan bağlarını da güçlendirdiğini ve bunun da kendilerini olumlu etkilediğini ifade etmişlerdir. Çevresel ortamlarda, aile ortamında imam-hatip okudukları için aldıkları iyi tepkiler de öğrencilerde olumlu bir etki oluşturmakla beraber, öğrencilerin okulu daha çok sevmesinde etkili olmuştur. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin ifadeler şu şekildedir:

K1: *“Olumlu etkiliyor, gayet güzel iyi ki gelmişim diyorum”.*

K2: *“Olumlu etkilemesi şöyle, mesela burada şey yok, illa fesatlık dedikodu vardır şahit olmuşluğumda var ama herkes herkesle konuşuyor. Mesela geçen kermes yapmıştık ben hiç tanımadığım bir kızla sanki kırk yıllık ahbapmış gibi konuştum ama adını bilmiyorum. O benim adımı bilmiyor ama bir samimiyet var ve o samimiyeti bana hissettirdi olumlu yönlerinden bir tanesi bu. Ondan sonra benden birileri yani bana benzeyen birileri olduğu için kendimi iyi hissediyorum. Mesela karmadan geldiğimi söylemiştim, oradaki insanlar garipti, hırs bürümüştü gözlerini ama tabi burada da vardır illaki ama ben gibi olunca insanlar böyle yenilenmiş hissettim olumlu bir etkisi de bu. Aslında burası içerden o kadar güzel bir yer ki, dışardan imajı kötü şuan bence gerçekten kötü. Şey düşünün, gecekonduyu düşünün, onun içini son model mobilyalar işte son model tasarım olarak düşünün ama dışardaki imajı çok garip yani hiç içerdeki gibi değil”.*

K3: *“Bazı yönlerden olumlu etkilediğini düşünüyorum bazı yönlerden de tabi olumsuz etkilediği şeylerde var. Olumlu yönleri, dinimden dolayı etkiliyor. İmam hatipli olmaktan mutluyum önce bunu söyleyeyim. Olumlu etkileri bazı hocalar uzaklaştırsa da bazı hocalar yakınlaştırıyor dine ve onlar yakınlaştırdıkça ben daha da çok dine bağlanmayı seviyorum. Onlar anlattıkça aynı şekilde”.*

K4: *“İmam-hatipli olmak beni olumlu etkiliyor. Allah’a karşı fikrim değişti. Biri okulu, sun, öv dese, överim yani o derece. Çünkü diğer okullara göre buradaki insanlar daha olgun daha yardımsever daha sıcakkanlı. Eski okulumdakilerin hiç biri hiç bir şeyin farkında değildi. Ben 9. Sınıfta motor meslektydim sonra buraya ailem istediği için biraz onların zoruyla geçtim. Mesela ben eski okulumla bu okulu kıyaslarsam tabi bu okulu istemiyordum başta ama şuan istediğim için bu okul daha şey benim için”.*

K5: *“Dini yönden Allah’a yakınlığım artıyor”.*

K6: *“Aslında beni biraz daha olumlu etkiliyor çünkü benim depresyona yatkın bir kişiliğim var sürekli. Önceden çok kötü şeyler geçirdiğim için kendime zarar verme gibi şeylerim oluyordu. Ama sonradan, imam-hatipli olduğum için ve bunların kötü şeyler olduğunu ve bunlara dayanırsam öteki tarafta, Allah’ın bunların mükâfatını vereceğini bildiğim için tabi ki hareketlerimden ve düşüncelerimden vazgeçiyorum”.*

K7: *“Mesela ben yurttaki kalıyorum orada az imam-hatipli var tüm okullardan öğrenciler var yurttaki ve fark ediyorsun. Farklı olduğunu istemeyerek bile imam hatibe*

gelsen diğer okullara göre daha bilinçli oluyorsun. Hayata daha farklı bakıyorsun ama diğerleri böyle çok takmıyorlar. Bu da beni daha çok olumlu etkiliyor tabi bunları gördükçe”.

K8: *“Ben buraya annemin zoruyla geldim istemiyordum ama şimdi diyorum ki iyi ki geldim, iyi ki imam-hatipli oldum. Gerçekten çok mutluyum bu çok güzel bir duygu. Bu duyguyu buradaki dersler hocalar ortam oluşturuyor yani. Yani olumlu yani çok fazla dediğim gibi burası bana çok şey kattı burada olmayı seviyorum”.*

K9: *“Ailem gurur duyuyor burada okuduğum için çok mutlular”.*

K10: *“Bir yerlerde iyi anılmak. Mesela mevlitlere filan gittiğimizde işte bu kız imam-hatipli Kuran okur gibisinden yada gençlere nasihat gibisinden iyi oluyor. Ben mesela bir kaç kızla konuşmuştum ve bu vesileyle sonrasında kapandıklarını söylemişlerdi”.*

E1: *“Daha çok ilim öğreniyorum tabi ki örneğin Arapça gibi. Ayrıca bununla alakalı bir meslek düşünürsem daha çok işimi kolaylaştırıyor”.*

E2: *“Olumlu yanları, dinimizle ilgili daha çok bilgiler alıyorum”.*

E3: *“Ahlaki yönden iyi etkiliyor. Ailenin öğretmediği şeyler olabilir, yarım kalan şeyler olabilir, unuttuğu öğretmediği şeyler olabilir, onları buradan alarak tamamlıyoruz. Ders konusunda hocalarımız kibar, başka okullardaki hocalar ile ilgili birçok şey duyuyoruz ama buradaki hocalarla ilgili hiç kötü bir şey duymadım ben”.*

E4: *“Aslında ben ilk önce imam-hatibe buraya aile zoruyla geliyordum ama sonradan böyle arkadaşlarla filan tanıştıktan sonra arkadaş ortamı filan güzel oldu yani güzel hissediyorum. Burada olmaktan mutluyum yani burası beni güzel etkiliyor”.*

E5: *“Yani dediğim gibi imam-hatibin bana katkısı dinimi bilmek, nasıl yaşamam gerektiğini bilmek, Müslüman olanı biraz ittirmen lazım öğrenmesi için illa ki. Hani bizi zorlayamazlar dinde zorlama yoktur diyorlar ya bu aslında şeye göre dinde zorlama yoktur bilmeyene göre. İslam’a yakın olmayana zorlama yoktur onu zorla Müslüman yapamazsın ama Müslüman olana farz ona yaptırman lazım imam-hatipte bize biraz bunu gösteriyor yani, cumayı kılman lazım farzlarını kılman lazım diye gösteriyor yani”.*

E6: *“İmam-hatipli olmak beni güzel etkiliyor aslında. Nasıl deyim burada ki o çevreyi filan görünce yani hocaların ilgisini falan filan yani. Mesela hiç bir yerde hiç*

bir hoca bu kadar ilgilenmiyor bizle mesela diğer okullarda öğrenciler hocaların peşinde dolaşırken burada hocalar bizle ilgilenmeye çalışıyor. Ondan sonra takıldığımız yerlerde işte hocalar öğle arası gel bakayım, sana yardımcı olayım diyor baya ilgililer bizle. Ondan sonra bizi hiç bir zaman kırmıyorlar mesela hocam çay simit yapalım, çorba içelim filan diyoruz götürüyorlar, yapıyorlar işte bir şeyler yani”.

E7: *“Olumlu olarak diğer insanlara göre daha çok dini bilgim oluyor. O iyi bir avantaj yani. Olumsuz olarak pek bir şey gelmiyor aklıma”.*

E8: *“Yani ailem ve akrabalarım burada okumama olumlu bakıyor bu da tabi beni olumlu etkiliyor. Yani şuan aklıma başka da bir şey gelmiyor bu konuda”.*

E9: *“İmam-hatipli olmanın olumlu yanları, burada neyin doğru olup olmadığını öğretiyorlar. Nasıl oturulup, nasıl kalkıldığını hani öğretmeseler de söylüyorlar nasıl deyim böyle bir yardım etme çabası oluyor hocaların”.*

E10: *“Olumlu yanları çok fazla var. Mesela arkadaşlarınızla beraber namaz kılmak bile bence bir ayrıcalıktır. Çünkü insana namaz kılmak bir ferahlık verebilir yada insanın psikolojisini bozan bir çok etmen imam-hatipte olmaz genelde çünkü dinimiz gereği insanlar burada bağımlı olmaz. Ama bir meslek lisesine giderseniz öğrenci üstünde silahla filan geziyordur ya silah olmasa da bıçakla gezen çok vardır. Biz arkadaşlarını düzelten bir okuluz. Mesela benim önceki okulumda orası da imam-hatipti, böyle çok sigara içen bir arkadaşım vardı. Biz arkadaşlar arasında onun zamanla sigaraya bırakmasına yardımcı oluyorduk ki sonrasında da bırakmıştı. Sigarayı bırakmak onun için çok zor oldu. Çünkü gerçekten biraz bağımlıydı mesela bağımlı olduğu için biz zamanla azalttırmaya çalışıyorduk, bazen yardım ettiğimiz zamanlar da oluyordu. Mesela tuvalette sen kapıyı gözle ben içeyim diyordu, bizde yardım ediyorduk ama zamanlar azalttırdık. Mesela günde 4 tane içiyor diyelim biz duruyoruz ya kapıda ondan sonra işte bir gün anca üç tanesine nöbetçilik yaparız filan diyorduk. İşte zaman zaman bu hem yardım edip hem yardımları keserek yaptığının yanlış olduğunu anlatarak azaltmaya başlatmıştık ki bununda etkisi olmuştur, sonuçta bıraktı”.*

c. Olumsuz Etkileri

İmam-hatip lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre, imam-hatipli olmanın olumsuz etkilerinden biri mesleki derslerin yoğun olması ve bu nedenle diğer okul öğrencilerine göre daha fazla çalışmaları gerektiğidir. Öğrenciler tarafından okul içerisinde bazı

öğretmen ve öğrencilerin tutum ve davranışları da olumsuz bir görüş olarak belirtilmiştir. Bir diğer önemli görüş ise toplumsal alanda öğrencilerin karşılaştığı kötü bakış açıları, öğrencileri olumsuz etkilemektedir. Katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şöyledir:

K3: “Sadece meslek dersleri fazla olduğu için diğer derslere yani TYT ve AYT’ye odaklanamıyoruz ama mutluyum”.

K5: “Şey diye düşünüyor hocalar hani dini derslerden sınava giriyorsun onlar zaten sizi geçirecek şeyler zaten hepsinden yüksek alacaksınız filan diye düşünüyor. Ama çoğu hoca dini derslerde düşük aldırıyor zor soruyor. Biz hocam en azından sözlümüzü yükseltin dediğimizde işte çalışsaydınız filan diyor. Ama çalıştığımız halde düşük alıyoruz. En azından hocalar biraz yardım eder mi sözlü konusunda diye söylüyoruz ama etmiyorlar genelde, birde biraz bu hocaya bağlı olan bir şey. Oysaki diğer hocaların hepsi dini dersler sizi yükseltecek dersler çalışmanıza bile gerek yok diyorlar. Tabi öyle olunca okul ortalamasını etkiliyor olumsuz yönü bu olabilir yani çokta olumsuz bir şey diyebilir miyiz onu da bilemiyorum”.

K7: “Böyle çok değişik hocalarla karşılaşıyorum hepsini çok değişik düşüncesi var. Mesela hadisi yalanlayan hocalar var bizim okulda. Kuran’a kutsal kitap değil diyen hocalar var ve bu hocalar meslek dersi hocaları. Bu aralar sürekli tartışıyoruz hocayla işte bu konuları, ondan dolayı sürekli araştırıyorum hocaya kanıt sunabilmek için. Şuan imam hatipler değişti bence eskiden daha farklıydı. Şuan daha çok bize sanki peygamber efendimizden sonra ortaya çıkan dinle alakası olmayan şeyleri öğretiyorlar ve çok çok fazla öğretiliyor. Olumsuz olarak bu, yani çok fazla yalan bilgi var ve eve gidip bir de senin kendin araştırman gerekiyor”.

K9: “Arkadaşlarım, mesela ya onlar anadolu lisesinde okuyor. Bilmiyorum bize farklı bir gözle baktıklarını düşünüyorum, bu da beni kötü hissettiriyor bazen. Hani şey yapıyorlar ya bazen işte kapalı, siz bilimden anlamazsın gibi bazıları öyle düşünüyor olumsuz etkiliyor bunlar beni”.

K10: “İnsanlar tarafından kötü görünmek istemem hiç bir zaman ama maalesef insanlar kötü şeyler söyleyebiliyor. Mesela ben bir gün otobüse binmişim arkadaşlarımla neyse oturduk bir kaç tane başı açık teyze geldi. Sonra bize şey demişti işte buradan kalkın sizin burada oturma hakkınız yok falan ama biz kabul etmedik, ne biliyim çantam filan çok ağırdı ve bu şekilde konuştuğu için bende kalkmak istemedim

normal bir şekilde söyleseydi kalkardım belki. Sonradan şey dedi zaten o başınızdakilerle bir halta yaramıyorsunuz dedi. Onları takip ne işe yarıyorsunuz gibi bir şeyler söyledi sonradan bağırmaya filan başladı bende bunları duymazdan gelmiştim. Ama bu durum beni çok etkilemişti çok kırılmıştım 10 sınıftaydım ve böyle bir şeyle karşılaşmak sarstı beni”.

E1: “Pek bir kötü yanını görmüyorum. Belki meslek dersleri olduğu için biraz daha derslerin yoğun olması olabilir. Ayrı bir olumsuz yanı yok diğer liseler gibi giriş-çıkış saati belli, herhangi bir saat uzatması yok. Sadece derslere biraz daha yoğunlaşman gerekiyor meslek derslerinden dolayı”.

E2: “Biraz daha dışarda sıkıntılı olabiliyor. Mesela arkadaşlarımız biz imam-hatipli olduğumuz için bizimle dalga geçebiliyorlar. Tabi yakın arkadaşlarımız olanlar bunu şakasına yapsa da önyargılı hareket eden arkadaşlarımız da var”.

E5: “Olumsuz olarak benim ailemde şu var. Eskiden olan şey tekrardan olacak korkusu var. Yakın zamanda zaten seçimler var, bundan korkuyorlar mesela. Benimkiler zaten Avrupa vatandaşıyız aslında biz Avusturya’dan geldik. Eee sürekli bir din eğitimi varmıştı ama önceden Türkiye’ye geldiklerinde dinin pek şey yapılmadığını yani önemsenmediğini görüyorlardı”.

E10: “Ben bu dört yıllık lise hayatımda gördüğüm bir tane olumsuz yanı var. O da çalışkan olmayanların üniversite sınavında sanki Arapça mı göreceğiz diyerek böbürlendiğini gördüm onun dışında ben hiç bir kötü yanını görmedim. Nede olsa yani dinimizin emirlerini öğreniyoruz. Yani dışarıdaki insanda Müslüman bende müslamanım ben sadece onun bilmediklerini öğreniyorum burada”.

4.4. BİR KİMLİK OLARAK İMAM-HATİPLİLİK

İmam-Hatip öğrencilerine göre, İmam-Hatiplilik kimliğini oluşturan unsurlara ait alt kategoriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. İmam-Hatiplilik Kimliğinin Oluşumu

Alt Kategoriler	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Dini Dersler	5	K1, K2, E2, E7, E10
Okul Ortamı	6	K1, K3, K5, E3, E5, E7
Çevresel Faktörler	15	K2, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, E1, E2, E3, E4, E5, E6, E8

a. Dini Dersler

Katılımcı beş İHL öğrencisinin görüşüne göre, imam-hatip kimliğini oluşturan belirleyici etken dini derslerdir. Öğrencilere göre, yoğunluklu olarak dini derslerin verilmesi öğrencilerin dini bilgisini arttırması ve bu nedenle toplum içerisinde dini bilgi bakımından çoğu kişiye göre daha fazla bilgileri olması, bu kimliğin oluşumunda etkilidir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şöyledir:

K1: *“Buraya gelen her insan da vardır bence bu kimlik. Çünkü imam-hatibe geldiğimizde biz dini dersleri daha çok aldığımız için daha çok dine yakın oluyoruz bu da etkiliyor olabilir kimliğin oluşmasına”.*

K2: *“Bence kötü anlamda ayrıştırıcı bir özellik değil bence, hem de hiç değil bence imam- hatiplilik diye bir kimlik var. Bir insana imam-hatipli dedin mi aklında şey uyanır bence, yani bu iyi biri yada bu güzel ahlaklı biri çünkü imam-hatip İslam dini üzerine eğitim veren bir kurum ve o oraya gidiyor İslam dininin gerekçesi de güzel ahlak belki o yönden olabilir.*

E2: *“Öğrendiğimiz bilgilere göre en sonunda buradan mezun olurken bir kimlik oluşuyor yani. Bir imam-hatipli olduğun için tabi davranışların farklılaşıyor. Örneğin dini bir konu üzerinde konuşuyoruz arkadaş ortamında ve biz o dersi burada işlediğimiz için onlardan biraz daha fazla bilgiye sahibiz o yüzden ben daha çok şey olabiliyorum yani”.*

E7: *“Çünkü imam-hatiplilerin yeri farklı oluyor diğer insanlara göre daha çok dinle alakalı bilgisi oluyor. Mesela birisi yani büyükler bir şey konuşurken onlardan önce bilebiliyorum mesela peygamber efendimizin hayatını filan. Yani dini bilgilerle öne çıkmak oluşturuyor olabilir”.*

E10: *“Yani bu kimliği bir ayrıcalık olarak görüyorum bu kişiden kişiye göre değişir. Çünkü imam-hatibe bakış açısı olarak bakarsanız kişi bunu benimseyebilir veya redde edebilir. Yani bu biraz daha öğrenciden öğrenciye göre değişebilir. İşte çalışkanla çalışkan olmayan arasında ince ayrıntı gibi. Çalışkan olmayanlar bu kimliği benimsemez çünkü dini dersleri ayrıca sadece fazladan ders olarak görürler. Sadece geçilmesi gerekli dersler gibi görürler. Çok çalışkan olmayan birisi bunu sadece üniversite sınavında çıkmayacak dersler olarak görür bu kadar. Oysaki hayatında ayrıyeten öğrendiği bilgiler de ona çok şey katabilir”.*

a. Okul Ortamı

Katılımcı 6 İHL öğrencisinin görüşlerine göre, imam hatip kimliği, okul ortamında hocaların (imam-hatipli böyle yapmaz, imam-hatipli böyle olur gibi) söylemleri ile desteklenmekle birlikte, okul ortamının dini içerikli bir ortam olması, bu okulları öğrencilere göre farklılaştırmakta ve bir kimlik oluşturmaktadır. Bu konuda katılımcı görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: *“Yani burası daha farklı bir yer bu kimliği de o farklılık oluşturuyor olabilir. Çünkü mesela ben diğer liselerden birisine gitmeye başlasaydın orda küfre alışabilirdim ama burada öyle bir şey yok buranın ortamı gayet güzel bu da diğerlerine göre imam-hatibi ayrıcalıklı hale getiriyor. Bence ve bu kimliği oluşturuyor olabilir”.*

K3: *“Şöyle ki ben kendimi o kadar dine bağlı bir insan olarak düşünmüyorum. Çünkü Kur'an'da yazılanlara göre hareket etmediğimi düşünüyorum, etmeye çalışıyorum. Bu ortamda bulunmakta tabi bu anlamda bana yardımcı oluyor. Haliyle de bu ortamda bulunmak aynı zamanda bende bir imam-hatip kimliği oluşturuyor. Mesela başka bir okulda okuyup dini anlamda kendimi geliştirmeye çalışsaydım bu kimliği hissedemezdim diye düşünüyorum. Çünkü sonuçta kendimi bu ortamda değil farklı bir şekilde geliştireceğim o yüzden bu kimliğin bu ortamda oluştuğunu düşünüyorum”.*

K5: *“Tabi 9. sınıfta ve 10. sınıfta tam olarak hissetmiyorsun biraz daha çocuksun hala da öyleyiz ama insan yavaş yavaş bir şeylerin farkına varıyor. Hocaların verdiği bilgilerden hani sorular soruyoruz onlar yanıtlıyor yâda okuduğumuz kitaplar tabi bunlar bir şeyler oluşturuyor kafamızda ve bu kimlikte oluşmaya başlıyor, benimsemeye başlıyorsun”.*

E3: *“Kimliği oluşturmak da hocalarımızdan Allah razı olsun burada onun ayarını veriyorlar yani. Yani imam-hatipli olmaktan gurur duyuyorum. Girdiğim her ortamda bunu söylemekten çekinmem. Kötü bir bakışla karşılaşsam imam-hatibi savunurum . Aslında burada olmak zaten o kimliği sizde oluşturuyor”.*

E5: *“Yani dediğim gibi buradaki derslerimiz öğretmenlerimiz bizim üzerimizde çok fazla etkisi var dini düşünce açısından yani var bu ortam da oluşuyor”.*

E7: *“İçerdekilerden hissediliyor hocam ama dışarıdan da dışlama bunu etkiliyor. Mesela bir yerdesiniz orada bir kişi imam-hatibi sevmiyordur orada imam-hatipliyim deseniz orda kavga bile çıkartabiliyorlar oda sorun oluyor yani. Dışarısı*

biraz şey de içerden destekleniyor. İşte hocalar sürekli mikrofonu alıyorlar siz imam-hatiplisiniz diyerek bunu zaten vurguluyorlar o kafa baya var yani içeride”.

Türköz’ün, İmam-Hatip Kimliğinin Belirleyici Unsurları isimli araştırması, öğrencilerin bu görüşlerini desteklemektedir. Yapılan araştırmada katılımcılar, imam-hatip kimliğini oluşturan temel etkenlerden birisinin, meslek dersi öğretmenleri ve müfredat gereği alınan dini içerikli derslerin oluşturduğunu belirtmektedir (Türköz, 2021: 1205). Dolayısıyla öğrenciler de kimliğin oluşumunda etkili olan temel faktörlerden birisi okul içerisinde öğrencilere sürekli “imam-hatipli” oldukları vurgusu yapılmasıdır. Bu vurgu neticesinde öğrencilerin kendilerinde bu kimliği hissetmeye başlaması ve içselleştirmesi önemli rol oynamaktadır.

b. Çevresel Faktörler

İmam-hatip lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre, imam-hatip kimliğini oluşturan ana temel, çevresel, tarihsel ve politik süreçlerden kaynaklanmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun görüşüne göre, bu okullarda eğitim alan öğrencilere toplum ve çevrenin bakış açısının farklı ve ayrıştırıcı olması bu kimliğin oluşumunda en büyük etkindir. Öğrencilerin görüşüne göre, dini destekleyenler tarafından da böyle bir kimlik vurgusu vardır. Ayrıca öğrencilerin görüşlerine göre, tarihsel olarak okulların inişli ve çıkışlı süreçlerden geçmesi de bu kimliğin oluşumunu etkileyen bir diğer önemli etkindir. Katılımcıların bu konudaki görüşlerine ilişkin örnek ifadeleri şu şekildedir:

K2: *“Yani biraz düşündüğünüz zaman dışardakilerde biz ve onlar deyip ayırıyor burayı içerdekilerde aynı zamanda biz ve onlar diyor her iki taraflıda kimliğin oluşmasında etkili”.*

K3: *“Aslında burada anladığım kadarıyla imam-hatipte okuyan her kişide aynı olmuyor zorla gelenlerle ve isteyerek gelenler ayrılıyor. Bu yüzden oluştuğunu düşünüyorum. Hani şimdi şöyle imam-hatibe zorla gelen kişiler dini veya ne biliyim ben şey diye düşünüyorum zorla getirildiği için imam-hatipten daha kötü bahsediliyor o öğrenci daha da kötüleşiyor ve bu yüzden kimlik oluşuyor bence ee zorla gelen kişiler bizden daha beter bence. Aileleri zorla gönderdiği için imam-hatip okumak istemiyorlar birde kız okulu olduğu için. Kız okulu olduğu için ve imam-hatip olduğu için o kişiler kendilerini daha da dışarıya karşı şey yapıyor ve daha çok bozuluyorlar. Bozuldukları içinde bizi de etkiledikleri kısım tabii ki de oluyor. O kişinin kendisine de bağlı biraz*

aslında kendini etiketletmeyebilir diye düşünüyorum. Kendi irademizi kullanırsak da etkilenmeyeceğimizi düşünüyoruz”.

K4: “Yani imam-hatipli olan farklı gözle bakıldığı için bilinmediği için yâda yanlış bilindiği için bir ayrım oluşturuyor haliyle diğerlerinden ayrıldığı içinde bu kimlik oluşuyor olabilir. Çünkü mesela böyle ortamda oturduğumuzda okulu sorduklarında meslek diyorlar he deyip geçiyorlar çünkü meslekte ne olduğunu biliyor herkes. Ama imam-hatibi bilmiyorlar onu merak ediyorlar. İşte soruyorlar imam-hatipte ne ders görüyorsun sonra anlatıyorsun işte. Kuran’ı içeren bir yer filan sonra diyorlar ki aa ne güzelmiş diyorlar benim çevrem bunu düşünüyor ama diğerlerin çevresini bilemiyorum”.

K5: “Toplumun bakış açısından kaynaklı oluştuğunu da düşünüyorum. Normalde eski dönemlerde imam-hatipler kapatılmaya çalışılıyor ama şuanda onu yapmamaya çalışıyorlar. O dönem de imam-hatipleri ayrı bir kimlik olarak gördüklerini düşünüyorum ama şuan da burası gayet normal okullar gibi aynı düzeye geçirdiler. Yani o dönem de imam hatipleri ayırdıkları için ister istemez o kimliğin oluştuğunu düşünüyorum. Tabi o dönem içerisinde içerideki insanlar da kendi haklarını savunduğu için bu kimliği benimsemiş olabilirler. Çünkü imam-hatipli oldukları için artık kendilerini imam-hatipli gördükleri için ve imam-hatibi korumak için kendilerini bir kalkan olarak görüyorlar. Onlara karşı olanlara kendilerini savunup ve imam-hatipleri şuan kadar getirmeyi sağlamışlar ki buradayız bu da aslında bu kimliğin nasıl oluştuğunu gösteriyor”.

K6: “Bence imam-hatipli diye bir kimlik yok. Bir insana dışardan bakınca imam-hatipli olduğu anlaşıyor ama bu bence bir kimlik oluşturmuyor. Ben kimlik olarak görmüyorum aslında ama işte diğer okullarda buradan bahsederken imam-hatip diye bahsediyorlar ama burası da anadolu lisesi sonuçta ama yine de imam-hatip olarak bahsediliyor. Dışardan bakıldığında o imam-hatipli işte daha oturaklı olan hareketlerine dikkat eden patavatsızlık yapmayan kişiler olarak bekliyorlar burada okuyanları bu da tabi onların bakışına göre bu kimliği oluşturuyor olabilir”.

K7: “Daha önce dediğim gibi diğerlerinden farklı davranmak, hareketlerine dikkat etmen gerekir. Saygılı olmak, tesettürüne giyimine dikkat etmek, konuşmana dikkat etmek bunlar senin imam-hatiplilik kimliğini oluşturuyor yani. Mesela imam-hatipte okuyoruz deyince direk ayırıyorlar zaten bizi imam-hatipli kimliği olarak. Direk

sen bir hata yapamazsın sen böylesin gibi daha çok kötü yönden bakıyorlar. Yani biraz da kimliğin oluşumunda düşüncede önemli imam-hatibe gelen herkes imam-hatipli olmuyor. Bunu benimsemek düşünceyle alakalı işte İslam'ı kötülemesinler, imam-hatipleri kötülemesinler diye sahip çıkabiliyorsun. Bazıları takmıyor, bazılarının hiç umurunda değil öyle okul diye geliyorlar ama ben düşünüyorum. Yani bunları çünkü insanların ne düşündükleri önemli benim için. Yani insanın karakterine bağlı imam hatipli olmak bence.

K8: *“Yani insanların gözündeki bu bir imam-hatipli derken oluşturuyor. Mesela annem babam eve gelene benim kızım imam-hatip okuyor diyor onu ön plana çıkartıyor bu da yani kimliği oluşturuyor. İmam-hatipli olduğun için zaten bu okula imam-hatibe geldiğin için burada okuduğun için insanların gözündeki o kimlik direkt oluşuyor zaten”.*

K9: *“Aslında onu da belli başlı kişiler yapıyor herkeste yapmıyor yani. Mesela imam-hatipli olup da imam-hatipli olduğu çok da belli olmayan insan var. Dışardan bakıldığında işte belli bir kalıbın içine sokuluyor ya bu da kimliği oluşturabilir. Çünkü sürekli söyleniyor ya imam-hatipli şunu yapmaz, bunu yapmaz gibi. Dışardan yansıtılıyor yani”.*

K10: *“Bence bir kimlik değil ama insanların kafasında böyle birşey olabilir. Çünkü bir ortamda da filan oturunca işte bu kız imam-hatipli gibisinden konuşmalar oluyor sana farklı bir anlam ayırttırma oluyor. Mesela ben imam-hatipli olduğum için bir çok kişi tarafından zorbalığa uğradım. Çok şey işte imam-hatipli bu deyip çoğu yerde küçümsüyorlar, ben böyle bir şey olduğumu düşünmüyorum ne biliyim bunu kabul etmek istemedim hala da kabul etmiyorum. Belki böyle bir kimlik olabilir dediğim gibi insanlar böyle düşünüyor olabilir. Mesela benim kardeşimde bu okulda 9. sınıf benim ve onun davranışı tam tersi evde hep babam şöyle diyor ona sen imam hatiplisin ablana bak bide kendine bak gibi konuşmalar oluyor oda tabi buraya isteyerek gelmediğini söylüyor yapmak istemiyor yani kapanmak istemiyor. Belki de bu sürekli vurgulama farklı olman gerektiği düşüncesi etkili olabilir oluşmasında”.*

E1: *“Daha çok eskiden tabi ne zaman okumaya başlandı bu okullarda bilmiyorum ama büyüklerimiz açısından İslam dinine mensup olanlar açısından bir farklılık olarak görülüyor. Yani işte şu çocuk imam-hatip okuyor daha çok dinine bağlı olacak gibi konuşmalardan kaynaklı olduğunu düşünüyorum yani bir ayrıcalık gibi*

imam-hatip okumak bu da bu kimliği oluşturuyor olabilir ve bunu İslami bakış açısı olanların oluşturduğunu düşünüyorum”.

E2: “Kimliğin oluşumunda dışarıda bu okullara karşı olan kişilerin bakışları etkili oluyor olabilir”.

E3: “Böyle şey olanlar vardır ya illaki hani dıştan bakınca kötüleme açısından da olabilir imam-hatipli bu şuna baksana gibisinden öyle bir kimlikte olabilir”.

E5: “Bayadır hatta Türkiye’nin kuruluşundan beridir diyebiliriz bir savaş var resmen Müslüman olanla imam-hatibe gidenle, normal diye görülen kişilerin arasında bir savaş var. İmam-hatibe gidene böyle zamanında engel koymaya çalışıyorlardı. Bunun değeri bilinmiyordu zamanında yani nasıl diyeyim değeri bilinmesi lazım imam hatiplerin bence bu yüzden imam-hatip kimliği oluşmuş. Yani çünkü zamanında zor bir şekilde açılmış birçok kişi sıkıntılar çekmiş bunun üzerine bu yüzden imam-hatip kimliği var. Öyle olunca imam-hatibi ve İslam’ı savunanlar da imam-hatipleri böyle iyi yerlere getirmeye çalışıyorlar, kötü bir hale gelmesini istemiyorlar bu yüzden imam hatip kimliği var. Ama mesela düz bir okul zaten her yerde düz bir okul var her türlü düz okul var yani onun bir değeri yok ama imam hatibin bir değeri var” .

E6: “Toplum içinde böyle bir kimlik var. Yani kimi insan yargılıyor niye imam-hatip okuyorsun diye yani seni imam-hatibe sürükleyen şey ne gibi. Farklı bir grup gibi bakıyorlar bence burada okuyanlara. Yani başka bir yerde okuyanlara fazla bir tepki göstermiyorlar ama imam-hatipte okuyorum deyince niye imam-hatipte okuyorsun imam-hatip neymiş gibi filan bir sürü şey diyorlar”.

E8: “İnsanlar imam-hatipte okuyanları birazcık önder gördükleri için herhâlde ondan kaynaklandığını düşünüyorum. Çünkü bide imam-hatipler hep göz önünde ondan kaynaklı da bu kimlik oluşuyor olabilir”.

Öğrenciler, imam-hatipli olarak toplum içerisinde hem muhafazakâr kesim tarafından hem de bu okullara karşı olanlar tarafından ayrıştırılmaktadır. Hem olumlu ayrıştırma hem de olumsuz ayrıştırma kimliği iki yönlü bir şekilde desteklemektedir. Bu ayrıştırma ile öğrencilerde “biz ve onlar” duygusu oluşmakta ve imam-hatipli olmayanlar ötekileşmektedir. İmam hatiplilik, şu ya da bu şekilde imam-hatipli olmayandan bir ayrış(tır)ma; “bizlik”, benzerlik temsildir (Macit, 2014: 380). Dolayısıyla öğrencilere bu okullarda okudukları için ayrı bir gözle bakmak, onları farklı bir konuma koymak, öğrencilerin de bu kimliği benimsemesinde ve bir aidiyet

oluşturmasında etkilidir. Oluşan bu aidiyet içerisindeki ortamda daha da güçlendirilmektedir.

4.5. İMAM-HATİPLİLERE BAKIŞ

Toplumun imam-hatip öğrencilerine karşı bakışına ait kategoriye oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. İmam-Hatipli Öğrencilere Göre Toplumun Bakış Açıları

Alt Kategoriler	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Olumlu Bakış Açıları	9	K1, K3, K5, K7, E1, E3, E8, E9, E10
Olumsuz Bakış Açıları	13	K1, K2, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, E5, E6, E9, E10

a. Olumlu Bakış Açıları

Katılımcıların görüşlerine göre, yakın çevrelerinde ve aile ortamlarında iyi bakış açıları vardır ve bu olumlu bakış açılarının daha teşvik edici ve mutlu edici bir etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca erkek öğrenciler daha fazla olumlu bakış açısı olduğunu ifade ederken, kız öğrenciler daha az olumlu bakış açısı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: “Çevremde iyi bir bakış var. Hatta ailem ablamı da buraya göndermek istiyor ama o okuduğu okulda 11. Sınıf olduğu için orada kalmayı tercih etti”.

K3: “İmam-hatip okuyorum dediğim zaman ay ne güzel imam-hatip okuyorsun dinini daha detaylı bir şekilde öğreniyorsun diyenler olmuştur. Ama mesela bazı kişiler çocuklarının yanında bunu söylüyor keşke benim çocuğumda böyle olsa diye ama ben bunu yanlış buluyorum açıkçası. Ben böyleyim oda çocuğunun yanında keşke benim çocuğumda böyle olsa diyor ve ben o zaman onun çocuğunun kırıldığını düşünüyorum yani keşke demesi, kötü bir şey benim yanımda söylüyor tamam örnek göstermesi güzel bir şey ama o şekilde söylemesi bence çocuğunu kırıyor. Olumlu olanlar beni böyle daha bir itiyor buraya aslında. Ne biliyim bazı kişiler vardır ya olumsuz olanlar etkiler ve utanmaya başlar buradan aslında bu olmadığı için herkes bana olumlu baktığı için bende kendimi buraya iyice bağlanmış hissediyorum. Buraya geldiğim için hani iyice bir aile ortamı var aslında burada imam-hatipte”.

K5: “Mesela biz arkadaşlarımla beraber namaza gidiyoruz. Yada gideceğimiz bir program aklımıza geliyor beraber yapıyoruz. Ailemde ve çevremde aynı şekilde

olumlu bir bakış açısı var. Tabi olumlu olduğu için çevremın bakışları bende iyi hissediyorum burada olmaktan mutlu oluyorum”.

K7: *“Yani, ailem burada okumama olumlu bakıyor arkadaşlarımı da ona göre seçiyorum”.*

E1: *“Olumlu bir bakış açısı var ailem ve çevrem burada okuduğum için beni daha çok destekliyor. Tabii ki onların beni destekliyor olması benim daha çok istekli olmama, daha çok okumak istememe yansır”.*

E3: *“Dış ortamlarda herkesin zaten bakış açısı farklı olur. Kötü bakış açısını bilemem ama bu imam-hatipli bunun ahlaki yerindedir, davranışları yerindedir diye bakan var. Olumlu bir bakış var yani kötü bakış açısıyla karşılaşmadım. Yani ben öyle dışarda sosyal takılan bir insan değilim köyde oturuyorum köyde de dışarı çıkan pek yok akşamları genellikle kuzenlerimle görüşüyorum. Onun için de karşılaşmamış olabilirim”.*

E8: *“Yani kötü bir bakışla karşılaşmadım ama mesela ailemin olumlu tavrı beni de iyi etkiliyor burada olduğum için mutlu oluyorum”.*

E9: *“Çevrem de iyi bakan çok var. Burada okuduğum için mesela ailem, amcamlar imam-hatibe gittiğim için ayrı bir gurur duyuyorlar”.*

E10: *“İnsanlar bana destek olunca bende tabi gururlanıyorum ama bazıları ya sende mi imam-hatiplisin diyenler elbet çıkıyor”.*

Olumsuz Bakış Açıları

İmam-hatip lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre, kötü ve farklı bakışlara maruz kaldıklarını ve bu bakışların olumsuz duygular oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle kız öğrenciler akran ortamlarında ve çevrelerinde imam-hatiplere karşı önyargı ve yanlış bilginin fazla olduğunu ileri sürmüştür. Akranları tarafından imam-hatiplerin iyi bir yer olmadığı, sadece kız öğrenciler olduğu ya da ortamın sıkıcı olduğu gibi düşünceler ile karşılaştıklarını öne sürmüşlerdir. Akranların bu söylemlerinden etkilenseler de imam-hatipte olmaktan mutlu olduklarını ve sanılanın aksine buradaki ortamın güzel olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: *“Geçenler de ortaokuldan bir arkadaşımınla karşılaştık yolda benim hangi okula gittiği mi sordu. Bende Sarar İmam-Hatibe gidiyorum dedim bana öğrenerek “ıyy*

imam-hatibe mi” gidiyorsun dedi. Orada hiç erkek yok nasıl dayanabiliyorsun dedi. Ben de ona okula erkekler için gitmiyorum dedim. Çoğu kişi zaten bu şekilde karşılıyor. Ama ya şimdi bazı insanlar bazen saygı duymayı empati kurmayı bilmiyor. Mesela ben internette görüyorum yorumlarda ıyy imam hatip filan diyorlar, sonra onları görünce ben de değişik hissediyorum ben de üzülüyorum”.

K2: Bana neler neler dediler, eyvah yanlış bir seçim yaptın dedim kendime ama geldikten sonra öyle olmadığını gördüm. Ben buraya gelmeden önce bir arkadaşım işte orada eşcinseller için sınıf varmış filan dedi. Öyle bir sınıf yok imam-hatibin içerisinde belki öyle öğrenciler vardır illaki ama o arkadaşım sallıyormuş yani. Birde istisnalar kaideyi bozmaz. Aslında nasıl desem Mevlana’nın bir sözü var sen ne kadar anlattırsan anlat anlattıkların karşındakinin anlayabileceği kadardır. Onlar böyle anlatıyorsun anlatıyorsun karşıdaki onu dinlemek istemiyor ve sadece istisnayı ele alıyor. Sadece istisnayı ele alınca işte bunlar böyle böyle diyor yani (imam-hatip öğrencileri yani) istisnai kaideye çeviriyor öyle olunca da burasının ortamı kötüymüş gibi anlatılıyor. Ama bunu çoğunlukla yaşlılarım yapıyor. Bu ahlaki sevmeyen ve bu ahlaksız bir şekilde yetişmiş yaşlılarım. Ailesinden bunu görüp bana aktaran yaşlılarım. İşte daha sonra buraya başladıktan sonra bu kötü şeyler bana vız geldi tırs gitti ben gerçeği gördüm bir kere sen bidaha beni kandırabilir misin moduna girdim”.

K4: “İlk başlarda olumsuz yani önyargı ile yaklaştıkları için yani onu kırarsak eğer ben olumsuz bir şey göremiyorum ortada. Yani ben onları kırdığım için kendi çevremde olumsuz göremiyorum. Şey düşünüyorlar ya çoğunlukla din ağırlığı var diye düşündükleri için önyargı ile yaklaşıyorlar. Ama ben o önyargıyı kırıyorum arkadaşlarımda. Hani diyorum alakası yok. İşte okulda hep din mi görüyorsunuz diyorlar. Bende hayır siz ne görüyorsanız biz de aynısını görüyoruz mesela diyorum bir meslekte motor bölümünde motor dersi görüyorsunuz. Burada da aynı şekilde meslek dersleri görüyorsunuz dini anlamda diyorum. Diğer dersler işte felsefesiymiş, matematiğiymiş, edebiyatıymiş, hepsini görüyoruz sizde aynısını bizde aynıyız diyorum. Önyargılı yaklaşmanız hiç doğru değil diyorum. Bu önyargıyı kırıyorum bazen bazen de darılıyorlar ben imam- hatibi savunuyorum diye. Sonra diyorum ki ben sizin okulunuza bir şey demiyorum sizde benim okuluma inancıma bir şey demeyin diyorum”.

K6: “Aslında imam-hatipli bunu yapmaz, imam-hatipli biraz daha farklı bir bakış açısı oluyor etrafımda ama ben tam tersi biraz daha asi bir tavırda olduğum için o kalıpları yıkmaya çalışıyorum. Yani illa imam-hatipli böyle olacak diye bir şey yok

çokda abartmamak lazım yani bir yerde durman gerekiyor. Ben o tavırlardan dolayı biraz daha çekingen oluyorum yani imam-hatipte okuduğumu söylemiyorum sarar da ya da anadoluda okuyorum diyorum. Uzun uzun imam-hatip lisesinde okuyorum gibisine bir şey demiyorum. Çünkü hani öyle değince belki bakış açıları değişir sen imam-hatiplisin falan gibisinden benim yerime bana kurallar veya duvarlar koymaya çalışırlar gibisinde ortamlarda pek söylemiyorum. Herkes buranın çok kötü olduğunu söylüyordu. Orası işte çok kötü diğer yerler daha iyi diyorlardı. Kötü derken, eğlenceli olmadığından sıkıcı olduğundan hani hiç bir şey yok din dersi işliyorlar anlamında söylüyorlardı. Arkadaşlarım işte ben olsam aileme söylerim oraya gitmem filan diyorlardı bu da tabi etkiliyor ama işte kabullenip en azından sevmeye çalış dedim kendime. Buradaki arkadaşlarımla tanıştım ve arkadaşlarım bütün her şeyi değiştirdi benim için. Buraya bakışım değişti dedikleri kadar kötü değilmiş hem hocalar iyi hocaları seviyorum baya ortam güzel”.

K7: “Yurtta kaldığım için orda farklı okullardan öğrenciler de olduğu için mesela benim kıyafetimden dolayı yâda kapalı birini gördüklerinde direk sen imam-hatipli misin diyorlar. Yani ben çok takmıyorum. Ama taktığım zaman neden böyle bir şey var neden böyle bakıyorlar ki nasıl düzeltebilirim, acaba gerçekten bunu düzeltmeye çalışan insanlar var mı, benimde bunu düzeltmem gerekiyor diyorum. Mesela kurslara gidiyorum ben voleybol oynuyorum orda tek kapalı benim tesettürlü şekilde bir ben geliyorum. Diğer herkes açık şortla filan geliyor mesela hocanın da bana karşı tavrı değişik oluyor yani. Diğer kurslarda da öyle bence değişik bakıyorlar yani. Ama bunun imam-hatiple bir alakası var mı bilmiyorum daha çok tesettürlü olduğum için de olabilir. Çünkü tesettürsüz imam-hatipli olanlarda var belki onlara aynısı yapmaya bilirler belki onlara aynı tepkiyi göstermezler. Aslında Müslümanlığa ve imam- hatibe gösterilen tepkiler aynı diyebilirim”.

K8: “Çok değişik bakıyorlar, imam-hatipli olduğum için çok değişik bakıyorlar bilip bilmeden konuşuyorlar. Mesela imam-hatiplisin sen Kuran’ı bilmek zorundasın, Arapçayı kendi dilin gibi okumak zorundasın filan diyorlar insanlar böyle düşünüyor. Dini derslerinin çok güzel olması gerektiğini düşünüyorlar onların gözünde ben öyle olmalıyım yani. Hatta ben bir ara Kur’an okumayı baya bırakmıştım unutmuşum nerdeyse işte ailem sen imam hatiplisin, senin her gün Kur’an okuman lazım demişti buna toplumdaki kişiler de dâhil yani”.

K9: “Mesela yurdunda kalan bir öğretmen vardı ve ben bir arkadaşımı kapalı bir arkadaşım ile tanıştırmaya utaniyorum demişti. Hala böyle insanlar ve inanmadım şok oldum yani ve bu öğretmen eğitimci birisi şaka gibi ve bunu benim karşımda söyledi ve bende kapalıyım yani şaşırdım bir şey diyemedim. Bir de şöyle bir şey var bizim daha kibar daha naif olduğumuzu düşünüyorlar. Mesela ben yurttan küfür filan etmiyorum ne kadar temiz ne kadar akıllı kız diyorlar öğretmenlerimiz. Bir kere biz bir dini temsil ediyoruz, imam-hatipleri temsil ediyoruz benim oradaki bir yanlış hareketim bütün imam- hatiplere yüklenir”.

K10: “Çok yakınım olan birisi ablam yani bana şey demişti ne takıyorsun onu gerçekten bunu takarak ne biliyim cennete filan mı gideceğini düşünüyorsun böyle bir şey olacağını mı düşünüyorsun, ileride kimsenin ne olacağı belli değil demişti ve bu beni kötü etkilemişti. İlçede oturduğum mahallede, biraz dine farklı bakan insanlar var biraz elit insan onlar değişik bakabiliyor ama ben dediğim gibi ya onları takmıyorum birde babamın ve annemin arkamda olması da tabi beni desteklemeleri etkili oluyor bunları takmamam da”.

E5: “Yani bu zamanlarda çok fazla var olan bazı olaylardan dolayı yani kesinlikle var. Ama kendi arkadaş çevremde pek görmedim kendi akrabalarım da gördüm bazı kişiler mesela ben imam-hatibe gidiyorum deyince insanlar bir garip bakıyordu. Zamanında bazı olayları sevmiyorlardı ama genellikle imam-hatibin daha iyi olduğunu, çok iyi bir şekilde gösteriyorduk kardeşimle yani oda imam-hatipte kendisi. Çok iyi bir şekilde gösteriyorduk çünkü nasıl diyeyim, insanlar internette gördüklerine inanıyorlar böyle direk ama kendi gözleriyle gördüğün zaman gerçeği daha iyi anlayabiliyorsun yani”.

E6: “Yani kimisinin farklı bakışları var. İşte imam-hatipte okuyup da napcan gibi sorular aldım arkadaş çevremden. Bir tane abimiz vardı ismini vermeyeyim de o abi demişti. Nerede okuyorsun diye sordu, imam-hatipte abi babam imam dedim öyle gidip geliyorum dedim. Oğlum salak mısın dedi adam bana bir tane video açtı telefonda haber gibi bir şey açtı. İşte haber dinletti bana böyle böyle işte bunlar bunlardan dolayı oluyor falan filan demişti. Kimisi mesela çok sorguluyor İslam’ı, imam-hatipte de çok sorgulayanlar var. İşte bir tek Müslüman dinimi var falan filan yani böyle çok fazla sorgulayınca insanın aklı karışıyor ee nasıl deyim bende öyle bir şey yok ama oluyor yani genellikle bizim sınıfta var birkaç kişi mesela”.

E9: “Dışardan farklı gözle bakıyorlar imam-hatipli dendiği zaman, kötü açıdan düşünüyorlar. Hani ben bir tane yaşlı teyze ben imam-hatipliyim dediğim zaman onun görüşü çok daha farklı oluyor. Daha böyle şey bakıyor değişik bakıyor insanlara, imam hatipli olduğu zaman. Hani çok denk geldim. Ortaokulda da tramvay durağında böyle bir teyzeyle konuşuyoruz yine nerede okuyorsun diye sorduğunda, imam-hatipte okuyorum dedim. Oda imam-hatipler kötü dedi hiç bir şeye faydası yok kapatılsın bence filan dedi orada bir tartışmıştık. Ondan sonra bir kaç defa daha denk geldim ama sonra denk gelmedim böyle olaylara ama dışardan kötü bakılıyor.

E10: “Mesela ben dediğim gibi isteyerek gelmedim. Yani biz tercih yaparken okul seçerken kimse imam-hatibin ayrıcalıklı bir yer olduğunu söylememişti yani iyi bir yer olduğunu. Ama Atatürk Lisesini yazarken orada meslek dersleri göreceksin mezun olunca şöyle şöyle iyi yanları olacak en azından bir meslek edinmişsin olacaksın filan diyorlardı işte imam-hatip yazınca ya imam hatip işte filan diyorlardı”.

4.6. İMAM-HATİPTE ÖNE ÇIKAN DEĞERLER

İHL öğrencilerine göre imam-hatipte öne çıkan değerlere ait kategoriye oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilere Göre İmam-Hatipte Öne Çıkan Değerler

Alt Kategoriler	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Dini Değerler	16	K1, K3, K4, K5, K7, K8, K9, E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E10
Ahlaki/Sosyal Değerler	18	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K10, E1, E2, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10

a. Dini Değerler

İmam-hatip lisesi öğrencilerinin görüşüne göre, dini değerler olarak, merhametli olmak, sadaka vermek, sabırlı olmak, ahlaklı olmak, namaz kılmak, İslam'ın öğrenilmesi, iyilik yapmak, aile ortamı ve aile değerleri imam-hatipte öne çıkan değerlerdir. Kız öğrenciler, sabır, sadaka, merhamet, aile değerlerinin daha çok öne çıktığını ifade etmiştir. Erkek öğrenciler ise merhamet, sabır, iyilik, namaz kılmak ve dini değerlerinin öne çıktığını ifade etmiştir. Öğrencilere göre, bu değerler, imam-hatip okullarında var olan değerlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: “Mesela sadaka, merhamet buraya özgü bence burada kazanıyorsun”.

K3: “İmam-hatipte gerçekten bir aile değeri var, yani hocalar bunu hissettiriyor aynı şekilde bunu ortaokulda da hissettim burada da hissettim”.

K4: Mesela sabır var. Her şey çok çabuk öğrenilemez mesela Arapça ben onu sabretmeden öğrenemem. Ben çok sabırsızımdır her şey olsun isterim bir hocam dedi ki bana sabır sabır sabır dedi, sabır çek ki öğren dedi. Ben de sabır çektim öğrendim Allah razı olsun o hocamdan, burada sabır çoğu kişide oluşuyordur bence”.

K5: “Merhamet, sadaka olabilir. Sabır, olabilir”.

K7: “Namaz kılmak buraya özgü bir şey yani bunu diğer okullarda bu kadar yoğun göremeyiz burada toplu bir şekilde bu ibadeti gerçekleştirebiliyoruz. Mesela eskiden çok böyle mescide namaz kılmaya gelen görmezdim ama şimdi mescit neredeyse dolup taşıyor öğle namazlarında. Sabırda buraya özgü. Çünkü diğer okullarda çok fazla baskı yapmazlar sen normal okul da okuyorsun ama imam- hatipli olduğunda toplum da sana karşı daha fazla baskı var ve senin sabırlı olman gerekiyor öyle olunca da sabrın gelişmeye başlıyor”.

K8: “Edebi eserler ve inançlar, aile değerleri, burada kazandırılıyor buraya özgü bence”.

K9: “Dini değerler din yani sonuçta İslam din öğretiliyor burada. Bilinçli olmak daha önce dediğim gibi buraya ait bence. Bunun dışında aklıma gelen yok yani”.

E1: “İnsanlar daha çok merhametli. Tabii ki iyilik de ön planda tutulmakta”.

E2: “Dini değerler olabilir”.

E3: “Daha çok dini değerler üzerinde durulduğu için dini değerler olabilir”.

E4: “Merhamet, iyilik olabilir”.

E5: “Mesela düz okula gittiğin zaman yaz öğren sınava gir bitti, geriye kalan hiçbir şeye ihtiyacın yok onları unutabilirsin. Mesleğine başla ya da ihtiyacın vardır o şeylere ona devam et ama imam-hatibe gittiğimiz zaman bize namaz kılmayı öğretiyorlar, abdest almayı öğretiyorlar, orucu öğretiyorlar, dini değerlerimizi öğretiyorlar. Ezberletiyorlar bu ömrümüz boyunca şey yapıyor yani bu derslerin bizim sonsuza kadar işimize yaraya bilecek bir şey olduğunu gösteriyor, yani bu da buraya özgü bir şey bence”.

E6: “*Namaz kılmak, oruç tutmak, hocalar bize karşı aşırı sabırlı mesela ben okuldan ikinci veya üçüncü defa atılacaktım ama hala atmadılar yani. Sadaka, aşırı fazla sadaka yapılıyor. Mesela deprem bölgelerine buradan çok fazla şey gönderildi hatta biz taşıdık götürdük buradan havaalanından uçakla yolluyorlardı. Ondan sonra sınıflarda kumbaralarda bir miktar para biriktirip o kumbaralar yurtlarda kalan öğrencilere gönderiliyor*”.

E7: “*Ahlak yani ahlaki davranışlar olabilir, merhamet, iyilik olabilir.*

E8: “*İyilik var, sabır var*”.

E10: “*Ben imam-hatipte gördüğüm kadarıyla şöyle her zaman değersiz ders işlenilmez. Mesela geldiğim okuldaki hocalarda olsun buradaki okuldaki hocalar da mesela edebiyat hocası edebiyat dersinin ortasında, ya bi sorun olduğunu anladığı zaman sınıfta dersi anlatmayı bırakır o sıkıntı olan konu üzerinde konuşurdu. Yani aynı zamanda dersin yanında bizi de doğru yola yönlendirmeye çalışırlar. Bununda elbette olumlu bir şey olduğunu düşünüyorum. Çünkü öbür liselere bakıldığı zaman ayrıca böyle bir şey yapıldığına dair benim hiç bir arkadaşım bu yönde hiçbir şeyden bahsetmedi. Ben şuan da başka bir okulun yurdunda kalıyorum ve arkadaşlarıma anlatıyorum. İşte bugün böyle böyle oldu filan diye onlar vay filan diyip şaşırıp bakıyorlar. Çünkü onların okullarındaki hocalar sadece görevini yapmakta sadece maaş aldığı için o dersi yapmakta ama buradaki hocalar bizim biraz abi ablamız gibi oluyor burada bir aile ortamı oluşuyor. Bunun dışında sevgi, ahlakta vardır özellikle de ahlak ya. Zaten güzel ahlak için gelmemiş mi peygamberimiz*”.

a. Ahlaki/Sosyal Değerler

İmam-hatip lisesi öğrencilerine göre empati yapmak, çalışkan olmak, uyumlu olmak, sorumluluk sahibi olmak, dürüst olmak, sorgulayabilmek, adaletli olmak, saygı ve sevgili olmak, yardımlaşmak, özgürlük, imam-hatipte öne çıkan ahlaki ve sosyal değerlerdir. Kız öğrenciler, empati, çalışkanlık, uyumluluk, sorgulama, sorumluluk, dürüstlük, hoşgörü, sevgi, özgürlük değerlerinin öne çıktığını ifade etmiştir. Erkek öğrenciler ise saygı, adalet, dürüstlük, empati, sorumluluk, uyumluluk, hoşgörü, sevgi değerlerinin öne çıktığını ifade etmiştir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: “*Bence zaten insanın bulunduğu ortamla çok önemli ben kötü bir ortamda olsaydım mesela bu değerleri benimsemeyecektim. Ama herkeste bir samimiyet,*

hoşgörü, empati, düşünce var burada o yüzden öyle yani burada çoğu değeri önemsiyorsun arkadaşlar çevrende sana değerler katıyor. Çalışkanlık aynı şekilde buradan çalışkan çok mezun çıkıyor güzel yerlere gelip güzel işler yapıyor”.

K2: *“Uyumluluk diyebilirim gerçekten burada insanlar birbirine uyum sağlıyor. Sorumluluk birde çünkü benim tanıdığım çoğu insan buradaki yani sorumluluk sahibi insanlar ve bu çoğu insanda bence bir toplumun değerini oluşturuyor. Hoşgörü var mesela bir hata yaptığında bir insan Müslüman Müslümanın ayıbını örter mantığı var burada. Biri hata yaptı diyelim çok basit bir örnek vereyim, dili sürçtü diyelim onu hor görmüyorlar yani vay işte senin bu kelimedede dilin sürçtü sen Türkçe katilisin filan diye dalga geçmiyor yani”.*

K3: *“Birlik ve beraberlik var. Mesela bir öğrencinin bir şeye ihtiyacı olsa yada kötü bir şey olsa bir hoca ona yetişir yardım eder yani bu birliği sağlayabiliyorlar. Birbirimizi destekliyorum hem hoca olsun hem arkadaşlar olsun her türlü yardım oluyor. Bazı hocalar o birliği hissettiremiyor ama olsun genelde var”.*

K4: *“Uyumluluk var. Burada uyumluluk yüksek öğrenciler arasında bende burada öğrendim. Sevgi mesela aynı şekilde, biz Allah’ı görmeden seviyoruz ben şey derdim ya göremiyoruz niye seveyim derdim eskiden sonradan farkına vardım burada derslerde filan. Ben Allah’ı görmeden de sevebilirim ya ben onu görmüyorum ama o beni görüyor, benim söylediklerimi duyuyor, gördüğüm her şeyi benden önce görüyor ve biliyor. Ben Ali’yi, Fatma’yı bir kere gördüm sevdim diyelim ondan sonra tekrar seviyorum bir kere sevmem de sevdiysem bir daha sevmem gerek diyorum. Hani görmüyorum bir daha işte diyorum sonra Allah’ı da görmeden sevebilirim ben Allah’ı seveyim ki Allah’ta beni sevsin”.*

K5: *“Özgürlük olabilir. Buraya gelenlerin bazıları aile zoruyla bazıları isteyerek geliyor bende başta ne çok isteyerek nede çok istemeyerek geldim yani gelsem de olurdu gelmesem de olurdu ama bir yerde de ailemin isteğiyle geldim. Buraya kendin gelmek istiyorsan bu senin seçimin ve bir özgürlük aynı şekilde kapanmak yâda açık olmakta öyle. Başka kişilerin sana bakması ama senin hani kendi özgür iradenle burayı seçmen ve kendini savunabilmen bir özgürlük belirtisi. Zaten her insan özgür buraya gelenlerde özgür hissediyor dediğim gibi istemeyerek gelenlerinde bir süre sonra bakış açısı değişiyor hani imam hatipli benliğine giriyor. Normalde de özgür olduğu için böyle dini yönden de peygamber efendimizin dediklerine bakılarak daha değerli*

görmeye ve olan şeyler veya olmayan şeyler bakımından kendini daha fazla özgür hissetmeye başlıyor tabir ki. Yani dinde aslında bir kısıtlama değil özgürlük alanı oluşturduğunu görüyoruz. Karşı fikre saygı, dürüstlük, çalışkanlık, sorumluluk da olabilir”.

K6: “Sorgulama buraya özgü bir değer. Empati olabilir. Çünkü imam-hatipli olduğumuz için imam hatipli damgası vurulduğu için bir birimize karşı daha çok empatili olduğumuzu düşünüyorum. İmam-hatipliler kendi arasında daha farkındalıklı diğerlerine de öyle aslında. Dürüst olmak herkese kazandırılmaya çalışılıyor. İmam-hatip olduğu için ve bu konular sürekli bize hatırlatıldığı için dinin bu özellikleri hatırlatıldığı için dürüst olmak gerekiyor. Dürüst olmazsak mesela öbür taraf olarak sürekli hatırlatılıyor zaten hani bende diyorum ki en azından dürüst olmalıyım öbür tarafım için çalışmalıyım.”.

K7: “Tabi namaz kılmakta sorumluluk kazanmanda etkili, sorumlulukta buraya özgü bence imam-hatipte sorumluluk daha çok. Çünkü sen bir imam-hatiplisin ve yapman gereken sorumluluklar var insanlara karşı mesela dini anlatmak. Diğer okullarda bu kadar değildir burada öğrendiğin şeyi mesela hadis var dini bilgiyi yayman gerektiğine dair burda öğrendiğini anlatabilirsin ama diğer okulda mesela fizik diyelim öğrendin başka birine gidip öğretmene gerek yok insanın ihtiyacı yok ama imam hatipte-dini değerler olduğu için işte bir sevgi saygı gibi senin onları insanlara öğretmen gerekiyor. Karşı fikre saygı da var. Bir imam-hatipli karşısında ki kişiyi dinler onun fikrine saygı duyar. Yani diğer okullarda çok fazla değerlerle ilgili şey yapıldığını düşünmüyorum hani genellikle matematik fizik gibi dersler olduğu için çok fazla o bilinç olmuyor ama burada çok fazla dini dersler gördüğümüz için o şey oluyor yani ister istemez. Çalışkanlıkta var. Dini dersler de cidden bir sorgulama kazandırıyor, veriyor. Mesela ben bir resme imam-hatipli olunca farklı bir gözle bakıp sorguluyorum. Ama diğer arkadaşlarımla sergiye gidiyorum ay ne güzel resimmiş filan normal bir resim neyi abartılıyor ki filan diyorlar ama aslında düşünülmesi gerek sonuçta her şeyin bir amacı var. Bu resim neden yapıldı böyle bir sanat şeyi neden var niye yapıldı, niçin yapıldı, insanların yararı için mi yoksa daha farklı şeyler için mi gibi”.

K8: “Sevgi saygı, doğruluk-dürüstlük var buraya özgü yani. Özgünlük olabilir, empati olabilir ama bizim sınıfta yok. Yenilik, çalışkanlık, hoşgörü, var buraya özgü yani, bunlar imam-hatibe özgü değerler”.

K10: “Yani özgürlük hem var hem yok. Bizim için var ama mesela istemeyerek gelen arkadaşlar var mesela bizim sınıfta bir kız var kapanması için çok baskı yapıldığını söylüyor, müdürden ve müdür yardımcılardan bundan dolayı da hala bu okuldan gitmek istiyor. Ama kardeşim de açık ona öyle bir baskı yapıldığını duymadım. Yani bizim için normal bir ortam olduğu için özgür hissediyor olabiliriz ama bazıları için kısıtlayıcı bir yer. Uyumluluk, burası farklı yani herkes birbiri ile uyumlu mesela bizim sınıftaki kızlar gayet olgun davranıyor ya da hani başka okullarda küfür filan duyarsınız ya ben burada onu duymadım herkes anlaşıyor burada. Mesela ben ilk geldiğim de beni küçümsemesinler filan diye bir şeyler söylemem gerekiyor ki onları korkutmam gerekiyor diye düşünmüştüm. Beni eziklemesinler filan diye düşünmüştüm aksine tam tersi oldu burada öyle bir şey yok herkes çok tatlı çok hanımefendiydi”.

E1: Daha çok saygı çerçevesini buraya özgü gördüm. İnsanlar daha çok saygılı burada. İnsanlar burada okul içerisinde daha çok hoşgörülü davranıyor. Karşı fikre saygı duyma var ama arada bir kargaşa olabiliyor. Yabancı uyruklu arkadaşlar var ve onlar bazen kendilerini bizden üstün görüyorlar neden olduğunu bilmiyorum ama cidden yani o konuda çok şeyiz, şaşıırıyoruz yani neden böyle bilmiyoruz”.

E2: “Sevgi, empati olabilir, açıklık olabilir, sorumluluk olabilir”.

E4: “Saygı, sevgi, adalet. Yani çocukların birine iyi birine kötü davranmıyorlar. Yani şuana kadar da kötü davranan görmedim hep iyi adaletli davrandılar sağ olsunlar”.

E5: “Şu olabilir başka kişiliklere biraz daha böyle rahat kabul edebilme (karşı fikre saygı ve empati) sanki burada daha fazla var. Hani biz ayrımcılığa karşı çıkıyoruz ya o yüzden ayrımcılığa uğrayanları daha iyi anlayabildiğimizi düşünüyorum”.

E6: “Sorumluluk sahibi olmamızı istiyorlar. Yani çok fazla ödev veriyorlar sorumluluk almamız için”.

E7: “Sorumluluk ve uyumluluk buraya özgü olabilir”.

E8: “Dürüstlük var, çalışkanlık var, hoşgörü var bu kadar”.

E9: “Saygı kesinlikle saygı baya çok görüliyor, adalet çok görüliyor, doğruluk ve dürüstlük”.

E10: “İmam-hatiplilerin hepsinde bence adalet, hoşgörü daha fazladır. Mesela diğer okullardaki hocalar hepsine 100 verip geçireyim derken bizim hocalarımız daha

adil davranmaya çalışır. Aslında imam-hatiplerin değerleri her zaman daha uçlardadır. Mesela saygının sadece büyüklere uygulanmaması gerektiğini herkese uygulanması gerektiğini burada öğrenir insanlar, ilkokulda öğrenemedikleri için çünkü ilkokulda saygı sadece büyüklere gösterilmesi gerekiyormuş ki öğreniyor insanlar”.

Öğrencilerin görüşlerine göre, imam-hatipte öne çıkan bu değerlerin bazıları daha önce imam-hatip liseleri için yapılan değerler araştırmalarında da öne çıkan değerler arasındadır. Örneğin, 2016 yılında TİMAV tarafından yapılan bir araştırmadaki öğrencilerin görüşleri de saygı, hoşgörü, dürüstlük, samimiyet, sorumluluk gibi değerler üzerinde birleşmektedir (Özensel ve Aydemir, 2016). Değişiklik gösteren değerler olsa da bu değerlerin imam-hatipte öne çıkan ya da imam-hatipte kazandırılan değerler olduğundan söz etmek mümkündür. Ayrıca daha önce yapılan çalışmalarda dini değerler arasında olan sabır, sadaka gibi değerler yer almazken ve uyumluluk, empati, özgürlük gibi değerler daha az bahsedilen değerlerken bu araştırmada öğrencilere göre imam-hatipte öne çıkan değerler olarak ifade edilmiştir.

4.7. ÖĞRENCİLERİN İMAM-HATİPTE KAZANDIĞI DEĞERLER

İHL öğrencilerinin bireysel olarak imam-hatipte kazandığı değerlere ait kategoriye oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin İmam-Hatipte Kazandığı Değerler

Alt Kategoriler	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Sevgi ve Saygılı olmak, Dürüst ve Adaletli olmak, Güçlü olmak	15	K2, K3, K4, K5, K6, K8, K10, E1, E2, E3, E4, E6, E8, E9, E10
Merhametli ve Hoşgörülü olmak, İyilik Yapmak, Yardımlaşmak ve Sadaka Vermek	18	K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, E1, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10
Sabırlı olmak, Namaz Kılmak, Aile Değerleri, Dini Bilgiler Kazanmak	14	K2, K4, K5, K6, K7, K8, K9, E1, E2, E3, E4, E5, E7, E8
Empati, Özgürlük, Uyumlu olmak, Sorgulayan ve Sorumluluk Sahibi olmak	16	K1, K2, K4, K5, K6, K7, K10, E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E9, E10
Vatan-Millet Sevgisi, Gelenek ve Görenek	13	K1, K2, K4, K6, K7, E1, E2, E3, E6, E7, E8, E9, E10

a. Sevgi ve Saygılı Olmak, Dürüst ve Adaletli olmak, Güçlü Olmak,

İmam-hatip öğrencileri okul içerisinde adaletli olmak, güçlü olmak, dürüst olmak, saygılı ve sevgili olma, değerlerini kazandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K2: *“Saygı saygılıydım tabi ama burada biraz daha öne çıktı farklı milletlerden gelenler var farklı dili konuşanlar var mesela benim saygı göstermeyen arkadaşlarım var buna ve diyorum ki burası bana ekstra bir saygı kazandırmış”.*

K3: *“Adaletli olma konusunda oda burada ön plana çıktı bende ama şu şekilde bazı hocaların adaletli olmadığını görünce bendeki adalet duygusu daha çok artıyor”.*

K4: *“Aslında en çok öne çıkanlardan biri güç ve liderlik var. İnsana burada bir özgüven geliyor yani. İlk başta da anlatmıştım motordayken böyle değildim buraya geldikten sonra daha özgüvenli oldum çevrene bir bakıyorsun herkes özgüvenli sende özgüvenli oluyorsun. Saygı mesela, sınıf içinde olsun öğretmenlerimize karşı arkadaşlarımıza karşı olsun saygıyı öğretiyorlar tabii ki de”.*

K5: *“Güçte hissediyorum burada”.*

K6: *“Karşı fikre saygı da var. Mesela sınıf öğretmenleriyle oturup konuşuyoruz herkes kendi fikrini söylüyor ve herkes birbirinin fikrine saygı duyuyor. Bu etkinlikler de baya konuştuk ve aslında karşı fikre saygı olduğunu o zaman gördüm mesela işte sen böyle düşünüyorsun saygı duyuyorum diyorlar bu illa böyle değil kafası yok. Bir de sevgi var. Gerçek sevgiyi burada gördüm. ”.*

K8: *“ Sevgi de burada kazandığım değerlerden”.*

K10: *“Adaletsiz davranışları gördüğüm zaman daha adaletli olmam gerektiğini anlıyorum. Mesela bir arkadaşım Kuran hocasıyla tartışmıştı ve o hoca ondan dolayı kızı Kur'an'dan bıraktı. İşte derslerde kız ezber vermek istiyor ama hoca almıyor onu hep en sona bırakıyor dönem sonu gelince de işte sen hiç bir ezber vermemişsin diyor bırakıyor. Şimdi bir meslek dersi hocasının bunu yapması bir öğrencinin hakkına girmesi doğru değil. Kız en son kalkıp hocaya size hakkımı helal etmiyorum demişti. Bir din hocasının bunu yapması bana garip geliyor saçma geliyor böyle olunca daha çok adaletli olmam gerektiğini düşünüyorum”.*

E1: *“Ayrıca daha çok dik durmayı yani güçlü olmayı öğretti. Yani şöyle bir güç dinime daha çok bağlıyım daha çok güçlüyüm. Allah'ıma dua ediyorum bana güç*

veriyor sabır veriyor şükrediyorum ve bu çerçeve içerisinde yaşamaya çalışıyorum. Daha çok biraz İslami yönden bir güç diyebiliriz”.

E2: “Karşı fikre saygı, doğruluk ve dürüstlük ve saygıdır.

E3: “Tabii ki ailemin veremediği yada eksik kaldığı değerleri burada öğreniyorum. Saygı mesela”.

E4: “Doğruluk ve dürüstlük kesinlikle ben önceden öyle değildim buraya geldikten sonra öyle oldum”.

E6: “Adalet, şöyle burada adaletli davranılıyor kim haklıysa ona göre muamele yapılır ve bir saygı sevgi çerçevesi kazandırıyor”.

E8: “Yani bende öne çıkarttığı değerler var mesela saygı, burada bende daha çok öne çıkmaya başladı. Bir de yani şöyle bir şey var bir saygınlık oluyor önder olarak görülüyorsun sonuçta bu da güçlü hissettiriyor”.

E9: “Saygılı olmak”.

E10: “Yani ben burada bir sürü değer sayabilirim kazandığım. Mesela çok daha dürüst birisi oldum buraya geldikten sonra. Ahlaki yönden gelişmem olduğunu düşünüyorum. Yani saygıda kazandım ve kesinlikle daha adaletli olmaya başladım ve bu zamanla daha da artıyor”.

a. Merhametli ve Hoşgörülü Olmak, İyilik Yapmak, Yardımlaşmak ve Sadaka Vermek

Katılımcılar, imam-hatipte merhametli olmayı, hoşgörülü olmayı, iyilik yapmayı, yardımlaşmayı ve sadaka vermeyi kazandıkları değerler olarak ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K2: “Aslında şuan sadaka kazandırmaya çalışıyorlar bana kumbaramız var öyle ona yardım etmek için başkalarına para topluyoruz yetimlere mesela”.

K3: “Yardımlaşmayı öne çıkarttı tabi bende her zaman olan bir şey ama burada herkes birbirine destek çıkıyor. Aynı şekilde hoşgörü, birlik ve beraberlik de öyle”.

K4: “Mesela şuan deprem için okulumuzda her Perşembe bir kermes yapılıyor aynı zamanda yardımseverlikte var. Sonra sınıflarda kumbaralar var o kumbaralarda aynı şekilde toplanan para depremzedelere gönderilecek bu hem yardımseverlik hem de iyilik anlamına geliyor benim için.

K5: “Merhamet, sadaka burada bende kazandım”.

K6: “Merhamet oluşuyor. Mesela arkadaşlarıma karşı çok merhametliyim ama aileme yaptıklarından dolayı öyle değilim. Mesela eski arkadaşlarım hep beni satardı onları affetmeye çalışırdım. Buradaki arkadaşlarım öyle değil onlar bana sürekli destek oluyor o yüzden onlara merhametliyim. Bir hata yaptıklarında görmezden gelebiliyorum bilerek yapmıyorlar sonuçta tabi bir yerde hoşgörü de olmuş oluyor olabilir. Sadaka da var. Sürekli sadaka vermeye çalışıyorum”.

K7: “Sadaka da burada gelişti. Ben böyle çok önemsemezdim ama burada sınıfça eskiden bir yetime bakıyorduk onun için para topluyorduk ve ona gönderiyorduk ama o bizi bilmiyordu biz onu bilmiyorduk ama şuan yok. Mesela bu diğer okullarda yok sanırsam ben hiç duymadım çünkü. Hatta bu projeler okullarda kabul edilmiyor. Benim diğer okullardan tanıştığım hocalar da var bir hocaya böyle bir projeden bahsetmiştim içinde benim de olduğum, acaba sizde mi yapsanız diye o kabul etmemişti biz böyle şeyler yapmıyoruz. Hani böyle bir proje yapsak dini bir şey yapmış gibi oluruz ve biz de anadolu bir okul olduğumuz için bizim böyle bir şey yapmamız uygun olmaz demişti. Tabii ki yardım toplanıyordu ama bir yetim dediğin zaman dini olduğu için sıcak bakmıyorlar adı sadaka olunca da aynı şekilde. Bize burada yetimlerle ilgili hadisler söyleniliyor onunla alakalı dersler yapılıyor insan sadaka vermek istiyor öyle olunca”.

K8: “İyilik bana kazandırdığı bir değer ama bunun dışında bana çok şey kattı. Hoşgörü, merhamet gerçekten imam-hatip bana çok şey kattı”.

K9: “Mesela 11 sınıfta tefsir hocamız Kur’an’ı anlatırken bir ayetten bahsetti, işte ayet biz kuranı indirdik size gibi bir şeyden bahsediyordu. Hoca sormuştu bize Kur’anı indiren Allah neden biz demiştir sizce diye biz bunu baya bir düşündük bulamadık. Sonra hocaya sorduk hoca demişti ki Allah insanlara örnek olsun diye ben dememiş biz demiş biz kimiz ki sürekli ben ben diye konuşuyoruz. Allah bile ben demezken, o zaman anlamıştım ego yâda gurur kibir yapmaman gerektiğini kendimi yüceltmemen gerektiğini, alçakgönüllü olmam gerektiğini. Benim öğrendiğim en önemli değer budur.

K10: “Güzel ahlak burada kazandığım bir şey. Merhametim de burada arttı aslında daha merhametli bir insan oldum. Bu okula geldiğimde çok değiştim bu okul beni çok etkiledi”.

E1: *“Birde sadaka ben pek iyilik yapmayı seven biri değildim burada daha çok yardım etmeye başladım”.*

E3: *“İyilik, hoşgörü de burada öğrendiğim değerler”.*

E4: *“İyilik yapmak burada kazandım”.*

E5: *“ Yardımlaşma da tabi burada öne çıkan bir değer bende”.*

E6: *“Sadaka yolda giderken dilencilere para veriyorum. Yardımseverlik mesela yaşlı teyzelere karşıdan karşıya geçerken yardım ediyorum, otobüse filan binerken eşyalarını koymaya yardım ediyorum, iyilik burada kazandım”.*

E7: *“Buraya geldikten sonra mesela merhamet duygum güçlendi. Önceden mesela bir şeye sinir oluyorum bir kişiye mesela onu dövesim geliyor ama ondan sonra tam böyle dövme noktasına geliyorum bırakıyorum hiç uğraşmıyorum tamam deyip geçiyorum”.*

E8: *“Yani şöyle çoğu değeri ailemden kazandığım için burada kazandığım çok fazla değer yok ama bende öne çıkarttığı değerler var mesela iyilik değeri burada bende daha çok öne çıkmaya başladı”.*

E9: *“İyilik ve merhamet kazandırdı”.*

E10: *“Tabi hoşgörü de var. Hoşgörü de kazanılması gereken önemli bir değer bence”*

b. Sabırlı Olmak, Namaz Kılmak, Ailevi Değerler

Katılımcılar, imam-hatipte sabırlı olmalı gerektiğini, namaz kılmayı ve ailevi değerleri kazandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K2: *“Sabır mesela ben şimdi sınıfın başkanım bana gerçekten sabır kazandırdı”.*

K4: *“Mesela sabır var. Her şey çok çabuk öğrenilemez mesela Arapça ben onu sabretmeden öğrenemem. Ben çok sabırsızımdır her şey olsun isterim bir hocam dedi ki bana, sabır sabır sabır dedi sabır çek ki öğren dedi bende sabır çektim öğrendim Allah razı olsun o hocamdan”.*

K5: “Aile değerleri de kazandırılmaya çalışılıyor ama o konuda arkadaş çevresi etkiliyor aile karşı tavır değişiyor olabilir karşı gelme bağırma gibi. Aile vazgeçilmez bir kavram ve temel yapı taşı yani onun için önemli”.

K6: “Sabır var. Mesela işte bir şeye sabretmem gerektiğini bunun mükâfatını Allah’ın öbür tarafta vereceğini düşünüyorum. Sabret sonu zaten selamettir. Allah sevdiği kulunun başına verir bana bu kadar veriyorsa benimde öbür taraftan çok şey olmamı istiyor. Sana bu dertleri verdi bu kadar günahlarımı azaltacağını düşünüyorum. Namaz kılmakta kazandırılıyor. Hepsini düzenli kılmasam da kılmak için çabalıyorum ama işte ailem zorla yaptırdığı için bazı şeyleri onu da bazen yapmak istemiyorum.

K7: “Sabır kesinlikle ben çok sabırlı bir insan değildim ama burada da sabrım çok çok gelişti diyebilirim. Mesela ben çok sabırsız bir insandım ama buraya gelince insanların bana söylediği sözler takmamazlık oluştu ve artık sabrım gelişti yani. Diğer okullarda okusaydım bu kadar olmazdı”.

K8: “Mesela sabır, ben aslında çok sabırsız bir insanım hiç sabrım yoktur ama ben imam-hatibe geldiğinden beri sabrım arttı. Yani artmasında tabi derslerin, öğretmenlerimin, arkadaşlarımın, etkisi olabilir. Sabırlı olmam gerektiğini öğrendim. Bir de sabırlı olmazsam kötü sonuçları olabilir diye düşünüyorum. Mesela bir arkadaşım ile tartışsam patlarım direk bu da kötü oluyor ama sabredip geçiyorum iyi sonuçları oluyor bu da burada oluştu yani. Mesela namaz kılmaya başladım önceden namaz kılmayı bilmiyordum öğrenmek istiyordum ama imam- hatip sayesinde buraya gelince öğrendim ve başladım”.

K9: “Namaz kılmak, daha öncesinde ben namaz kılmıyordum ama burada namazlarımı kılmaya çalışıyorum. Burası beni değiştirdi bana birçok şey kattı”.

E1: “Yani imam-hatipliliğin bana kattığı en büyük değerlerden biri sabır daha çok sabretmeyi öğretti. Aile değerleri İslami açıdan burada vurgulanıyor. Mesela peygamber efendimiz, cennet annelerin ayağı altındadır demiş. Bu da tabii ki burada bunu öğrendikten sonra etkili oluyor. Burada okuyanlar ailelerine daha çok saygılı oluyorlar bence çünkü inanmayanların ailelerine karşı nasıl davrandıklarını gördüm”.

E2: “Aile değerlerini de kazandırdı”.

E3: “Ayrıca sabır burada öğrendiğim bir değer”.

E4: “Sabır diyebilirim”.

E5: “ Yani dini bilgi öğretilmesi buraya özgü demiştim, namaz kılmak, abdest almak gibi şeyleri öğreniyoruz kazanıyoruz burada ”.

E6: “Buraya geldikten sonra sabrım da artmış olabilir eskisi gibi değilim kızdığım zaman boş ver deyip geçiyorum”.

E8: “Ailevi değerlerin öneminden de bahsediliyor tabi burada aile karşı topluma karşı saygılı olmak”.

c. Empati Yapmak, Özgür Olmak, Uyumlu Olmak, Sorgulamak ve Sorumluluk Sahibi Olmak

Katılımcılar, imam-hatipte empati yapmaya başladıklarını, özgür hissettiklerini, sorgulama yapmaya başladıklarını, sorumluluk ve uyumluluk kazandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin ifadeler şu şekildedir:

K1: “Empati bence. Uyumluluk, kendimi buraya ait hissediyorum buraya uyum sağladığımı düşünüyorum başka bir lisede kendimi oraya ait hissedemezdim herhâlde şuan buraya alışmışım uyumlu olmuşum yani herkesle artık aynı düşünceye sahibim hemen hemen öyle”.

K2: “Uyumluluk kesinlikle. Normal de hemen ortama alışan adapte olan birisi değilimdir ama buraya geldiğim ilk gün hemen uyum sağlamaya başladım. Senin özgürlüğün başkasının özgürlük alanına giresiye kadardır diye bir söz var. Mesela özgürlük benim için önemli evet çok çiğneyen var ve bu çok çiğneyenlerin üstüne benim o özgürlüğü tutmam gerekiyormuş gibi hissediyorum yani. Mesela ben tesettürümle özgürüm bu İslam’ın getirdiği bir özgürlük İslam çerçevesi altında özgürüm. Mesela 18 yaşına kadar ailemin çerçevesi altında özgürüm 18 yaşından sonra devlet çerçevesi altında özgürüm. Yani hep bir çerçeve altında özgürüm aslında. Okul içinde ailesinden baskı gören az demeyeyim çokta dememeyeyim ortalama arkadaşlar var. Kim bir yerden baskı görürse biraz daha özgürlüğe bağlanmak istiyor. Mesela ailesi oje sürmeyi yasak koymuş diyelim ama o ailesinden uzak kaldığında o ojeyi sürecektir ve onu özgürlüğü olarak adlandıracak.”.

K4: “Bir sorgulama var. Eğer ben buranın aracılığıyla sorgulamasaydım bu noktaya kadar gelemezdim belki sizinle bu şekilde konuşamazdım. Mesela Kur’an’ı Kerim bir kitap biz onu sorgulayarak öğreniyoruz. Sorgulamasak işte deriz ki peygamber efendimiz şurada doğdu, şu tarihte doğdu, şu tarihte öldü, tamam bitti ama biz bunu sorguluyoruz ki peygamberimizin hayatını daha kapsamlı öğreniyoruz. Diğer

okulda olsaydım sorgulamazdım bile bu değil genel anlamda da sorgulamazdım yani. Buraya geldim bi sorgulamaya başladım mesela biz neden yaşıyoruz şeydim ya önceden ben zaten ölüp gideceğim bu kadar. Sonra işte sorguladım tamam biz yaşıyoruz, Allah bizi yarattı bizi bir sınava dâhil etti diyorum eğer biz bu sınavı geçmezsek cehennemde yanabiliriz. Yani ben bunları sorguluyorum bir şeyleri sorguluyorum yani he şeyi sorguladığım için galiba böyle. Bilmiyorum bazı şeyleri fazla sorguluyorum. Buraya özgü dediğim değerleri de kazandırdı. Empatide buranın bana kazandırdığı değerlerden bir tanesi. Okulda da her hangi bir baskı yok aslında özgürlüğü de dâhil edebiliriz. İsteyen istediği şekilde giyiniyor yâda istediği dini yaşıyor”.

K5: “Genelde bu değerleri uygulamaya çalışıyorum zaten sorgulamayı da burada kazandım diyebilirim uyumluluk ve empati de öyle.

K6: “Uyumluluk var başka din dil ırk olsa da yine de iki tarafın da insan olduğunu ve anlaşabileceğini düşünüyorum öyle oluyor aslında”.

K7: “Sorgulama da var tabi zaten onu burada kazandım ve buradaki herkesin kazandığını buraya özgü olduğunu düşünüyorum”.

K10: “Uyumluluğu aynı şekilde burada kazandım diyebilirim. Sorgulama olabilir birde birçok şeyi burada sorgulamış olabilirim. Mesela insanların din hakkında görüşleri neden böyle, eskiden dinimiz kısa bir sürede yayılmış o zaman iyi bir din iken şuan neden gençler tarafından kötimseniyor yada hor görülüyor. Çok sorguluyorum yani bunları sonra diyorum acaba bütün okulları kapattırıp her yeri imam-hatip mi yaptırırsak diyorum. Yenilik de olabilir”.

E1: “Pek sorumlu bir insan değildim. Çok önem vermiyordum kafamın estiğini yapıyordum. Daha çok sorumluluk almaya başladım. Birde tabii ki sorgulama ben bunun imam-hatip öğrencilerinin hepsinde olduğunu düşünüyorum. Çünkü bir ortamdan başka bir ortama geçiyorsun ve sana İslam hakkında dersler veriyorlar ve hiç istemesen bile sorgulamaya soruşturmaya başlıyorsun ve onu daha çok kavraya bilesin yani neden burada olduğunu anlayabilirsin. Tabi uyumlulukta var”.

E2: “Sorumluluk, empati, fikir bakımından bir özgürlükte kazandırdı. Sorgulama da kazandırıyor”.

E3: “Uyumluluk, ayrıca buraya geldikten sonra sorumluluklarımın bilincine vardım her ne kadar bunu çok fazla uygulayamasam da farkına vardım ve uygulamaya çalışıyorum”.

E4: *“Uyumluluk ve sorgulamayı burada kazandım”.*

E5: *“Mesela ben daha önce pek çok projeye katıldım ve üzerime sorumluluk verdiler ve o sorumluluğu yerine getirme görevi bana sorumluluğun önemini gösterdi. Yani yada dini açıdan yapmam gerekeni söylediler bana mesela onu yapmam bana sorumluluk kazandırıyor yani”.*

E6: *“Uyumluluk var, hocalar empati yaptırmaya çalışıyor ara sıra. Mesela işte hoca diyor sen benim yerimde olsaydın burada sizle nasıl uğraşırdın diyor. Bize karşı çok açık sözlüler”.*

E7: *“Sorgulamam biraz daha arttı ortaokulda yoktu ama lisede artıyor”.*

E9: *“Empatiyi kazandırdı, bir diyalogda karşıdaki insanı daha iyi anlamak için onun yerine kendimi koymaya çalışıyorum ve sorumluluk, uyumluluk kazandırdı”.*

E10: *“Ya zaten sorgulama buraya gelen herkeste olması gerektiğini düşünüyorum. Sorgulama olmadan zaten bir kişi gelişemez burada. Çünkü burada öğreniyor ve he bu böyleymiş tamam deyip geçen bir çocuk zaten kendini geliştiremez. Tabii dinimizin de getirdiği sorumluluklar olduğu için burada sorumluluk sahibi olmayan biri en azından hiç yoktan bir sorumluluk sahibi oluyor. Yani bir Müslüman bir ateistle karşılaştığında aman olmak istemiyorsan olma dememeli. Çünkü Müslümansın senin de bir görevin sorumluluğun var dini anlatman gerekiyor ben imam-hatibe gelmeden önce böyle çok bir sorumluluğum yoktu ama imam-hatibe geldikten sonra bu sorumluluğu da kazanmış biri oldum”.*

d. Vatan-Millet Sevgisi, Gelenek ve Görenekler, Kültürel Değerler

Katılımcılar, imam-hatipte vatan-millet sevgisinin arttığını aynı zamanda dini olarak da önemli olduğunu, gelenek ve görenekleri, kültürel değerleri kazandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: *“Benim zaten ortaokulum da çok vatanseverdi benim vatanseverliğim orda oluştu burada da devam ediyor”.*

K2: *“Aslında benim tanıdığım herkeste vatan millet sevgisi var bende de var. Yani vatana millete hakaret ettirmezler ama tabi diğer arkadaşlar da var onları ele almadan konuşuyorum. Yani olanda var olmayanda var diyebilirim”.*

K4: “Mesela bayrağımız için vatanımız için birçok şehit verdik. Bu kişinin şehit düşmesi de şehit diye anılması da aslında dini olarak söyleniyor, dinen önemli olduğu için burada da o değer veriliyor. Kendimden örnek vereyim bugün ben bayrağıma dinime bu değerlere sahip çıkmazsam benden sonra gelecek hiç sahip çıkmaz onun için bu değerlere sahip çıkmalıyız”.

K6: “Milli kültürümüze ve değerlere de önem veriliyor ama çok fazla yabancı öğrenci olmaya başladığı için okulda biraz o azalmış olabilir. Ama vatanseverlik de oluşuyor. Bu kadar yabancı öğrenci olunca biraz daha vatanına önem veriyorsun.”.

K7: “Bence imam-hatipliler geleneksel şeylere daha çok önem veriyor mesela geleneksel sanat eserlerine karşı bir ilgi var aile değerleri de öyle. Mesela sergiler filan yapılıyor, ebru kursu, tezhip kursu var onları sergi yapıyorlar. Vatanseverlik değeri de ön planda tutuluyor sonuçta dinle de ilişkisi var. Sonuçta sen dinini seviyorsan ister istemez vatanını da seviyorsun tarihine de saygı duyuyorsun ama başka okullarda da var bu sevgi ama böyle dersler yok ve vatanını neden seviyorsun sorusuna pek cevap veremiyorlar ama burada dinle ilişkisi olduğu için kafamızda bir şey oluşuyor burada”.

E1: “Vatan millet sevgim vardı ama tabi buraya geldikten sonra daha da arttı. Kültürel değerlerimizden tarihi değerler de kazandırılıyor. Örneğin, eski yazarlarla ilgili edebiyat hocalarımız hem anlatıyor hem de etkinlikler yapıyor. Bu kültürel değerler de unutulmuyor yani”.

E2: “Edebi eserler ve inançlar, gelenek ve görenekler de kazandırılıyor.

E3: “Vatan-millet sevgisi tabii ki daha da artıyor”.

E6: “vatan-millet, sakarya ama bizim burada siyaset yapmak yasak. Vatan sevgisi ayrı bir şey ya okulda da var yani. Geleneksel kıyafetler mesela arada sarık filan giyiyoruz burada. Edebi eserler ve inançlar var. Eskiden gelen gelenek ve görenekler. Yani bize peygamber efendimizin hayatı anlatıyor eskiden gelen gelenek ve görenekleri”.

E7: “Yani vatan-millet sevgisini tarih hocalarımız gayet güzel anlatıyor, kazandırılmaya çalışılıyor. Ama sınıf düzeyine göre değişiyor tabi 9.sınıfta tam öğrenciler o konuda bilinçli olmuyor ama 12. sınıfta bir bilinçlenme daha fazla”.

E8: “Vatanseverlik sevgisi oluşuyor”.

E9: “Vatanseverlik kazanılıyor”.

E10: “Vatan-millet sevgisi tabii ki dinimizce de önemli ama buraya gelmeden önce öğrenilmesi gerektiğini düşünüyorum ben. Burada da ekstra öğreniliyor ama vatan sevgisi okul öncesinde bile verilmeli bence o yaştan itibaren çocuğun kalbinde olması lazım. Yoksa beyin göçüyle ilerde başka ülkelere gidebiliyor o ülkelere yardımcı oluyor bizim ülkemize yararı olmuyor”.

Öğrencilerin imam-hatipte kazandığı değerler aslında imam-hatipte öne çıkan değerleri de desteklemektedir. Birçok öğrencinin imam-hatipte öne çıkan değerler olarak bahsedilen değerleri kazandığı görülmektedir. Öğrencilere göre en yüksek kazanılan değerler arasında; empati, uyumluluk, sabır, sadaka, vatanseverlik, sabır, sorgulama, sorumluluk, saygı ve karşı fikre saygı vardır. En düşük değerler ise, özgürlük, yardımlaşma, güç ve liderlik, milli kültür ve değerler olmuştur. Erkek öğrenciler, vatanseverlik, saygı ve karşı fikre saygı değerlerinin üzerinde daha çok dururken, kız öğrenciler, sadaka ve özgürlük değerleri üzerinde durmaktadır. Ayrıca milli kültür, gelenek ve görenek, vatanseverlik gibi değerleri öğrenciler kazandıklarını söyleseler de imam-hatipte öne çıkan değerler olarak ifade etmemişlerdir.

4.8. İMAM-HATİP KİMLİĞİNİN DEĞERLERE ETKİSİ

İHL öğrencilerinin imam-hatip kimliğinin değerlere etkisine ait kategoriye oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8. İmam-Hatip Kimliğinin Değerlere Etkisi

Alt Kategoriler	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Dini Bakışın Etkisi	8	K1, K2, K4, K5, K7, E1, E7, E10
Farkındalık Oluşturma Etkisi	9	K3, K4, K8, K9, E2, E3, E5, E6, E8

a. Dini Bakışın Etkisi

İmam-hatip lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre imam-hatip kimliği, öğrencilerin değerlere karşı hem daha bilinçli olmasını sağlarken hem de değerlere bakışlarını olumlu yönde etkilemektedir. Öğrenciler, alınan dini bilginin değerlere bakışa etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: “Şimdi daha yeni geldim 9. sınıfım tam bir kimliğim oluşmamış olabilir ama ortama yeni gelmeme rağmen hemen uyum sağladım. Birde burada ki öğrenciler dünya

hayatıyla ahiret hayatını eşit tutuyorlar her ikisine de önem veriyorlar ama dışarı baktığımız da insanlar ya çok dünya hayatına önem veriyor yâda çok ahiret hayatına”.

K2: “Mesela diğer liselerde okuyan öğrenciye iki ders din kültürü dersi veriliyor ve o bu eğitimle sınırlı kalacak ve fazla ileriye gidemeyecek bu konuda çok amaçlı değerler düşünemeyecek. Mesela burada hem meslek dersi var hem diğer dersler var her öğretmenin kendine özgü değerleri var ahlakı var ve senin gözlemlene, analiz etme yeteneğin varsa hepsinden alabiliyorsun ama orda bir yerden eksik kalıyorsun. Bana etkisine gelince yani değerlere bakışımı değiştiriyor tabi değere bağlı bu biraz. Birde her ne kadar etkilenmem desende etkileniyorsun yanındaki arkadaşın bile seni etkiliyor. Mesela ben gerçekten hoşgörü ve sakinlik anlamında çok etkilendim bu kimliği kazanmadan önce buraya gelmeden önce öyle değildim”.

K4: “Merhamet mesela benim için çok önemli ben eskiden bu kadar merhametli değildim bu anlamda bu kimliğin buranın da buna etkisi var. Mesela peygamber efendimize yapılan onca şeye rağmen peygamber efendimiz, merhametli davranmış hani bizim ondan üstünlüğümüz yok merhametsiz davranacak halimiz yok. O bizim için dinimiz için örnek alınan birisi yaptığı çoğu şey de davranışta bizim için sünnet yani. Merhametli davranmış peygamber efendimiz ve bizim de merhametli davranmamız gerek en azından hani ya işte peygamber efendimizin alçak gönüllülüğünden kaynaklı, o davranmış biz davranmayalım olmaz. Mesela düz lisedekiler sorsanız bilmezler bunları hani böyle kah küh ederler falan ama buradan okuyup mezun olsak bile bir değer farkındayız”.

K5: “Yani herkes dinli imanlı ama işte imam-hatipliler burada daha fazla bilgi öğreniyor ya da işte kapıyor bir şeyler. Böyle merhamet konusunda Allah’ın yaptığı şeyleri veya peygamberin yaptığı şeyleri göz önünde bulundurarak böyle daha çok yapmaya hissetmeye başlıyor. Bu da tabi imam-hatipli olmanın yani o kimliğin etkisiyle oluyor. Ya da iyilik aynı şekilde mesela bakıyorsun bütün peygamberler hep iyilik yapmış böyle bir düşünüyorsun demek ki iyi bir şey bu yani bizimde yapmamız gerekiyor diye düşünüyorsun. Ya da adalet böyle sadece bir yönden değil de Allah’a karşı adalet gibi düşünüyorsun. Sorumluluk konusunda da mesela sadece ödevler dersler değil, namazın orucun da bir sorumluluk olduğunu görüyorsun”.

K7: “Mesela demin sadakadan bahsettik ya diğer okullarda da yardım toplanıyordur, iyilik yapılyordur ama bilinçsiz yapıyorlar onlara öğretilmiyor o

hadisler o ayetler hatta çıkartılması gereken dersler öğretilmiyor, sadece para topluyorlar. Ama burada biz sadece para vermiyoruz onunla ilgili araştırma yapıyoruz bunun önemini öğretiyorlar. Aslında değerlerin önemini öğrettikleri için biz daha iyi bakıyoruz daha pozitif bakıyoruz ve burada imam hatipte o değerler yaşatılmaya çalışılıyor ve sadece öğretilmiyor aynı zamanda o değerlerin önemini kanıtlamaya vurgulamaya çalışılıyor tüm değerler için böyle olduğunu düşünüyorum. Mesela sorumluluk, başka okulda da kazanılabilir ama burada dini anlamda da sorumlulukların olduğu için farklı yerlerden de sana bu sorumluluk kazandırılmaya çalışılıyor ama diğer okullarda sadece derslerden kazanılabilir”.

E1: “İmam- hatipli kimliğinde değerlere şu açıdan bakıyoruz daha çok İslami açıdan bakıyoruz. Mesela şu değer şunu yapmak sevaptır sünnettir gibi daha çok açıdan farklılık oluyor. Yani bu imam-hatiplilik kimliği ile baktığımızda şu değer sünnet peygamber efendimiz yapmış bunu yaparsam işte ben daha çok sevap kazanırım açısından bir farklılık var”.

E7: “Mesela imam-hatipli olarak merhamet, imam-hatip bilginle işte sevap günah filan o tür şeylerle atıyorum mesela, bir tane karga var ona taş atacaksın bi düşünürsün günah dersin filan. Öbür türlü imam-hatibe hiç gitmemiş bir insan bilmiyordur bunu, atar taşı geçer ama öbürü yani imam-hatipli olan düşünür günah der, ondan sonra gelip karşıma çıkabilir başka zaman da deyip o tür şeyleri düşünebilir”.

E10: “Mesela dini olarak bir sorumluluğum artıyor. Mesela aile değerlerine daha fazla önem vermeye başlıyorsunuz gibi. Özellikleri olarak tabii ki farklılıkları var mesela normal bir insan namaz kılmıyorken imam-hatip okuyan namaza gittiği zaman bir sorumluluk kazanıyor. Ya da bir Kur'an okuduğu zaman Kur'an'da geçen şeyleri öğrenince değerler olarak, mesela sevgiyi orada öğreniyor ya da sabrı. Mesela peygamber efendimizin ne kadar merhametli olduğunu öğrenip ona özene bilir ya da peygamberimizi örnek alıp başkalarına da örnek olmaya çalışabilir”.

İmam-hatipli kimliğinin oluşumunda dini bilgi ve ortam önemli etkenlerden birisidir. Öğrencilerin bu bilgi ve ortamla oluşan kimlikleri, değerleri içselleştirmesinde büyük öneme sahiptir. Çünkü öğrenciler temele dini bakışı koyarak, değerleri yaşam içerisine dâhil etmektedir. Dolayısıyla imam-hatipli olmak yâda imam-hatipli kimliğine sahip olmak, değerlere bakışı olumlu ve işlevsel olarak etkilemektedir.

b. Farkındalık Oluşturma Etkisi

İmam-hatip lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre, imam-hatip kimliği değerlere bakışta farkındalık oluşturmaktadır. Öğrencilere göre imam-hatipli olmak, değerlere farklı bir gözle bakmaya ve daha iyi anlayıp uygulamaya olanak sağlamaktadır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K3: *İmam-hatip kimliği isteyerek gelenlerde değerler hem olumlu hem de olumsuz olarak ikiye ayrılıyor bence. Olumsuz olanları gördükçe onlar da olumsuzu kayabiliyor isteyerek gelenler bile ama bazıları gördükçe, farkına vardıkça, olumluya kayıyor hani bu yüzden bu şekilde.*

K4: *“Mesela neden hayatta olduğumuzun en ufak şeyine kadar farkındayız ama düz liseden mezun olsak hiçbir şey olmaz büyük ihtimalle benim düşüncem bu. Düz liseden mezun olsak öyle oturup duracağız ama bu hani buradan mezun olunca düşüncemiz şu olur; büyük ihtimalle hani derler ya keşke anadoluyu okumasaydım iş bulurdum derler mesela örnek veriyorum ama biz burada diyoruz ki vakti zamanı var ki biz iş bulacağız sonuçta. Biz bunu düşünebiliriz ama büyük ihtimalle anadolu lisesindekiler bunu düşünemez diye düşünüyorum. Çünkü benim çoğu anadolu ya giden arkadaşım da aynı böyle yani örnek verdiğim gibi”.*

K8: *“Mesela dürüstlük değerine, merhamete, hoşgörüye birçok değere bakışını etkiliyor farkına varıyorsun sende uygulamaya çalışıyorsun”.*

K9: *“Mesela biz arkadaşım ile sürekli sohbet ediyoruz. Mesela kapalı açık konusu ben insanları kıyafetine göre değerlendirmiyorum. Kıyafete göre değerlendirmemek çok önemli. Çünkü benim çok arkadaşım vardı saçı açık olsa da namaz kılan çok arkadaşım vardı. Yani imam-hatipli olmak bakışını değiştiriyor etkiliyor. Mesela ya da bu kimlik yardımseverliğimi daha çok ön plana çıkarttı etkiledi eskiden de yardımseverdim ama burası sayesinde daha da çok arttı. Tesettür bilincim değişti. Ne biliyim böyle dar kıyafetlerden geniş bol kıyafetlere geçiş yaptım. Bir de güvenilir olmak ben bundan önce söylediğim sözlere dikkat etmezdim verdiğim sözleri tutmazdım ne olacak ya derdim ama imam-hatipli olduktan sonra bu değişti söylediğim sözlere dikkat ediyorum verdiğim sözlere ve artık çevremdekilerde bana güveniyor bu konuda belki dürüstlükte olabilir bunun içine girebilir. Çünkü mümin sözünü tutmalı ya bu da çok önemli bende bunu değiştirdi. Sözünde durmak gerçekten çok önemli bu insanların bana karşı olan bakış açısını değiştirdi. Mesela geçen bir arkadaşımın*

arkadaşıma benle ilgili ya tamam o söylüyorsa tamamdır o doğru söyler dediğini duydum bunu duymak beni mutlu etti”.

E2: “Değerlere bakışımı olumlu bir şekilde etkiledi. İmam-hatipli olmak beni olgunlaştırdığı için değerleri de daha çok anlamlı hale getirdi”.

E3: “Mesela buraya gelmeden bu kimliği kazanmadan önce başkalarının davranışlarını pek önemsemezdim ama buraya geldikten sonra önemsemeye başladım. Yani burada bir şeyleri öğrenince kendin yapmaya başlıyorsun yani uyguluyorsun başkası yapmayınca garipsiyor insan”.

E5: “ Tabi imam-hatipli olmak o kimliği taşımak birçok şeye etki ediyor. Mesela kendimize söylenmesini istemediğimiz bir şeyi başkalarına da söylemiyoruz. Bazı kişiler buna dikkat etmiyor genel olarak. Bundan pek emin değilim ama imam-hatipliler buna biraz daha dikkat ediyor gibi”.

E6: “Mesela yine teyzeden örnek vereyim bankamatikten para çekti gidiyor baktım birisi gasp edecek teyzeyi hemen koluna girdim, gel teyze ben sana eşlik edeyim dedim. Ondan sonra yani nasıl deyim ya imam hatiplilik içimizde aşırı yardımseverlik oluşturuyor, biraz daha farklı baktırıyor değerlere”.

E8: “İmam-hatip kimliği değerlere iyi yönden bakmamı sağlıyor. Mesela dürüst olmam, saygılı olmam iyilik yapan birisi olmam gerektiğinin farkına varıyorum”.

Öğrencilerin görüşlerinden hareketle, imam-hatipli olmak, değerlere olan bakış açısını daha anlamlı ve farklı hale getirmektedir. Öğrenciler, kazanılan bu kimlikle değerleri benimseyerek, uygulamaya çalışmaktadır.

4.9. BİR İMAM-HATİPLİDE OLMASI GEREKEN DEĞERLER

İHL öğrencilerine göre imam-hatip öğrencilerinde olan veya olması gereken değerlere ait kategoriye oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilere Göre Bir İmam-Hatiplide Olan veya Olması Gereken Değerler

Alt Kategoriler	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Edepli/Ahlaklı, Hal ve Hareketleri Düzgün olmak	8	K5, K8, K9, K10, E4, E6, E7, E10
Saygılı, Sevgili, Dürüst, Merhametli, Hoşgörülü ve Sorumluluklarının Bilincinde Olmak	11	K1, K2, K4, K5, K6, K10, E1, E2, E3, E8, E9

a. Edepli/Ahlaklı, Hal ve Hareketleri Düzgün Olmak

İmam-hatip lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre, bir imam-hatiplinin edepli, ahlaklı olması gerekmektedir. Hal ve hareketlerinde de düzgün ve dikkatli olması önemlidir. Katılımcılar, imam hatiplilerin çevresine ve insanlara karşı bu şekilde hareket etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K5: *“Hani insanların tavrı ve hareketleri gerçekten etkili olabiliyor. Mesela gördüğünüz bir kişiyi gülümsemesinde davranışında ya acaba bu imam-hatipli mi? diye düşünebiliyorsunuz. Yani hal ve hareketi ile öne çıkar, olması gereken o dur”.*

K8: *“Edepli olması, hal ve hareketleri, oturuşu, kalkışı, saygılı olması bir imam-hatip öğrencisinde vardır yoksa da olmalıdır”.*

K9: *“Bir imam-hatipli elinden ve dilinden zarar gelmeyecek birisi olması gerek, söylediği sözden ne biliyim yâda yanlış bir hareketi olmaması gerekir”.*

K10: *“Burada okuyan mesela bir ortam da oturduğunda senin imam-hatipte olduğunu göstermen gerekir hal ve hareketlerin ile bununla öne çıkmalı diye düşünüyorum”.*

E4: *“Davranışları hareketleri kişinin, imam-hatipli olduğunu belli eder yada etmeli”.*

E6: *“Ahlak çerçevesi bir imam-hatip öğrencisinde olması gerekir”.*

E7: *“Dini değerleri ve ahlaki değerleri vardır. Yani daha çok dini ve vatanseverlik değerlerini bir imam-hatipli de baskın olarak görebiliriz”.*

E10: *“Bir imam-hatiplinin yolda yürüyüş tarzı bile ahlakidir. Kimisi var böyle elini kolunu sallar serseri gibidir kimisi vardır düzgündür sağına soluna bakmaz sadece yolundadır yani”.*

a. Saygılı, Sevgili, Dürüst, Merhametli, Hoşgörülü ve Sorumluluklarının Bilincinde Olmak

İmam-hatip lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre, öncelikle bir imam-hatip öğrencisinde hoşgörü ve merhamet ön planda olması gerekmektedir. Bununla birlikte bir imam-hatip öğrencisi saygılı, sevgili, dürüst ve sorumluluklarının farkında olması

gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: “Bence şey nasıl desem bence hoşgörü merhamet vatanseverlik, iyilik doğruluk dürüstlük değerleri olmalı bir imam-hatip öğrencisinde. Çünkü mesela yalan söylemek günahdır. Bu değeri din içerisinde öğreniyoruz ve uygulamamız gerek”.

K2: “Merhametli olmalıdır. İslam merhamet dinidir sen imam-hatipte İslam üzerine eğitim alıyorsan merhametli olman gerekiyor. Aynı zaman da İslam iyilik hoşgörü dinidir iyilik yapman gerekiyor, hoşgörülü olman gerekiyor. Ve bütün değerler olmasa da çoğunu kapsaması gerekiyor. Buradan çıkanın böyle olması gerekiyor ve böyle çıkması da gerekiyor yani”.

K4: “Bir imam-hatip öğrencisinde saygı, merhamet, dostluk, dışarıya karşı bir önyargısı olmaması gerek hoşgörülü olmalı. Mesela benim burada okuyan bir hafız arkadaşım var açık insanlara karşı birazcık önyargılı davranıyor. Yani belki o açık olan insanlar zamanı geldiğinde kendi isteğiyle kapanacak bunu bilemeyiz bu şekilde önyargı olmak doğru değil. Mesela bende açtım ama sonradan öğrendikten sonra bir şeyleri kendim kapandım”.

K5: “Ama bir imam-hatip öğrencisinde öne çıkan hoşgörü, merhamet ve uyumluluktur”.

K6: “Merhamet ve saygı olması gerek öncelikle diye düşünüyorum. Çünkü bir insan dinine bağlıysa dinine saygısı varsa Allah'ın yarattıklarına da güzel bir saygısı olur diye düşünüyorum veya merhameti. İyilik aynı şekilde. Allah bize veriyorsa bizde başkalarına vermeliyiz dağıtmalıyız tabi bu biraz sadakaya da giriyor. Sevgi olabileceğini düşünüyorum. Yani Allah bir kulunu yarattıysa bizde onu sevmeliyiz yani Allah yarattığı için sevmemiz gerektiği bilincinde olmalıyız”.

K10: “Etrafına karşı saygılı, sevgili ve hoşgörülü olması gerektiğini düşünüyorum”.

E1: “Saygı sevgi hoşgörü gibi değerler imam-hatip öğrencisini daha çok ön planda tutar. İmam hatip öğrencilerinde iyilik, merhamet, sadaka ön planda olmalıdır. Yine ayrıca saygı sevgi olması gerekir”.

E2: “Burada empati merhamet, sorumluluk kazanılıyor. Mesela 5 vakit namaz bir sorumluluktur. Empati merhamet sorumluluk hem öne çıkan değerler hem de aslında olması gereken değerlerdir”.

E3: “Saygı, sevgi, hoşgörü, sadaka, iyilik, sorumluluklar öne çıkartır ve olmalıdır”. saygısı sevgisi dürüstlüğü vardır bir imam hatip öğrencisinin ve bunlar onu öne çıkartır.

E8: “Saygısı sevgisi dürüstlüğü vardır bir imam-hatip öğrencisinin ve olmalıdır da”.

E9: “Dürüst olmalı, saygılı olmalı sorumluluklarını bilmeli bir imam-hatip öğrencisi”.

Öğrenciler bir imam-hatip öğrencisinin nasıl olması gerektiğini söylerken aslında bir “imam-hatipli” tasviri de yapmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin bu görüşleri imam-hatiplilik kimliğini de desteklemektedir. Bulundukları ortamlarda ve çevrelerde kendilerinin davranışlarının, tavırlarının ve değerlerinin farklı olması gerektiği vurgusunu da yapmaktadırlar. Öğrenciler hem okul ortamını ve öğretmenlerini hem de toplumun istediği ve tanımladığı imam-hatipli tablosunu tarif etmişlerdir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

İmam-hatip okulları, eğitim sistemi içerisindeki hem dini eğitim modeli olarak özgün bir kurum hem de oluşturduğu bu dini eğitim modeli ile sürekli tartışmaların odağında olan bir okuldur. Dolayısıyla; yetiştirdiği öğrenciler, dini müfredatı, kazandırdığı değerler, misyonu, mezunları ve halkın bu okullardan beklentileri gibi birçok açıdan ele alınan bir kurumdur. Ayrıca politik alanın bir malzemesi haline gelmesi ve sürekli müdahalelere maruz kalması da bir diğer tartışma nedenidir. Çünkü yapılan bu müdahaleler, bazı dönemlerde okulların eğitim politikasını olumsuz etkilerken bazı dönemlerde de olumlu etkilere sebep olmuştur, ancak sürekli bu müdahalelere maruz kalmasından dolayı okulların eğitim modeli net bir zemine oturtulamamıştır. Özellikle katsayı uygulaması ile imam-hatip okulları gözden düşürülmüş ve nitelikli eğitim yapısında da bozulmalara sebep olmuştur. Çok fazla muhafazakâr olan aileler bile bu uygulama ile çocuklarını bu okullara göndermemiştir. Öğrenciler de üniversitede istedikleri alanı seçemeyeceği ve okuyamayacağı için bu okullara gitmekten vazgeçmiştir. 2012 yılında katsayı uygulamasının kaldırılması ile bu okullara olan ilgi tekrar artmıştır. Ayrıca mevcut iktidarın dini eğitime önem vermesiyle birlikte okul ve öğrenci sayısının artması yine bu okulların niteliklerinin tartışılmasına sebebiyet oluşturmıştır. Bu bağlamda hem toplumsal boyutu hem de siyasal boyutu bu kadar etkileyen ve hala üzerinde tartışılan bu okulların kimliğinin nasıl oluştuğu, kendine özgü oluşturduğu değerlerin neler olduğu, öğrencilerin bu kimlik ve değerlerden nasıl etkilendiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular, bu bölümde değerlendirilmiştir. Öğrencilerin görüşleri neticesinde elde edilen bulgular; imam-hatiplilik duygusu, imam-hatiplilik kimliği, imam-hatiplilere bakış, imam-hatibe özgü değerler, öğrencilerin imam-hatipte kazandığı değerler, imam-hatip kimliğinin değerlere bakışa etkisi, bir imam-hatiplide olması gereken değerler başlıkları altında temalara ayrılmıştır. Öğrencilerin görüşleri doğrultusunda oluşturulan bu temalar ve bulgular, araştırmacının yorum ve görüşleri de eklenerek değerlendirilmeye çalışılacaktır. Araştırmada ulaşılan sonuçlar şu şekilde özetlenmiştir:

Araştırmaya katılan öğrencilere göre imam-hatipli olmak, öğrenciler için hem olumlu hem de olumsuz etkilere neden olmaktadır. Olumlu olarak öğrencilerin öne sürdüğü temel görüş, okul atmosferinin öğrenciler için samimi bir ortam olmasıdır. Öğrenciler okul içerisinde hem akranları ile hem de öğretmenleri ile huzurlu ve güvenli

bir bağ oluşturmaktadır. Öğretmenlerin tutum ve davranışları öğrenciler ile ilgilenmeleri, öğrencilerin birbiri ile olan ilişkilerindeki samimiyet olumlu etkiler oluşturmaktadır. Bundan dolayı öğrenciler okullarından memnun olduğunu ve dini anlamda kendilerini geliştirdikleri için Allah'la olan ilişkilerinin güçlendiğini, edinilen dini bilgiler sayesinde diğer lise öğrencilerine göre daha bilinçli olduklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin böyle olumlu ve güvenli bir ortam içerisinde olması kimliklerinin oluşmasında pozitif bir etkiye de sahiptir. Terlemez'in (2019: 98) yaptığı çalışma bu verileri desteklemektedir. Öğrenciler, imam-hatip okullarında samimi bir ortam olduğunu ve bundan dolayı bu okulları tercih ettiklerini dile getirmişlerdir. Öğrenciler kendilerini rahat hissetmesi sebebiyle okulda huzurlu bir ortam olduğu ve öğrencilerin öğretmenleri ile rahat ilişki kurabilmeleri, dini referans noktasında amaç birliğinin oluşması, kendi zihniyetlerine ait öğrencilerin olması sonucunda okullarda diğer liseler gibi bir gruplaşmanın bu tür ögeler ile engellemesi, samimi bir ortam oluşturmuştur. Çakır, Bozan ve Talu tarafından TESEV için 2004'te yapılan bir araştırmada, öğrenciler imam-hatip lisesinden memnun olduklarını, rahatça başörtüsü takabildiklerini, normal eğitimle beraber din eğitimi alabildiklerini, iyi arkadaşlık ilişkileri kurabildiklerini, öğretmen ve öğrenciler arasında dostane bir ilişkinin olduğu, aile ortamı havasının olduğunu dile getirmişlerdir. Yine Aşlamacı tarafından, 2017'de yapılan bir çalışmada öğrencilerin, okul ortamından, idarecilerden ve öğretmenlerden olumlu etkilendikleri, okul ortamında güvende hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin çoğunluğu imam-hatipli olmanın olumlu yanlarından ve etkilerinden bahsederken 7 öğrenci olumsuz olan yönlerinin olduğunu dile getirmiştir. Öğrencilere göre, dini müfredatın yoğun olması daha çok ders çalışmayı gerekli kılmakta, özellikle üniversite sınavına hazırlanmak için diğer lise türlerine göre daha fazla çalışmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bununla beraber bazı öğrenci ve öğretmen davranışlarının olumsuz etkiler oluşturduğu ve toplum tarafından kötü bakış açılarının öğrencileri olumsuz etkilediği görülmektedir. Genel olarak öğrenciler imam-hatipli olmaktan olumlu etkilenmekle birlikte, imam-hatipte okumaktan mutlu ve memnun olmaktadır. Az sayıda da olsa özellikle erkek öğrenciler, okuldan veya derslerden memnun olsalar da bu okulda okumak istemediklerini, meslek lisesinde okuyup meslek edinmek istediklerini dile getirmişlerdir. Bu öğrenciler, dini bir meslek düşünmediklerini, aile isteği ile geldiklerini kendilerinin başka meslekler seçtiklerini bu yüzden imkânları olsa okul değiştireceklerini de ifade etmişlerdir.

Öğrencilere toplum içerisinde nasıl bakış açıları ile karşılaştığı sorulduğunda, bulgulara öğrenciler, yetişkin ortamlarında hem iyi hem de kötü bakışlarla karşılaştıklarının üzerinde durmuşlardır. İyi bakış açıları fazla olsa da kötü ve farklı bakış açıları da az değildir. İyi bakış açıları öğrencileri mutlu etmekte ve okumaya teşvik etmektedir. Kötü bakış açıları, öğrencileri üzmekle beraber imam-hatip kimliğine ve değerlerine daha çok sahip çıkmaya sevk etmektedir. Akran ortamlarında ise özellikle kız öğrenciler akranlarının imam-hatibe karşı daha önyargılı ve olumsuz düşüncelere sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Türkiye İmam Hatip Vakfı'nın imam hatiplilik algısı üzerine yaptığı araştırma bu bulguları desteklemektedir. İmam Hatip Okulları'nın yetiştirdiği öğrenciler toplumun genelinde olumlu bir imaja veya algıya sahiptir (Özensel vd., 2012). Öğrenciler olumlu bakış açıları ile daha fazla karşılaşsa da olumsuz bakış açılarından etkilenmektedir. Dolayısıyla öğrenciler bu kötü bakış açıları ve önyargılı tavırlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Bulgulara öğrenciler imam-hatipli olmanın farklılık ve ayrıcalıklı bir duygu oluşturduğunu ve bunu oluşturan temel etmenin edinilen dini bilgiler olduğunu esas almışlardır. Öğrencilerin dini bilgi ile öne çıkması, toplum içerisinde ve diğer liselerden olan arkadaş ortamlarında ayrıcalıklı hissetmeleri aynı zamanda kimliği oluşturan önemli etmenlerden bir tanesi olmuştur. Bu bağlamda dini bilgi ile ayrıcalıklı hissetme duygusu öğrencileri diğer insanlardan ayırmaya/ayrıştırmaya yol açmaktadır. Bu ayrıştırmayı ve kimlik oluşumunu destekleyen diğer bir etmen ise okul ortamı ve meslek dersi hocalarının öğrencilere sürekli olarak imam-hatipli oldukları vurgusunu yapmalarıdır. “Siz imam-hatiplisiniz”, “imam-hatip öğrencisi daha ahlaklı olmalı”, “imam-hatip öğrencisi şöyle olmalı” gibi yapılan vurgular; öğrencilerde farklı olmaları gerektiği, diğer liselerdekiler gibi davranmamaları gerektiği, daha oturaklı ve daha ağırbaşlı olmaları gerektiği düşüncesini oluşturmaktadır. Dini bilgi ve okul ortamı ile içselleştirilen kimlik, öğrencilere göre en çok dışarıdaki insanların onlara karşı olan bakış açısı ile desteklenmekte ve ön plana çıkmaktadır. Çevresel olarak iyi bakış açıları da, kötü bakış açıları da bu kimliğin oluşmasında etkili olmaktadır. Olumlu bakan muhafazakar kesimde, öğrencilerin İslam'ı daha iyi ve dikkatli yaşamaları gerektiği düşüncesi hâkimdir. Böyle bir düşünce öğrencilere ayrı bir sorumluluk vermekle birlikte, farklı olmaları gerektiği vurgusu da taşımaktadır. Aynı şekilde laik kesim tarafından da öğrencilere karşı bir dışlama ve yapılan hatada damgalama yapılması, öğrencilerin daha dikkatli olması gerektiği, tek bir hatanın bütün imam-hatip

öğrencilerine yüklenmesi, içeride bizlik duygusunu güçlendirmektedir. Ayrıca öğrencilere göre, tarihsel ve politik süreçler de etkileyen faktörler arasındadır. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar elde edilen bulguları desteklemektedir.

Arslan'ın (2013: 49) ilgili makalesinde, “imam-hatiplilik ayrıcalıktır” diye ifade edilen imam-hatiplilik duygusu aslında bu okulların arka planındaki yoğun kimlikle alakalıdır. Şüphesiz bu kimlik, içi boş bir kimlik değildir. İleri gelen kişiler ve öğretmenler tarafından sürekli işlenen ve içi doldurulan “yoğun” bir kimlik duygusuna işaret etmek gerekir. Genç, İHL'ye girerken aslında bu oluşturulan üst kimlikle mecz olmakta, üst kimlikle yeni bir kimliği edinme sürecine girmekte ve onunla özdeşleşmektedir." Terlemez'in (2019: 101-102) ilgili çalışmasında, öğrenciler, biz duygusunun altını çizmişlerdir. Aynı görüşten ve aileden gelenler kişilerle aynı çatı altında bulunmaları sebebiyle imam-hatip lisesine ait bir ruhun oluştuğu, sıcak ve samimi ortamda diğer imam-hatip liselerini de kendi okulları gibi değerlendirmişlerdir. Ayrıca büyük bir aile olduklarını ve bireysel yapılan her şeyin imam-hatiple ilgili olumlu ve olumsuz bir algıya yol açacağını, bununla birlikte biz duygusu ile hareket ettikleri ortaya konulmuştur. Macit'in (2014: 380) ilgili makalesinde, “imam-hatiplilik” şu ya da bu şekilde “imam-hatipli” olmayandan bir ayrış(tır)ma; bizlik benzerlik temsildir. Herhangi bir durumda veya ortamda “ben imam-hatipliyim” demek ya da kendini “imam-hatipli” diye tanımlamak veya değerlendirmek diğer imam-hatiplilerle benzerlik, imam-hatipli olmayandan veya “öteki”nden en azından bilişsel ve söylem düzeyinde farklılık taşımaktadır. İmam-hatip kimliği aynı zamanda yaşanan sosyo-politik süreçlerle birlikte kolektif bir kimlik haline gelmiştir. İmam-hatipliliğin ortak bir tarihi hafızası olması, yaşanan mağduriyetler, bizlik ve benzerlik duygusunu güçlendirirken kolektif kimliği de ortaya çıkartmıştır.

Türköz'ün (2021: 1211) ilgili makalesinde, imam-hatipli kimliğinin insanların zihinlerinde hangi algılara yol açtığı tarihsel süreçte siyasal gelişmelere paralel olarak olumlu veya olumsuz anlamda değişebilmektedir. Toplumun genelinde imam-hatipli kimliği olumlu bir imaja sahip olsa da bazı kesimlerin, zaman zaman ideolojik yaklaşımlarından dolayı kamuoyunda ve sosyal medyada tartışma konusu yapılabilmektedir. Ayrıca imam-hatip kimliğinin başat özellikleri ise “ahlaklı, edepi, saygılı, dindar ve ağırbaşlı” olarak sıralanmıştır. Yaptığımız bu çalışmada öğrencilere bir “imam-hatipli”de olması gereken değerler sorulduğunda öğrenciler aynı zamanda Türköz'ün bu sıralamasıyla örtüşen bir kimlik tarif etmişlerdir. Öğrencilere göre imam-

hاتیpli, edepli, ahlaklı, hal ve hareketleri düzgün olan, saygılı, sevgili, hoşgörölü, dürüst ve sorumlulukların bilincinde olmalıdır.

Öğrenciler, imam-hatıpte öne çıkan dini, ahlakı ve sosyal değerler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dini değerlerin en başında hoşgörölü olmak, merhamet ve sabır gelmektedir. Yine sadaka vermek, iyilik yapmak, dini bilgiler edinmek, namaz kılmak ve aile değerleri öğrencilerin üzerinde durduğu değerler olmuştur. Ahlakı/sosyal değerlerde öğrenciler öncelikle, sorumluluk sahibi olmak, çalışkan olmak, empati yapmak, uyum içerisinde olmak, dürüst olmak, saygılı ve sevgili olma üzerinde durmuştur. Yine karşı fikre saygı, sorgulama, yardımlaşma, özgünlük, yenilik, özgürlük adaletli olmak diğer ifade ettiğı değerler olmuştur. Öğrenciler bu değerlerin bütün imam-hatip okullarında var olduğunu ve çoğı imam-hatip öğrencisinin bu değerlere sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin ileri sürdüğü bu değerlerin imam-hatıpte öne çıkıp çıkmadığını anlamak için öğrencilere ayrıca bireysel olarak kazandıkları değerler sorulmuştur. Bireysel olarak kazanılan değerlerde elde edilen veriler bu değerleri desteklemektedir. Öğrencilerin en çok kazandığı değerler; sabırlı olmak, uyumlu olmak, sorumluluk sahibi olmak, sorgulamak, sadaka vermek, empati yapmak, iyilik yapmak, namaz kılmak, saygı ve karşı fikre saygılı olmaktır. Öğrenciler, edinilen dini bilginin onları sorumluluk sahibi yaptığını, sabırlı olmaları gerektiğini öğrettiğı, sorgulama yapabilmeyi öğrettiğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler milli ve manevi değerler kazandıklarını ve bunların en başında vatan-millet sevgisi olduğunu dile getirirse de bu değerleri imam-hatıpte öne çıkan değerler olarak belirtmemişlerdir. Ayrıca erkek öğrenciler saygı, karşı fikre saygı vatanseverlik değerleri üzerinde daha fazla dururken; kız öğrenciler sadaka ve özgürlük değeri üzerinde durmuştur. Daha fazla dini bilgi öğrenmek, öğrencileri daha çok bilinçlendirdiğı için öğrenciler, kazanılan değerleri dini boyutuyla ele alıp içselleştirdiğı sonucuna ulaşılmıştır. Böylece birine yardım etmek, sadaka vermek, saygılı olmak öğrencilere göre aynı zamanda dinin gerektirdiğı davranışlardandır. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar bu bulguları desteklemektedir.

Özensel, Akın ve Aydemir tarafından (2012: 13-14) yapılan bir çalışmada, imam-hatip öğrencilerinin, topluma uyum sağlayan, milli ve manevi değerlere sahip olan, gelenek ve göreneklerine bağılı, toplumda itibar sahibi olan, vatansever olan, kibar olan, anne ve babaya saygılı olan, kendinden farklı hayat tarzı olanlara saygı duyan, başkalarının haklarına saygılı olan, çalışkan, yardımsever ve sorumluluk değerleri

olduğu ortaya koyulmuştur. Bizim çalışmamızda bu değerlerin bazıları yüksek çıksa da gelenek ve görenekler, itibar sahibi olmak, kibar olmak daha düşüktür. Yine Aydemir ve Özensel tarafından (2012: 98-103) yapılan araştırmada, sorumluluk sahibi olmak, dostluk/arkadaşlık değeri, saygılı olmak, barışçıl olmak, dürüst olmak, hoşgörülü olmak değerleri imam-hatip öğrencilerinde olan değerler olarak ortaya konulmuştur. Bizim çalışmamızda öğrenciler aynı değerler üzerinde durmuştur ama dostluk/arkadaşlık ve barışçıl olma değeri üzerinde durulmamıştır.

Baltacı (2019: 126) tarafından yapılan bir çalışmada, öğrencilerin en çok attettiği değer hazcılık ve güç/üstünlük olmuştur. En az önem gösterdikleri değerler, hoşgörü, karşı fikre saygı, diğerlerine karşı sabırlı davranmak, iyilikseverlik, yardımseverlik, dürüst olma, sadık olma, sorumluluk sahibi olma, olgun sevgi, manevi anlamlı bir hayat olmuştur. Bu doğrultuda bizim çalışmamız ile ciddi noktada ayrılan değerler mevcuttur. Öğrenciler, hazcılık değerinden hiç bahsetmemekle birlikte güçlü olmayı dini anlamda bilgi sahibi olmaktan kaynaklı olduğunu ifade etmişlerdir. Hoşgörü, karşı fikre saygı, sabırlı olmak, sorumluluk sahibi olmak, iyilik yapmak ve yardımsever olmak yüksek çıkan değerler arasındadır. Bununla beraber öğrenciler sevgi kazandıklarını ve dine, Allah'a daha yakın olduklarını, manevi olarak güçlendiklerini ifade etmişlerdir. Emen, Polat ve Küçüksüleymanoğlu (2019: 14) tarafından yapılan çalışmada, sürekli gelişim, din eğitimi, güven, başarılı olma ve sevgi en çok ifade edilen değerler olurken, en az ifade edilen değerler; yardımseverlik, kardeşlik, eleştirel düşünceye sahip olma ve Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olma olmuştur. Bu bağlamda bizim çalışmamızda öğrenciler sürekli gelişim olarak yenilik ve özgünlükten bahsetmiştir. Din eğitimi, sevgi bahsedilen değerlerden olmakla birlikte başarılı olma, çalışkan olmak ile örtüşebilir. Öğrenciler, sorgulama değerini ifade etse de eleştirel düşünce ve Atatürk ilke ve inkılapları değerlerini ifade etmemişlerdir. Yapılan araştırmalar ile örtüşen değerler olsa da öğrencilerin kazandığı değerler arasında farklılaşmalar mevcuttur. Empati, sadaka, sorgulama gibi değerler diğer araştırmalarda ifade edilmeyen, ancak araştırmamız da dile getirilen değerler olmuştur.

Elde edilen bulgulara göre, imam-hatipli kimliği, öğrencilere göre değerlere bakışı etkilemektedir. Öğrenciler, dini eğitimin oluşturduğu kimlik sayesinde bir imam-hatipli olarak, değerlere daha çok İslami açıdan bakarak uygulamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. İslami eğitim sayesinde dini öğrenen, hadisleri, Kuran ayetlerini, peygamber hayatını ve peygamberler hayatını öğrenen öğrenciler, peygamberlerin

hayatlarında da değerleri gördüklerini, kendilerinin de bu anlamda bu değerleri uygulamaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu anlamda değerleri günah, sevap, sünnet gibi dini boyutlarıyla da düşünmektedirler. İmam-hatipli olarak, diğer lise türlerine göre değerleri dini boyutuyla daha iyi gördüklerini, sorumluluk, iyilik, saygı, hoşgörü gibi değerlerin diğer okullarda kazandırılrsa da tek bir boyutta kazandırıldığını bu okulda ise hem dini hem de toplumsal olarak değerlerin önemi daha iyi anlatılarak kazandırıldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenciler, imam-hatip kimliğinin değerlere bakışta farkındalık oluşturduğunu da öne sürmüşlerdir. Oluşan bu farkındalık sayesinde değerleri uygulama konusunda daha bilinçli hareket ettiklerini ve değerlerin daha anlamlı hale geldiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda bulgular gösteriyor ki, öğrencilerin imam-hatipli olarak değerlerin dini boyutunu daha iyi öğrenmeleri, onların değerleri daha anlamlı görmelerine ve içselleştirmelerine imkân tanımaktadır. Böylece değerleri, hem dünya hayatında iyi biri olmak, hem de ahiret için iyi şeyler yapmak noktasında hayatlarına uygulama konusunda daha avantajlı bir konum elde etmektedirler.

İmam-hatip okulları nitelikleri ve değerleri bakımından toplumda önemli yere sahiptir. Her yeni kuşakla birlikte öğrenci profilleri de değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla geçmiş ve günümüz açısından bakıldığında değişiklik gösteren değerler de olabilmektedir. Öğrencilerin daha kaliteli bir eğitim alması açısından okullarda dönüşüme gidilmelidir. Yeterince imam hatip okulu vardır ve bu okullarda belirli kademeler oluşturulmalıdır. Dini alanda mesleğine devam edecek öğrenciler için meslek derslerinin daha yoğunluklu olduğu birinci kademe okullar oluşturulabilir. Meslek hayatına başka alanda devam edecek öğrenciler için önemli dini değerlerin kazanılacağı dersler eklenerek meslek derslerinin azaltıldığı ikinci kademede okullar oluşturulabilir. Oluşturulacak bu ikinci kademe okullar, aynı zamanda aile isteği ile gelen öğrencilerin seçebileceği ve dini değerlerin öğrenciyi zorlamadan daha kolay bir şekilde kazanabileceği bir ortam hazırlanabilir.

Ayrıca erkek öğrenciler araştırmamızda bu okuldan memnun olduklarını söylediler de meslek lisesine gitmek istediklerini başka meslekler edinip hayatlarını o meslekle devam ettirmek istediklerini dile getirmiştir. Bu noktada erkek öğrenciler için yine dini derslerin azaltıldığı ikinci kademede ayrıca başka meslekleri de öğrenebilecekleri okullar oluşturulabilir. Katsayı uygulaması sadece imam-hatip okullarını değil aynı zamanda diğer meslek liselerini de ciddi anlamda etkilemiştir. Günümüzde bu okullar önemini eskiye oranla kaybetmiştir. Meslek liselerinin sayıları

azalmakla beraber öğrenciler için tercih edilmeyen okullar olmaya başlamıştır. Öğrenciler genellikle düz liseye gitmeyi tercih etmekte ve üniversite sınavına odaklanmaktadır. Bu üzerinde durulması gereken önemli konulardan birisidir. Ortaöğretimden itibaren önemli meslek gruplarında donanımlı bireyler yetiştirebileceğimiz meslek liselerini tekrar canlandırılması gerekmektedir. Bundan dolayı meslek liselerini tekrar canlandırmak ve kaliteli elemanlar yetiştirmek açısından bu yöntem etkili olabilir.

Din ve dinler toplumların kültürlerinde önemli ve etkili bir konuma sahiptir. Bu bağlamda her bireyin dinleri tanınması ve kültürünü bilmesi toplumlar açısından önemlidir. Öğrenciler akran ortamlarında, akranlarının dini bilgi konusunda yeteri kadar bilgili olmadığını dile getirmiştir. Böyle bir durumda öğrenciler imam hatip okullarına karşı daha önyargılı ve bilgisiz olabilmektedir. Bu da imam-hatip öğrencilerine akranlarına göre daha fazla yük yüklemektedir. Öğrenciler toplum içerisindeki önyargı ve yanlış bilgiler ile boğuşmak ve dini anlatmak için mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi adına dini bilginin sadece bu okul öğrencilerine değil diğer okul öğrencilerine de devlet kontrolünde verilmesi önemlidir. Örneğin müfredatta, peygamberlerin hayatları, İslam dinin ve diğer büyük dinlerin anlatıldığı zorunlu derslere yer verilebilir. Öğrenciler bu sayede devlet kontrolünde, doğru bilgiyi edinebilir, yaşamlarında uygulamasalar da dini anlamda bilgi sahibi olabilir. Bunun neticesinde önyargılar ve yanlış bilgiler ortadan kalkabilir. Ayrıca öğrencilerin kendi kültürlerini tanınması ve anlaması açısından önemli olabilir.

Bu çalışma, konuyla ilgili araştırma yapacaklar için, imam-hatip okullarının kazandırdığı değerler ile diğer liselerin kazandırdığı değerler arasında farklılaşma olup olmadığını karşılaştırmaları açısından ve öğrencilerin hangi tür değerleri kazandığı ya da hangi tür değerlerde ayrıldığını anlama açısından önemli olabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akdeniz, M. (2022). *İmam Hatip Ortaokulundan Mezun Olan Öğrencilerin İmam Hatip Liselerini Tercih Etmeme Nedenleri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Aktay, Y. ve Kızılkaya, A. (2014). *Hepimiz Ötekiyiz! Türkiye'de Kimlikler ve Algılar*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Akyüz, İ. (2021). Sosyopolitik Faktörlerin Kuşak Farklılaşmasına Etkisi: İmam Hatip Kuşakları Örneği. *Marifetname Dergisi*, 8(2), 563-589.
- Altun, A., S. (2003). Eğitim Yönetimi ve Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 7-18.
- Altunoğlu, M. (2009). *Kimlik'in Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altuntaş, N. (2010). Kadın ve Bir Kimlik Olarak Araçsallaşan İslam: Almanya'da Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (13)2, 1-40.
- Anderson, B. (2020). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (Çev. İ. Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.
- Anık, M. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Arıcan, M. (2021). *Avrupa'da Yaşayan Türklerde Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Arslan, M. (2013). İmam Hatipli Kimliği Küresel Tüketim Çağı ve İmam Hatipler. *Ümrân Dergisi*, 231, 49-53.
- Arslan, M. ve Tunç, E. (2013). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 7-39.
- Aşkın, M. (2007). *Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2), 213-220.
- Aşlamacı, İ. (2014). Türkiye'nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları ve Temel Özellikleri. *Uluslararası Türkçe veya Türk Dilleri, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*, 9(5), 265-278.
- Aşlamacı, İ. (2017). İmam Hatip Liselerindeki Din Eğitiminin Niteliği ile İlgili Sorunlar: Okul Yöneticilerinin Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma. *Uluslararası Türk Dili, Edebiyatı Ve Tarihi Dergisi*, 12(10), 49-80.
- Aşlamacı, İ. (2017). *Öğrenci ve Öğretmenlere Göre İmam Hatip Liseleri: Profiller, Algılar, Memnuniyet, Aidiyet*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Atabey, D. (2014). *Okul Öncesi Sosyal Değerler Kazanımı Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Sosyal Değerler Eğitimi Programının Anasınıfına Devam Eden Çocukların Sosyal Değerler Kazanımına Etkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ateş, P. (2016). *İmam Hatip Lisesi'nde Okuyan Öğrencilerin İmam Hatip Lisesi'ni Tercih Nedenleri ve Beklentiler (Gaziantep Örneği)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Avcı, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik Bir Değerler Sosyolojisi Denemesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ay, S. (2020). *Velilere Göre İmam Hatip Liselerindeki Din Eğitimi (İstanbul Örneği)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Aydemir, M. (2017). Türkiye’de İmam Hatip/li Algısı: Bazı Göstergeler Bağlamında Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Talim Dergisi*, 1(1), 5-27.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Aydın, M., Z. (2012). *Okulda Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydın, M., Z. (2015). Düünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (Tarihi Gelişim). *Eğitime Bakış Dergisi*, 35, 68-73.
- Aydın, N. (2019). *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri (Samsun Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Aydoğdu, H. (2004). Modern Kimlikte Öznenin Ölümü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 115-147.
- Bacanlı, H. (2017). *Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Bahçekapılı, M. (2012). *Türkiye’de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012)*. İstanbul: İlke Yayınları.
- Baltacı, A. (2019). İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 125-158.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Baş, V. ve Dilmaç, B. (2015). *Psikoloji Değer İlişkisi*. İçinde; Değerler Bilançosu Felsefe, Sosyoloji, Kamu, Eğitim (Ed: H.H. Bircan ve B. Dilmaç), ss. 289-308, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). *Sosyolojik Düşünmek*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1996). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul : Sistem Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1996). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul : Sistem Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1999). *Evrenselcilik-Farklılık Geriliminde Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşina Kitaplar- Turmaks Yayıncılık.
- BOZAN, İ. (2007). *Devlet ile Toplum Arasında Bir Okul İmam Hatip Liseleri Bir Kurum Diyaet İşleri Başkanlığı*. İstanbul : Tesev Yayınları.
- Bridge, B. (2004). *Etik Değerler Eğitimi*. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Brubaker, R. ve Cooper, F. (2000). *Beyond "İdentity"*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Canatan, A. (2021). *Değerler Sosyolojisi*. İçinde; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Değer Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Değer Çalışmaları (Ed: Nurten Gökalp), ss.31-61. Ankara: Genç Ofset Matbaa.
- Cerulo, K., A. (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions. *Article in Annual Review of Sociology*, 23, 385-409.
- Chambers, L. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*. (Çev. İ. Türkmen ve M. Beşikçi). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 5-23.
- Coşkun, K. (2020). Dindarlık ve Toplumsal Değerler: İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Üzerine Görgül Bir Çalışma (Ankara Örneği). *Dini Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 213-240.

- Coşkun, K. (2020). *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Din Anlayışı ve Sosyal Değerler Algısı*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakır, R., Bozan, İ. ve Talu, B. (2004). *İmam Hatip Liseleri: Efsane ve Gerçekler*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Çalık, M. (2009). *Milli Kimlik Milliyet Milliyetçilik*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Çapar, M., C. ve Ceylan, M. (2022). Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 295-312.
- Çetin, İ. (2012). *Algılar*. https://www.tavsiyedyorum.com/makale_9006.htm, (Erişim Tarihi: 10.03. 2023).
- Çınar, A. (2006). Modern Zamanların Değer Arayışı: Varlık-Bilgi-Değer Birliğinin Önemi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(11), 53-68.
- Çınar, M. (2022). *Sınıf Öğretmenlerinin Eğitime İlişkin İnançları, Temel İnsani Değerlere Yönelik Tutumları ve Bu Değerlerin Öğretimine Yönelik Davranışlarının İncelenmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dalbay, R., S. (2018). Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(31), 161-176.
- Davis, H. (2004). *Understanding Stuart Hall*. London: Sage Publications.
- Demirbaş, H. (2021). *Değerler Psikolojisi Bağlamında Ahlak Psikolojisi*. İçinde: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Değer Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Değer Çalışmaları (Ed: Nurten Gökalp), ss.97-124. Ankara: Genç Ofset Matbaa.
- Demirbulat, G., Ö. ve Bozok, D. (2015). Öğretim Elemanlarının Öğrencilere İlişkin Değer Tercihlerinin Rokeach Değerler Envanterine Göre İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 271-284.
- Dilmaç, B. (2002). *İnsanca Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Doğan, Ö. (2002). *Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznellilik/Rölativizm Tartışması Üzerine*. İçinde; Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri (Ed: Şahabettin Yalçın), ss. 282-312). Ankara: Vadi Yayınları.
- Doğan, R. (2020). Tarih Metodolojisi Açısından Türkiye'deki Din Eğitimi Tarihi Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 23(57), 259-269.
- Ece, Ö., Y. (2018). *Anadolu İmam Hatip Lisesi Eğitim Programına Yönelik Öğrenci ve Öğretmen Görüşleri (Kartepe İlçesi Örneği)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Ekinci, H. (2020). *Okulda ve Ailede Değerler Eğitimi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitim Programı. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2011). *Karakter Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Yayınları.
- Emen, N., Polat, G. ve Küçüksüleymanoğlu, R. (2019). İmam-Hatip Liselerinin Misyon, Vizyon ve Değerler Bağlamında Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 14-28.
- Ergun, D. (2000). *Kimlikler Kıskaçında Ulusal Kişilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erkan, E. (2013). Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dini Kimlik. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1825-1837.
- Ersoy, E. (2018). Sosyolojide Değerler ve Değer Araştırmaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 356-366.

- Ertan, H. (2016). *Stratejik Algı Yönetimi: Telekomünikasyon Sektöründe Müşteri Deneyim Yönetimi Aracılığıyla Stratejik Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Esenkar, D. (2017). *Türkiye'de Ulusal Kimlik -Din İlişkisi Ak-Parti'nin Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Fearon, J., D. (1999). *What is Identity (As We Now Use The Word)?*. <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.03.2023).
- Fichter, J. (2006). *Sosyoloji Nedir* (Çev: N. Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gellner, E. (2013). *Uluslar ve Ulusculuk* (Çev. B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan). İstanbul: Hill Yayınları.
- Gellner, E. (2016). *Milliyetçiliğe Bakmak* (Çev. S. Coşar ve S. Özertürk, N. Soyarak). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji* (Çev: H. Özel). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum* (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul : Say Yayınları.
- Gökalg, N. (2021). *Değer Felsefesi*. İçinde; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Değer Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Değer Çalışmaları (Ed: Nurten Gökalg), ss. 7-31. Ankara: Genç Ofset Matbaa.
- Göker, G. (2013). *Göç, Kimlik, Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Göle, N. (2011). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Guibernau, M. (2007). *The Identity Of Nations*. Malden: Polity Press.
- Gülalg, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gündüz, T. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 543-557.
- Güney, S. (2021). *Eğitim Filmlerinde Yer Alan Değerlerin Evrensel Değerler Çerçevesinde İncelenmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Güngör, E. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* . İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürses, H. (1999). Kimlik Kavramı Üzerine Düşünceler. *Birikim Dergisi*, 121, 72-84.
- Gürsoy, Ş. v. (2006). Din Kimlik İlişkisi Üzerine. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(3), 115-120.
- Güvenç, B. (1995). *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları* . İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Habermas, J. (2002). *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları* (Çev. İ. Aka). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum Algı İletişim*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.
- Jenkins, R. (2016). *Bir Kavramın Anatomisi Sosyal Kimlik* (Çev. G. Bostancı). İstanbul : Everest Yayınları.
- Kaleci, F., N. ve Solmaz, B. (2019). Din ve Kimlik Çeşitli Değişkenler Bağlamında Ergenlik Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 22(56), 429-462.

- Karakaş, M. (2015). *Modernlik, Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Karasubaşı, Ö. A., Akın, U. ve Yıldırım, N. (2020). Öğrenci ve Mezunlarının Perspektifinden İmam Hatip Liselerinin Değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 65-105.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemler. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Karmış, M. (2019). *Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatipli Vizyonu*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Karlı, B. (2014). *Değer Kavramının Toplumsal ve Bireysel İşlevi Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme*. İçinde; Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası (Ed: Cengiz Gündoğdu), ss.95-104. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kasap, N. (2019). *Bekir Yıldız'ın Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Kaya, M., Bilge, H. ve Kuşakçı, S. (2020). İmam-Hatip Liseleri Üzerine Kapsamlı bir Literatür Taraması. *Talim Dergisi*, 4(1), 79-113.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkinliğinin Araştırılması*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Korkmaz, A. (2013). Değerler Sosyolojisi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(14), 51-78.
- Korkmaz, S. (2020). *Kimlik ve Mekan İlişkisi Bağlamında Instagram Üzerinden Kimlik İnşası: Bir Starbucks Örneği*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Koyuncu, M. (2019). *Anadolu İmam Hatip Liselerinde Örtük Programın Tespiti (Konya İli Örneği)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kurnaz, Ş. (2013). *Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşumundaki Rolü*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kuşdil, E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Levent, S. (2020). *Modern Değerler Eğitimi İle İslami Değerler Eğitiminin Mukayesesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Macit, M. (2014). Sosyal Medya "İmam Hatipli" Temsilleri: Kollektif Bir Kimlik Söylemindeki Sosyal-Bilşsel İzdüşümler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 51, 379-394.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MEB. (2023). Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. Maddesi https://religiouseducation.meb.gov.tr/?page_id=208&lang=tr (12.01.2022).
- Naiboğlu, G. (2020). *Kız Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Öğrencilerin Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimleri Üzerine Bir Olgubilim Çalışması*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Okumuş, S. (2019). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 48-72 Aylık Çocukların Ahlaki Değer Yargıları ile Yaşam Kaliteleri ve Ebevenyelerinin Ahlaki Değer Yargıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Oral, T. (2014). *Psikolojik Perspektiften Değer Kavramı*. İçinde; Değerler ve Değerler Psikolojisi (Ed: B. Dilmaç ve H.H. Bircan), ss. 21-30. Ankara: Pegem Akademi.
- Ortahisar, S. (2019). *İmam Hatip Okulları'nın Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Öcal, M. (2008). Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 399-430.
- Öcal, M. (2015). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özata, T., F. (2021). *Postmodern Dönemde Değişen Kimlik Algısı ve Kimlik İnşası: Ekşi Sözlük Örneği*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Özdemir, C. (2001). Kimlik ve Söylem. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 107-122.
- Özdil, M. (2017). Kollektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28), ss. 384-400.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitim Dergisi*, 1(3), 217-239.
- Özensel, E. ve Aydemir, M., A. (2012). *Türkiye'de İmam Hatip Lisesi ve İmam Hatipliler Algısı*. Konya: Türkiye İmam-Hatipliler Vakfı.
- Özensel, E., Akın, M., H. ve Aydemir, M., A. (2014). *Türkiye İmam Hatip Lisesi Öğrenci Profili Araştırması (Temel Sorunlar, Beklentiler ve Değer Yapıları)*. Konya: Türkiye İmam Hatipliler Vakfı.
- Özgür, İ. (2015). *İmam Hatip Okulları İnanç, Siyaset ve Eğitim*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öztürk, Y. (2007). Tarih ve Kimlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2(1), 1-25.
- Pamuk, A. (2017). *Kimlik ve Tarih Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Parmaksızoğlu, İ. (1966). *Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara : Milli Eğitim Basımevi.
- Pınaz, E. (2020). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Kök Değerlere Yönelik Görüşleri (Kahramanmaraş İli Örneği)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Polat, F. (2016). *Kültürel Kimlikten Ulusal Kimliğe Kırgızistan Örneği*. İçinde ; Kimlik ve Din (Ed: A. Özbolat ve M. Macit), ss. 167-192. Adana: Karahan Kitabevi.
- Polat, S. (2021). *Kişisel Kimlik Bağlamında Ölümsüzlük*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Samur, Ö. A. (2011). *Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sanay, E. (1992). *Hilmi Ziya Ülken*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sapsağlam, Ö. (2016). *Okul Öncesi Dönemde Karakter ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Schwartz, S. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-20.
- Schwartz, S. (1996). Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems. *The Psychology of Values: The Ontario Symposium*, 8, 1-24.
- Scott, J., W. (2017). *Eleştirel Tarih Kuramı Kimlikler, Deneyimler, Politikalar* (Çev. Z. Yaya). Ankara: Dost Kitabevi.

- Sivri, P., M. (2017). Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimine Yeniden Dönüş Süreci (1946-1949). *Anasay Dergisi*, 1(1), 37-57.
- Smith, A., D. (1994). *Milli Kimlik* (Çev. B. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A., D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik* (Çev. D. Kömürcü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Sönmez, V. (2002). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şerif, M. (1985). *Sosyal Kuralların Psikolojisi*. (Çev. İ. Sandıkçıoğlu). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2003). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şimşek, S. (2002). Günümüz Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 29-39.
- Tanrıverdi, A. ve Ulu, M. (2018). Lisede Hayatın Anlam ve Amaç ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1198-1234.
- Tarhan, H. (2021). *Proje İmam Hatip Liselerinin Öğrenci, Öğretmen ve İdareci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Tarhan, N. (2013). *Güzel İnsan Modeli Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- TDK. (2022). *Kimlik Tanımı*. <https://sozluk.gov.tr/> (15.03.2022).
- Tepe, H. (2002). *Değerler ve Değer Bilgisi*. İçinde; Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri (Ed: Şahabettin Yalçın), ss.342-354. Ankara: Vadi Yayınları.
- Terlemez, V. (2019). *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin İmam Hatiplilik Algısı ve Deneyimlerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Terlemez, V. ve Alpaydın, Y. (2019). İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin İmam Hatiplilik Algısı ve Deneyimlerinin İncelenmesi. *Talim Dergisi*, 3(1), 103-130.
- Tezcan, M. (1987). *Kültür ve Kişilik Psikolojik Antropoloji*. Ankara: Bilim Yayınları.
- Tezcan, M. (2018). *Değerler Eğitimi Sosyolojik Yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Toku, N. (2002). *Değerlerin Dilemması: Subjektif ve Objektif*. İçinde; Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri Kitabı (Ed:Şahabettin Yalçın), ss.101-114. Ankara: Vadi Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2016). *Türk Toplumunun Tarihsel Kimliği ve Günümüz Sorunları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Türköz, Ş. (2021). İmam Hatiplilik Kimliğinin Belirleyici Unsurları. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi*, 3(6), 1190-1217.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2015). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ülken, H., Z. (2016). *Bilgi ve Değer*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ünal, İ., Ö. (2008). *Sakarya İlinde İmam-Hatip Algısı*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünsür, A. (2005). *İmam-Hatip Liseleri Kuruluşundan Günümüze*. İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları.
- Üzümlü, A., M. (2019). Kimlik Tartışmaları Bağlamında Sivil Toplum. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (90), 289-299.
- Vatandaş, S. (2020). Sosyal Medya Mecralarında Kimliğin Sanallaşması (Bireysel ve Toplumsal Gerçeklikten, Sosyal Medyanın Sanallığına: Bireysel ve Kolektif Kimliklerin Anlamsal ve İşlevsel Değişimi). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 220-249.

- Yapıcı, A. ve Zengin, Z., S. (2003). İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitime Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 19, 499-522.
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(10), 207-223.
- Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin Değer Tercihlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 109-128.
- Esmer, Y. (2012). *Türkiye Değerler Atlası*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Yurdakul, A. (2020). Değer Kavramı ve Değerler Eğitimi. *Türk Medeniyet Dergisi*, 1(2).
- Zengin, Z., S. (2002). Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 5(13), 81-106.
- Zıllıoğlu, M. (2008). *Kimliğin Kavramsal Sürüveni*. İçinde; Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor Musun ? Toplumsal Yaşamda Kimlik İzdüşümleri (Ed: H. U. Tanrıöver), ss. 13-40. İstanbul: Hil Yayınları .

EKLER

Ek 1: Görüşme Formu

Bilgilendirme,

Sayın katılımcı bu araştırma Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tez öğrencisi Sinem Nur Çetin tarafından “İmam-Hatiplilik Kimliği ve Değerleri: Eskişehir İli Örneği” başlıklı bilimsel araştırma kapsamında yapılmakta olup sonuçları tamamen bilimsel amaçla kullanılacaktır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayalıdır. Kimlik bilgileriniz hiçbir şekilde araştırmada yer almayacak ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

Katılımınız ve yardımlarınız için teşekkür ederim.

DEMOGRAFİK BİLGİLER

Cinsiyetiniz ?

Erkek () Kadın ()

Yaşınız ?

16 () 17 () 18 () 19 () 20. Üstü ()

Kaçıncı sınıfsınız ?

9. Sınıf () 10. Sınıf () 11.Sınıf () 12.Sınıf ()

Babanızın eğitim durumu ?

İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Yüksek Lisans ve Diğer ()

Annenizin eğitim durumu ?

İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Yüksek Lisans ve Diğer ()

Babanızın mesleği ?

Devlet Memuru () Özel Sektör ()

Annenizin mesleği ?

Dvelet Memuru () Özel Sektör () Ev Hanımı ()

Ailenizin aylık ortalama geliri ne kadar ?

5.000-6.000 () 6.000-8.000 () 10.000-12.000 () 14.000 ve üzeri ()

Nerede yaşıyorsunuz ?

İl () İlçe () Kasaba () Köy ()

Kaç kardeşiniz var ?

0 () 1 () 2 () 3 () 4 ve üstü ()

“Sorular

1. İmam hatipli olmak bir farklılık mıdır? Evetse neden?
2. İmam hatiplilik diye bir kimlik var mıdır? Evet ise
3. İmam hatiplilik kimliğini nasıl tanımlarsınız?
4. Kendinizde imam hatiplilik kimliği yada şuuru oluştuğunu düşünüyor musunuz?
5. İmam hatipli olmak sizi nasıl etkiliyor? Olumlu ve olumsuz olarak,
6. İmam hatiplilik algısı olduğunu düşünüyor musunuz? Evet ise nasıl bir algıdan bahsedebiliriz?
7. Toplumun size karşı farklı bakış açıları olduğunu düşünüyor musunuz?
8. Topumun size karşı bakış ve tavırlarından nasıl etkileniyor sunuz?
9. Değerler deyince aklınıza ne geliyor? Yada değerleri nasıl tanımlarsınız?
10. Okulda nasıl bir değerler eğitimi alıyorsunuz?
11. İmam hatipliliğin kendine özgü değerleri var mıdır?
- İmam hatipin size kazandırdığı bir değer yada değerler var mıdır ? sizde en çok öne çıkan değer hangisidir ?
12. İmam Hatip kimliğinin değerlere bakışınızı etkilediğini düşünüyor musunuz? Evet, ise nasıl bir etkisi vardır.
13. İmam Hatip sizin nazarınız da nasıl olmalı?
14. Geçmiş ve günümüz açısından imam hatip değerlerini karşılaştırsak ne söyleyebilirsiniz?
15. Bir imam hatip öğrencisinin onu öne çıkartan belirli özellikleri yada değerleri var mıdır ? yada bir imam hatip öğrencisinde olması gereken özellikler ve değerler nasıl olmalıdır?
16. Okulunuzdan memnun musunuz ?

Ek 3:

